

Amaç ve Kapsam

AURUM Sosyal Bilimler Dergisi Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kere yayımlanan İngilizce ve Türkçe makaleler kabul eden, uluslararası hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. *AURUM SBD*, bunlarla sınırlı olmamakla birlikte uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, ekonomi, işletme, hukuk, sosyoloji, psikoloji ve güzel sanatlar alanlarında makaleler kabul etmektedir. Derginin amacı sosyal bilimler ekseninde eleştirel araştırmalar, disiplinlerin sınırlarının dışına çıkan kuramsal tartışmalar ve ampirik analizler için bir tartışma platformu oluşturmaktır. *AURUM SBD* disiplinler arası ve karşılaştırmalı çalışmaları teşvik etmektedir.

AURUM SBD, derginin kapsam çeşitliliğini yansıtan özgün makale, kitap eleştirisi ve eleştiri makalesi yayımlamaktadır. Dergi aynı zamanda özel tematik sayılar hazırlamak üzere konuk editörleri davet etmektedir. Her makale yayımlanmadan önce çift-kör hakemlik sürecinden geçer. *AURUM SBD*'nin önceliği, yayımlanan eserlerin sosyal bilimler alanına özgün katkılar yapacak, güçlü, kuramsal ve/veya ampirik niteliklere sahip çalışmalar olmasıdır.

Aims and Scope

AURUM Journal of Social Sciences (JSS) is an international, peer-reviewed social science journal published biannually in June and December, accepting manuscripts both in English and Turkish. AURUM JSS welcomes contributions in, but not limited to, the disciplines of international relations, political science and public administration, economy, business administration, law, sociology, psychology, and fine arts. The aim of the journal is to provide a forum for critical scholarship across the social sciences, for theoretical debates and empirical analyses that move away from narrow disciplinary focus. AURUM JSS strongly encourages interdisciplinary and comparative research. AURUM JSS publishes original research articles, book reviews, and review articles that reflect the diversity of the journal's scope. The journal also invites guest editors for special issues. Each submission goes through a double-blind review process. AURUM JSS policy is that published articles make original and strong theoretical and/or empirical contributions in their scholarly fields.

Yazışma ve İnternet Adresi / E-mail and website

e-mail: aurumsosyalbilimler@altinbas.edu.tr

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aurum>

İletişim / Contact

Altınbaş Üniversitesi, Mahmutbey Dilmenler Cad. No. 26, 34217 Bağcılar – İSTANBUL

Yayın Aralığı / Publication Frequency: Yılda 2 sayı – 6 ayda bir / *Published biannually – every 6 months*

Dil / Language: Türkçe – İngilizce / *Turkish – English*

Yazım Kuralları / Guide for Contributors

<http://aurum.altinbas.edu.tr/tr/sosyal-bilimler-dergisi>

Dizgi / Typesetting

İdeal Kültür Yayınevi

Baskı / Print

Sena Ofset

Yayın Tarihi / Date of Publication

Haziran 2021

ISSN: 2458-9896

AURUM

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi / Owner

Altınbaş Üniversitesi, Mütevelli Heyeti Başkanı

Altınbaş University, President of the Board of Trustees

Ali ALTINBAŞ

Genel Koordinatör / General Coordinator

Çağrı ERHAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Tolga DEMİRYOL

Yayın Kurulu / Editorial Board

Tolga DEMİRYOL (Baş Editör /Editor in Chief)

Alper KALİBER

Berna KARAÇALI

Hasan SINAR

Fatoş ALTINBAŞ

Editör Asistanları / Editorial Assistants

Rüya YÜKSEL

Simay KIZILKAYA

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Saim KILIÇ, Altınbaş Üniversitesi

Ali ALP, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Barrie AXFORD, Oxford Brookes University

Ahmet DRISS, Centre des Etudes

Méditerranéennes et Internationales - Tunis

François GEORGEON, EHESS

Ahmet Kasım HAN, Altınbaş Üniversitesi

Hasan KÖNİ, Kültür Üniversitesi

Antje NÖTZOLD, Chemnitz University

Çınar ÖZEN, Ankara Üniversitesi

Şükran ŞIPKA, Altınbaş Üniversitesi

Uğurcan AKYÜZ, İstanbul Ayvansaray Üniversitesi

Ayşegül ALTINBAŞ, Altınbaş Üniversitesi

Ali DAYIOĞLU, Yakın Doğu Üniversitesi

Devrim ERBİL, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Boris JELEV, St.Cyril and St. Methodius University

Cemal KAFADAR, Harvard University

Heinz-Peter MANSEL, Köln University

Kaan H. ÖKTEN, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Alessandro QUARENGHI, Milan Catholic University

Alexandre TOURMAKINE, Institut National Des Langues Et

Civilisations Orientales (Inalco), Fransa

AURUM Sosyal Bilimler Dergisi, **İdealOnline** veritabanı, **Ulrich's Periodicals Directory**, **Neliti**, **Directory of Research Journals Indexing (DRJI)**, **ResearchBib (Academic Resource Index)**, **Index Copernicus**, **Asos Index**, **CiteFactor**, **ProQuest Central**, **ProQuest Turkey Database**, **Rootindex**, **International Institute of Organized Research (I2OR)**, **Infobase index**, **Biblioteca IBT-CCG UNAM**, **Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)**, **SOBIAD** gibi ulusal ve uluslararası indekslerde/veritabanlarında taranmaktadır.

AURUM Journal of Social Sciences is indexed in a number of national and international databases such as **Idea-Online**, **Ulrich's Periodicals Directory**, **Neliti**, **Directory of Research Journals Indexing (DRJI)**, **ResearchBib (Academic Resource Index)** and **Index Copernicus**, **Asos Index**, **CiteFactor**, **ProQuest Central**, **ProQuest Turkey Database**, **Rootindex**, **International Institute of Organized Research (I2OR)**, **Infobase index**, **Biblioteca IBT-CCG UNAM**, **Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)**, **SOBIAD**.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

AURUM Sosyal Bilimler Dergisi makale kabulü ve yayımında yayın etiği ilkelerini gözetir. Dergi ile bağlantılı tüm yazar, editör ve hakemlerin tâbi olduğu bu ilkelerin amacı tüm yayın sürecinin tarafları tatmin edecek dürüstlük içinde yürütülmesini güvence altına almaktır.

Hakem Politikaları Beyanı

*AURUM Sosyal Bilimler Dergisi'*ne gönderilen tüm makaleler kapsamlı bir hakem değerlendirme sürecine tâbi tutulur. Bu süreçte tüm makaleler ilgili alan editörü tarafından ön incelemeden geçirilir. Editörün incelemesinden geçen çalışma, çift taraflı kör hakemlik uygulaması çerçevesinde konu ile ilgili iki hakemin değerlendirilmesine sunulur. Editörler, yazarlar ve hakemler arasındaki tüm yazışmalar gizlilik içinde yürütülür.

Dergi editörlerinin etik sorumlulukları

AURUM SBD editörleri aşağıda belirtilen etik ilkelere ve yayın politikalarına uyacaklarını taahhüt ederler:

- AURUM SBD editörleri dergiye yayımlanmak amacıyla gönderilen her bir makaleyi tarafsız gözle değerlendirirler. Yazarlar arasında ırk, din, uyruk, cinsiyet, yaş veya bağlı bulunulan kurum ayrımı yapmaksızın, her makaleyi değeri ölçüsünde, liyakat esasına göre değerlendirirler.
- Hakem değerlendirme süreci, tamamen gizli tutulur, herhangi bir makale hakkında, değerlendirme sürecine dahil olanlar hariç kimseyle herhangi bir bilgi paylaşılmaz.
- Editör; herhangi bir yazar, hakem veya diğer bir editöre yönelik yetkiyi/görevi kötüye kullanma iddialarına ilişkin bir ihbar alması durumunda söz konusu olayı araştırmakla yükümlüdür.
- AURUM SBD editörleri derginin etik standartlarına uymayan ve/veya derginin kapsamı dışında kalan bir makaleyi hakem incelemesine girmeden önce reddetme hakkına sahiptir.
- Editörler dergiye yayımlanmak amacıyla gönderilen makalelere yönelik işlemleri zamanında tamamlamakla yükümlüdürler.
- Editörler, kişisel veya mali açıdan çıkar çatışması yaşayabileceklerini düşündükleri bir makalenin yayımlanma sürecine dahil olmazlar. Böyle bir durumda, ilgili makaleler inceleme için başka bir editöre yönlendirilir.
- Dergide yayımlanmış bir makalenin ana fikrinde, içeriğinde veya sonuçlarında hata/yanlışlık olduğuna dair kati ve ikna edici bir delilin editöre ulaştırılması halinde editör, yayın kurulu ile istişare ederek bir düzeltme yazısı yayınlatır.

Yazarların etik sorumlulukları

AURUM SBD, tüm yazarların aşağıda belirtilen etik standartlara uymasını beklemektedir:

- Yazarlardan çalışmanın ana fikrine veya tasarımına; çalışmada kullanılan verilerin edinilmesine, analizine veya yorumlanmasına somut katkılarda bulunmuş olmaları; veyahut makalenin yazımına veya revizyonuna doğrudan katkıda bulunmuş olmaları beklenir.
- Yazarlar makalelerini yazarken konuk yazarlığa (makalenin yazımında yer almamış bir kişinin yazar listesine eklenmesi) veya gölge yazarlığa (herhangi bir kişinin makalenin yazım sürecine dahil olması fakat yazar listesinde adının geçmemesi) yer vermekten kaçınmalıdırlar.
- Makale dergiye gönderilmeden önce, yazar listesi ve sırası ile ilgili fikir birliğine varılmalı, (dergi ile yazımdan) sorumlu yazarın kim olacağına karar verilmelidir. Yazar ismi sırası gibi makalenin detayları hakkında tüm eş yazarların fikir birliği içinde olmalarını ve bağlı olunan tüm kurumların isimlerinin makalede yer almasını sağlamak sorumlu yazarın görevidir.
- Makalenin geliştirilmesine katkı sağlamış fakat yazar sıfatı taşımayan kişiler ile yayın desteği ve/veya başka destekler sağlamış olan kurumlara da makalede teşekkür edilmelidir.

- Dergiye yalnızca özgün eserler gönderilmelidir. İntihal eylemini çok ciddi bir suç olarak kabul eden AURUM SBD, intihal yapıldığı tespit edilen makaleleri değerlendirmeye almayacaktır. Tüm makaleler olası intihal vakalarına karşı editörlerimiz tarafından intihal tespit yazılımları kullanılarak kontrol edilmektedir. Bu denetimde, intihal oranı kabul edilen düzeyin üzerinde çıkan makaleler derhal reddedilecektir.
- Aynı makale (aynı/benzer makalenin farklı dillerdeki versiyonları dahil) birden fazla dergiye yayımlanmak amacıyla gönderilemez.
- Makalede sadece konuyla ilgili atıflara yer verilmelidir. Çalışma ile alakası olmayan atıfların kullanılması kesinlikle önerilmez. Aynı şekilde, konuyla/amaçla ilişkisi olmayan, atıf sayısını arttırmak amacıyla yazarın kendine yaptığı atıflar etik kabul edilmez.
- Yazarlar, makalenin geliştirilmesinde etkisi olan finansal veya başka türlü çıkar unsurlarını bildirmekle yükümlüdürler.
- TR Dizin Kriterleri uyarınca makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı beyanına, varsa Destek ve Teşekkür Beyanına, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.

Hakemlerin etik sorumlulukları

Makaleleri değerlendirecek tüm hakemlerin aşağıda belirtilen etik davranış ilke ve kurallarına uymaları beklenmektedir:

- AURUM SBD'ye sunulan tüm makalelerin değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik sistemiyle yürütülür.
- Hakemlerin herhangi bir makaleyi değerlendirmeyi kabul etmeden önce, makalenin kendi uzmanlık alanları ile ilgili olduğundan emin olmaları beklenir.
- Hakemler sunulan makaleleri tarafsız bir gözle değerlendirirler. Yazarlar arasında ırk, din, uyruk, cinsiyet, yaş veya kurum ayrımı gözetmezler, her bir makaleyi nitelikleri doğrultusunda değerlendirirler.
- Tarafsızlıklarına etki edecek herhangi bir ilişkinin varlığı söz konusu olduğunda bunu beyan etmekle yükümlüdürler.
- Makale değerlendirme süreci gizli tutulmalıdır. Hakemler, değerlendirme sürecine dahil olan kişiler dışında herhangi bir kişi ile makale hakkında bilgi paylaşamazlar, yazışma yapamazlar.
- Hakemler yapıcı, kanıta dayalı, ve inandırıcı bir değerlendirme raporu sunmaya özen göstermelidirler.
- Hakemler, raporlarında makalesini değerlendirdikleri kişi başta olmak üzere, herhangi bir kişinin itibarını zedeleyebilecek ifadeler kullanmaktan kaçınmalıdırlar.
- Hakemlerin raporlarını zamanında teslim etmeleri, rapor tesliminde gecikme olacaksa bunu editöre bildirmeleri beklenir.
- Hakemler, değerlendirdikleri makale ile daha önce yayınlanmış veya değerlendirme sürecinde olan herhangi bir makale arasında dikkat çeken bir benzerlik görmeleri halinde, editörü bu durumdan haberdar etmelidirler.
- Makale değerlendirme süreci sırasında elde edilen herhangi bir bilgi, başka kişilere (hakemin kendisi dahil olmak üzere) ve kurumlara fayda veya zarar sağlayacak şekilde veyahut başka kişi ve kurumların itibarını sarsmak amacıyla kullanılamaz.

Editorial Policies and Ethical Guidelines

AURUM Journal of Social Sciences (JSS) adheres to rigorous publishing ethics involving authors, editors as well as reviewers. Its editorial policies and ethical guidelines aim to maintain the integrity of the whole publication process.

Peer Review Statement

All research articles in *AURUM Journal of Social Sciences* undergo rigorous peer review, based on initial editor screening and anonymized refereeing by two anonymous referees. All correspondence between the editorial office, authors, and reviewers is considered private and confidential.

Ethical guidelines for journal editors

The editors of AURUM JSS are committed to adhering to the following policies and ethical guidelines:

- The editors of AURUM JSS give unbiased consideration to each manuscript submitted for publication. They judge each on its merits, without regard to race, religion, nationality, sex, seniority, or institutional affiliation of the author(s).
- They keep the peer-review process entirely confidential, and do not share information about a manuscript with anyone outside of the peer-review process.
- If a journal editor receives a credible allegation of misconduct by an author, reviewer, or journal editor, then s/he has a duty to investigate the matter further.
- The editors of AURUM JSS may reject a manuscript without formal peer review if it fails to comply with the ethical standards of the journal and outside its scope.
- They are responsible for processing submissions in due time.
- The editors need to decline considering any manuscript that may have a conflict of interest with themselves. Such manuscripts will be re-assigned to another editor.
- If a journal editor receives convincing evidence that the main substance or conclusions of an article published in the journal are incorrect, then, in consultation with the editorial board, s/he ensures the publication of an appropriate note of correction.

Ethical guidelines for authors

AURUM JSS expects all authors to adhere to the following ethical standards:

- Each author is expected to have made substantial contributions to the conception or design of the work; or the acquisition, analysis, or interpretation of data; or have drafted the work or substantively revised it.
- Authors must avoid gift (guest) authorship where someone is added to the list of authors who has not been involved in writing the paper; and ghost authorship where someone has been involved in writing the paper but is not included in the list of authors.
- Prior to submission, the authorship list and order must be agreed upon between all authors, and they must also agree on who will take on the role of the corresponding author. It is the responsibility of the corresponding author to reach a consensus with all co-authors regarding all aspects of the article including the authorship order and to ensure all correct affiliations have been listed.
- Individuals who participated in the development of a manuscript but do not qualify as an author should be acknowledged. Organizations that provided support in terms of funding and/or other resources should also be acknowledged.
- Authors must ensure submitted manuscripts are the original works of the author(s). AURUM considers plagiarism a serious offense and is committed to eliminating manuscripts with possible cases of plagiarism from its review and publication process. The editors use plagiarism detection software to check each manuscript for possible cases of plagiarism. Manuscripts that are found to contain an unacceptable level of similarity with other published works are immediately rejected.
- Authors must avoid duplicate submissions. They must ensure the submitted manuscript is not under consideration by another journal. Duplicate submission also includes the submission of the same/similar manuscript in different languages to different journals.
- Authors should include only relevant citations. Inclusion of citations that are not relevant to the work is strongly discouraged. Similarly, irrelevant self-citation to increase one's citation is unethical.
- Authors should disclose all financial/relevant interests that may have influenced the development of the manuscript.
- According to TR Index Criteria, The Statement on the Contribution of the Researchers; The Statement on Support and Acknowledgement, if there is any; and The Statement on Conflict should be indicated.

Ethical guidelines for reviewers

AURUM JSS expects all peer reviewers to follow the code of conduct and ethical guidelines below:

- Each submission in AURUM JSS goes through a double-blind review process.
- Before accepting to review a manuscript, reviewers should ensure that the manuscript is within their area of expertise.
- Reviewers must give unbiased consideration to each manuscript submitted. They should judge each on its merits, without regard to race, religion, nationality, sex, seniority, or institutional affiliation of the author(s).
- They must declare any conflict of interest before agreeing to review a manuscript. This includes any relationship with the author that may bias their review.
- Reviewers must keep the peer review process confidential. They must not share information or correspondence about a manuscript with anyone outside of the peer-review process.
- Reviewers need to provide a constructive, evidence-based, and appropriately substantial peer review report.
- Reviewers must avoid making statements in their report which might be deemed as impugning any person's reputation.
- Reviewers need to submit their report on time and should inform the editor if this is not possible.
- Reviewers should call to the journal editor's attention any significant similarity between the manuscript under consideration and any published paper or submitted manuscripts of which they are aware.
- They must not use information obtained during the peer-review process for their own or any other person's or organization's advantage, or to disadvantage or discredit others.

İçindekiler / Contents

IX Editörden / Editorial

RESEARCH ARTICLE/ ARAŞTIRMA MAKALESİ

- 1-23 **Yeşilçam Sinemasında Kökensel Bir Nitelik Olarak Kader Teması: Modernleşme Kaygılarından Melodramın Şefkatli Kollarına**
The Theme of Fate As an Original Quality in Yeşilçam Cinema: From Anxieties of Modernization To The Tender Bosom of Melodrama
Tülay ÇELİK
- 25-40 **Covid-19 Salgını Sürecinde İlişki Doymumu ve İlişki Hoşnutsuzluğunun İncelenmesi**
A Study of Relationship Satisfaction and Relationship Disaffection During Covid-19 Pandemic
Taner ARTAN, İrmak ATAK, Aslı OFLUOĞLU, Hülya TÜRK, Derya ÜNLÜ
- 41-57 **Spor Endüstrisinde Sponsorluk ve Yayın Hakları Ekseninde Covid-19 Depremi**
The Covid-19 Effect On The Sponsorship and Broadcasting Rights in The Sports Industry
Aslı VARDI
- 59-78 **The Measurement of The Students' Attitudes Regarding Tax Consciousness: A Case Study**
Öğrencilerin Vergi Bilincine İlişkin Tutumlarının Ölçülmesi: Bir Vaka Çalışması
Ufuk GERGERLİOĞLU, Deniz AYTAÇ
- 79-90 **Uluslararası Pazarlarda Tarife Dışı Engeller**
Non-Tariff Barriers in International Markets
Merve YANAR GÜRCE

SANAT ELEŞTİRİSİ/ART CRITICISM

- 91-93 **Sanatta Aktüel Gündem: Kripto Sanat (NFT)**
Actual Agenda in Art: Crypto-Art and Nft
Fırat ARAPOĞLU

KİTAP İNCELEMESİ/BOOK REVIEW

- 95-97 **Michael E.O'Hanlon, Beyond Nato: A New Security Architecture For Eastern Europe, Brookings Institution Press: Washington D.C., 2017, pp.171, ISBN: 9780815732587.**
A.Veronika İNAN

Editörden

AURUM Sosyal Bilimler Dergisi olarak altıncı yayın yılımıza adım attığımız bu sayıda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden güncel ve kıymetli çalışmaları bir araya getirdik.

Sayının açılış makalesi olan “Yeşilçam Sinemasında Kökensel Bir Nitelik Olarak Kader Teması: Modernleşme Kaygılarından Melodramın Şefkatli Kollarına” başlıklı çalışmada Tülay Çelik Yeşilçam sinemasının ana temalarından olan kader olgusunu modernleşme-melodram kavramları üzerinden ele alıyor. 1959-1972 dönemine ait melodram türünde beş Yeşilçam filminin okuması üzerine kurulu bu makalenin, konunun uzmanları kadar dönemin ekonomik ve toplumsal koşullarıyla ilgilenen tüm araştırmacılara hitap edeceğini düşünüyoruz.

Bu sayının yayın tarihi itibarıyla bir buçuk yılı aşkın süredir Covid-19 gerçeğiyle yaşıyoruz. Bir yandan bilimin insanlığa sağladığı aşı imkânları sayesinde Covid-19’u geride bırakmayı umut ederken diğer yandan pandeminin toplumsal etkilerini çözümlenmeye çalışıyoruz. Biz de bu sayıda Covid-19 ile ilgili iki araştırmaya yer verdik.

Aslı Vardı “Spor Endüstrisinde Sponsorluk ve Yayın Hakları Ekseninde Covid-19 Depremi” makalesinde pandeminin spor endüstrisi üzerindeki etkilerini gelir ve işgücü kaybı açısından ele alarak Covid-19’un ekonomik sonuçlarını sektörel bazda inceleyen literatüre katkıda bulunuyor.

Taner Artan, İrmak Atak, Aslı Ofluoğlu, Hülya Türk ve Derya Ünlü’nün “Covid-19 Salgını Sürecinde İlişki Doyumu ve İlişki Hoşnutsuzluğu İncelemesi” başlıklı çalışmaları ise Covid-19’un partner ilişkilerine etkisini konu alıyor. Nitel ve nicel yöntemleri birlikte kullanan bu çalışma Covid-19 döneminde ilişki hoşnutsuzluğu düzeylerine etki eden sosyo-ekonomik değişkenleri ortaya koyuyor.

Ufuk Gergerlioğlu ve Deniz Aytaç’ın “Öğrencilerin Vergi Bilincine İlişkin Tutumlarının Ölçülmesi: Bir Vaka Çalışması” makalesi etkin vergi politikalarının oluşturulmasında önemi giderek artan vergi bilinci kavramını ele alıyor. Orijinal bir veri setine dayalı bu araştırma öğrencilerin vergi bilincini şekillendiren faktörleri inceliyor.

Merve Yanar Gürce’nin kaleme aldığı “Uluslararası Pazarlarda Tarife Dışı Engeller” yakın dönemde yeniden gündeme gelen ekonomik korumacılık tartışmalarına katkıda bulunmayı hedefliyor.

Araştırma makalelerinin yanı sıra bir kitap eleştirisi ve bir de sanat eleştirisine yer verdik bu sayıda. Veronika İnan, Michael E. O’Hanlon’ın Brookings Institute Press’ten çıkan “Beyond NATO: A New Security Architecture for Eastern Europe” başlıklı kitabını tanıtırken, Fırat Arapoğlu’nun “Sanatta Aktüel Gündem: Kripto Sanat (NFT)” yazısı okuyucularımıza son dönemde çok güncel olan NFT (non-fungible tokens) dünyasının kapılarını aralıyor.

Keyifli okumalar dileriz.

Doç. Dr. Tolga DEMİRYOL, Altınbaş Üniversitesi, tolga.demiryol@altinbas.edu.tr

Baş Editör

Editorial

This issue of AURUM Journal of Social Sciences, marking our sixth year in publication, brings together contemporary research from various disciplines in social sciences.

The first article of the issue, "From Anxieties of Modernization to the Tender Bosom of Melodrama: Theme of Fate as an original quality and Yeşilçam Melodramas" by Tülay Çelik evaluates the notion of fate, a central theme in Yeşilçam films, through the dual prisms of modernization and melodrama. Drawing on five Yeşilçam melodramas from the period of 1959 to 1972, this article will be of interest to not only the experts in the field but also anyone who studies the economic and social conditions of the period.

At the time of the publication, we are a year and a half into the reality of life with Covid-19. As we are striving to overcome this challenge, thanks to the vaccines gifted us by science, we also seek to analyze various social implications of the pandemic. To contribute to this effort, we included two research articles on Covid-19 in this issue.

Aslı Vardi's article, "The Covid-19 Effect on the Sponsorship and Broadcasting Rights in the Sports Industry" examines the impact of the pandemic, particularly in terms of income and labor losses. This piece is a contribution to the literature engaged in the sectoral analysis of the economic implications of Covid-19.

"A Study of Relationship Satisfaction and Relationship Dissatisfaction During Covid-19 Pandemic" by Taner Artan, İrmak Atak, Aslı Ofloğlu, Hülya Türk and Derya Ünlü deals with the impact of the pandemic on partner relationships. Combining qualitative and quantitative methods, this article examines the empirical relationship between the levels of dissatisfaction and various socio-economic conditions.

The article by Ufuk Gergerlioğlu ve Deniz Aytaç, "the Measurement of the Students' Attitudes Regarding Tax Consciousness: A Case Study" explores the concept of tax consciousness, which has emerged as integral to the formulation and implementation of effective tax policies. Drawing on an original data set, this article examines the factors impacting the levels of students' tax consciousness.

Merve Yanar Gürce's piece, "Non-Tariff Barriers in International Markets" seeks to contribute to the literature on economic protectionism, an issue that is increasingly prevalent in global debates.

In addition to research articles, this issue includes a book review and an art critique. İnan reviews Michael E.O'Hanlon's "Beyond NATO: A New Security Architecture for Eastern Europe" published by Brookings Institute Press. Firat Arapoğlu's "Actual Agenda in Art: Crypto-Art and NFT" takes the readers into the new and exciting world of NFT (non-fungible tokens).

Happy reading.

Associate Professor Tolga DEMİRYOL, Altınbaş University, tolga.demiryol@altinbas.edu.tr

Editor-in-Chief

RESEARCH ARTICLE/ ARAŞTIRMA MAKALESİ

YEŞİLÇAM SİNEMASINDA KÖKENSEL BİR NİTELİK OLARAK KADER TEMASI:
MODERNLEŞME KAYGILARINDAN MELODRAMIN ŞEFKATLİ KOLLARINA¹Dr. Öğr. Üyesi Tülay ÇELİK²²Sakarya Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Sakarya
tcelik@sakarya.edu.tr ORCID NO: 0000-0002-8277-3386

Geliş Tarihi/Received Date: 24.05.2021 Kabul Tarihi/Accepted Date: 18.06.2021

Çelik, T. (2021). Yeşilçam Sinemasında Kökenyel Bir Nitelik Olarak Kader Teması: Modernleşme Kaygılarından Melodramın Şefkatli Kollarına. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 1-23.

Özet

Bu makalede, Yeşilçam melodramlarının temel bileşenlerinden biri olan kader teması, kökenyel bir nitelik olarak modernlik ve modernleşmeyle ilişkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Ben Singer ve Peter Brooks'un çalışmalarından hareketle melodram, modernlik sürecinde bireyin yaşadığı korku ve kaygıları hem yansıtan hem de bunlarla başa çıkılmasını sağlayan modern bir biçim olarak ele alınmıştır. Modern öncesine ait aşkın değerler dünyasını yeniden yaratan melodramatik evrende kader, kurucu ve kuşatıcı bir niteliğe sahiptir. Buradan hareketle çalışmada Yeşilçam melodramlarındaki kader teması, niteliksel bir perspektifle doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Kader temasını filmin adına taşıyacak kadar güçlü biçimde vurgulayan filmler arasından melodram türünde olan beş film, tipik örneklem olarak seçilmiştir. *Kaderim Böyle İmiş* (Saydam, 1959), *Kaderde Birleşenler* (Ergün, 1966), *Kaderin Cilvesi* (İnanoğlu, 1966), *Kaderin Ağları* (Aslan, 1970), *Kaderimin Oyunu* (Aksoy, 1972) filmleri, Türkiye'ye özgü, ekonomik ve toplumsal koşullar göz önünde bulundurularak modernleşme, melodram ve kader ilişkisi bağlamında betimsel olarak çözümlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, özlemi çekilen değerler ve anlamlar evrenini hatırlatan kurucu ve kuşatıcı bir unsur olarak kader, Yeşilçam filmlerinde hem adı konan görünür bir mevcudiyet hem de görünenin ardında bulunan gizli güçtür. Yeşilçam'da kader temasının görünür olma biçimleri, Batı melodramlarından zaman zaman farklılaşsa da yapılan değerlendirme, işlev ve anlam düzeyinde aralarındaki kökenyel benzerliğin çok daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kader, Melodram, Yeşilçam sineması, Modernleşme, ModernlikTHE THEME OF FATE AS AN ORIGINAL QUALITY IN YEŞİLÇAM CINEMA: FROM
ANXIETIES OF MODERNIZATION TO THE TENDER BOSOM OF MELODRAMA

This article evaluates the theme of fate in Yeşilçam melodramas on the axes of modernization as an original quality. Based on Ben Singer and Peter Brooks's research, melodrama is considered a modern form that reflects and copes with the fears and anxieties experienced by the individual in the modernity process. Fate exists as

1 VI. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi kapsamında sunulan "Yeşilçam Sinemasında Melodramatik Kalıplar ve Kader Teması: Kaderde Birleşenler" başlıklı bildirdiden konu düzeyinde yola çıkan bu çalışma, modernlik ve modernleşme bağamları ekseninde kurulan farklı bir kuramsal ve kavramsal çerçeveye, örneklem sayısı artırılarak özgün bir makale olarak yeniden yazılmıştır.

a constitutive and surrounding quality in the melodramatic universe that recreates the sacred transcendental world of the pre-modern period. Drawing on this, the theme of fate is observed using document analysis as a qualitative research method. Accordingly, five films in the melodrama genre were chosen as the typical sample among the films that strongly emphasize the subject of fate in the title of the film. In this context, *Kaderim Böyle İmiş* (Saydam, 1959), *Kaderde Birleşenler* (Ergün, 1966), *Kaderin Cilvesi* (İnanoğlu, 1966), *Kaderin Ağları* (Aslan, 1970), *Kaderimin Oyunu* (Aksoy, 1972), were analyzed descriptively in the axes of modernization, melodrama, and fate, considering Turkey's economic and social conditions. According to the finding of the study, fate as a constitutive and surrounding quality reminds us of the universe's values and meanings which were missed. The Fate in Yeşilçam films is both a visible entity named and the hidden power behind the obvious. Although the way the melodramatic fate theme appears in Yeşilçam differs from time to time with Western melodramas, the original similarity is more determined at the level of function and meaning.

Keywords: Fate, Melodrama, Yeşilçam cinema, Modernization, Modernity

1. GİRİŞ

Bu makalede Yeşilçam melodramlarındaki kader teması, kökensel bir nitelik olarak modernlik ve modernleşmeyle ilişkisi ekseninde değerlendirilmiştir. Melodram,² “anamların müzikle zenginleştirildiği, romantik ve duygusal oyunlar” tanımlayan bir form olarak 19. yüzyılın ilk yarısında önce tiyatrodan ortaya çıkar daha sonra edebiyat ve sinema alanında yaygınlaşır (Dissanayake, 1993: 1). Egemen anlatıyla yakın ilişkisi, sinema çalışmalarında melodramın bir kitle eğlencesi olarak ele alınmasına; sınırları belirli, kapalı ve genellikle aşağı bir tür olarak değerlendirilmesine neden olur (Gledhill, 1987a: 1-5). Yetmişli yıllardan itibaren ise hareket, akış ve dönüşüm halinde olan melodramatik tarzdan (*melodramatic mode*) bahsedilmeye başlanır (Brooks, 1995). Heterojen bir yapıya sahip olan, farklı kültürel biçimleri ve formları bir araya getiren melodram, sınıflar arası, kültürler arası ve metinler arası bir form olarak kabul edilir (Gledhill, 1987b: 18). Bu bağlamda, melodramların farklı coğrafyalarda geçirdiği değişimler üzerine birçok araştırma yapılır (Akbulut, 2012: 15).³ Yeşilçam melodramları üzerine yapılan çalışmalarda genellikle, Türkiye'deki sözlü kültür geleneğinin, halk anlatılarının, geleneksel tiyatro öğelerinin, popüler şarkı ve romanların etkilerinden bahsedilir (94). Bununla birlikte filmlerde potlaç, şaman ve tasavvuf kültürüne dair izlerin bulunabileceği de iddia edilir (Tunalı, 2006: 245).

Kültürel kesişme ve ayrışma noktalarıyla birlikte melodramatik nitelikler zenginleşse de melodramatik tasavvuru bir anlamlandırma biçimi olarak değerlendirebilmek için ortak, evrensel ve kökensel⁴ özellikler üzerine düşünmek gerekir. Çünkü farklı kültürlerde görülen ortak niteliklerin izinin sürülmesi, melodramatik nitelikler ile insanın ruhsal ve zihinsel dünyası arasındaki ilişkinin derinlikli olarak kavranmasına imkân verir. Bu çerçevede, Peter Brooks'un *The Melodramatic Imagination (Melodramatik İmgelem, 1995)* ve Bill Singer'in *Melodrama and Modernity (Melodram ve Modernlik, 2001)* başlıklı kitaplarında ortaya konulan ortak

² “Yunanca *melos* kelimesi, şarkı ve müzikle eşlik edilen sahne oyunu anlamına gelir” (Dissanayake, 1993: 1).

³ Örneğin Wimal Dissanayake, “belirgin şekilde Batı'dan farklı bir tarihe sahip olan birçok Asya toplumunda melodramın, “mitlere, ritüellere, dini pratiklere ve törenlere” bağlı bir niteliğe sahip olduğunu belirtir (Dissanayake, 1993: 3). Abu Lughod da Mısır'daki melodram formlarını Batı'dan ayıran duygusal ve anlatısal formları araştırır; İslam'ın bunlar üzerindeki etkilerini tespit eder (Abu Lughod, 2002: 119).

⁴ Bu çalışmada köken kelimesi, makalenin sınırlılıkları nedeniyle melodramın bir tür olarak ortaya çıktığı modern döneme ve modernliğe geçiş sürecine referans vermektedir.

özellikler yol gösterici olur. Brooks, melodrama ilişkin özellikleri şöyle sıralamaktadır: Güçlü duygusallık, ahlaki kutuplaşma ve şematizasyon; oluş, durum ve aksiyonlardaki aşırılık, açık kötülük, gizemli olaylar, şüphe, şişirilmiş ve abartılmış ifade, iyiye eziyet edilmesi, olağanüstü baht dönüşümü, erdemin ödüllendirilmesi (Akbulut, 2012: 13; Brooks, 1995: 11-13). Singer ise melodramın beş temel bileşeninden bahsetmektedir: “Güçlü pathos, yüksek duygusallık, klasik olmayan anlatı mekaniği, ahlaki kutupluluk, gösteriye dönük sansasyonellik” (2001: 290). Ortak özelliklerin oluşturduğu anlam evrenini görünür kılmak için bu iki yaklaşıma Rodowick’in (1987) ideolojik yaklaşımı da eklenmelidir. Melodramın anlamlandırma yapısı, anlatı formlarının çeşitliliği ile yeni formlar da yaratarak kendini yeniden üretir. Siyah beyaz değerler ve patriarkal otorite ile özdeşleşme üzerine kurulan filmlerde çözümün ahlaki kader aracılığıyla gerçekleştirilmesi, melodramı estetik bir ideoloji alanı olarak değerlendirmemiz gerektiğini ortaya koyar (269-276). Gledhill’e (1987a) göre de melodram sadece estetik bir pratik değil, dünyayı görme biçimidir (1). Sıralanan görüşler, melodramatik niteliklerin çeşitliliği ve akışkanlığının, melodramatik tasavvurun evrensel bağlamıyla birlikte düşünülmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda makalede, Brooks’un ve Singer’in çalışmalarından hareketle Batı’da ve Türkiye’de melodramı yaygın bir tür haline getiren ortak özelliklerin kökensel niteliğinin tartışılması hedeflenmektedir.

Makalenin kavramsal çerçevesini ortaya koyabilmek için ilk olarak kutsal değerlerin yerine kurulan filmsel ahlaki evrenin temel bileşenleri ve bunların kader temasıyla ilişkisi incelenecektir. İkinci olarak, Türkiye’deki modernleşme sürecinin trajik ve nostaljik niteliği üzerinde durulacak, Türkiye’de 1950-1979 yılları arasında yaşanan ekonomik ve toplumsal değişim kavranmaya çalışılacaktır. Melodramın sektördeki egemenliğinin seyirci talepleri ve yapımcı tercihleriyle bağlantısı ele alındıktan sonra, Yeşilçam sinemasının ön plana çıkan ayırt edici kültürel özellikleri incelenecektir. Son olarak Yeşilçam’ın kader teması içeren filmleri, modernleşme-melodram ilişkisi bağlamında niteliksel bir perspektifle doküman analizi yöntemi kullanılarak analiz edilecektir.

2. MODERNİTE VE AHLAKİ EVRENİ KUŞATAN GİZLİ / GÖRÜNÜR GÜÇ OLARAK KADER

İstikrar duygusunu, kesinlik anlayışını, geleneksel dinî inancı ve patriarkal geleneği aşındıran modernlik, insanın algı ve his dünyasında büyük bir değişim yaratır. Bunun yansıması olarak melodram, modern ruhların karmaşasını kutsal bir koruma vadinin ütopyik mitiyle çözmeye çalışır (Singer, 2001: 132-134). Bir yanda “belirsizlik ve bireysel korunmasızlık ortamı”, “dinî ve patriarkal geleneğin erimesi”, diğer tarafta kapitalist modernlik ile birlikte ortaya çıkan “kültürel kesintiler, ideolojik belirsizlik, rekabetçi bireysellik”, melodramatik nitelikleri biçimlendiren etmenler olur. Yaşanan ahlaki karmaşa, ütopyik bir ahlaki açıklık / anlaşılabilirlik inşa edilerek düzeltilmeye çalışılır (46). Kutsal olanın, ahlaki değerlere referans veren poetik adalet aracılığıyla görünür kılındığı bu süreçte (134-137) melodramatik bir nitelik olarak kader teması önemli bir işlev edinir.

Melodramın kökenlerine baktığımızda karşımıza geç orta çağ dönemi ahlaki oyunları çıkar. Sözlü anlatı geleneği, halk şarkıları ve peri masalları melodrama doğru ilerleyen yolun yapı taşları olur (Elsaesser, 1987: 44). Melodram formunun ortaya çıkışında Fransız devrimi, endüstriyel devrim ve modernlik süreçleri belirleyicidir (Hayward, 2000: 213-214). Feodalizm sonrasında “özgürlükçü demokrasinin popülist bilincini” ifade eden bir form olarak doğan melodram (Singer, 2001:132), psikolojik düzeyde ise sosyal değişimlerin

yarattığı kaygıyı yansıtan bir niteliğe sahip olmuştur. Geleneksel feodal düzenin yok olması, dinî otoritenin erimesi ve modern kapitalizmin yükselişi insanlar için çok kaygı verici, sarsıcı, ağır deneyimlerdir (133-134). Hristiyan âlemi miti bozulduğunda, toplumdaki hiyerarşik ve organik birlik de bozulmuş olur.⁵ Bu durumda, geleneksel toplumun trajik vizyonu da artık kaybolmaktadır. Çünkü komedi ve trajedi bu topluma bağlı olan edebi türlerdir. Büyük sorgulama ve değişme döneminde yeni bir vizyon olarak ortaya çıkan melodram ise yeni bir ahlaki evren kurmaktadır. Bu ahlaki evren, kutsallık sonrası dünyanın ihtiyaçlarıyla şekillenir (Brooks, 1995: 15). İncancı kaybetmiş bir dünyanın huzursuzluğu içinde insanlar, çaresiz ve yalnız hissetmektedir (Singer, 2011: 132-133). Melodram sayesinde ahlaki olanın alanına girmek, bireyin yaşadığı kaosu yatıştırabilecektir (Brooks, 1995:20).

19. yüzyılın ilk yarısında modern şehirlerde büyük bir kaygı dalgası vardır. 1900'lerin başlarında metropollerdeki trafik ve kalabalıklar insanları ürkütmektedir. Yüksekten düşme, kapiya sıkışma, otomobil ve toplu taşıma araçlarının kazaları gibi şehirli insanın başına gelebilecek felaketler ve beklenmedik olaylar endişe vermekte, insanlardaki istemsiz tepkileri tetiklemektedir (Singer, 2001: 75-134). Bu eksende melodramların da biçim ve içerik düzeyinde, düzenin görünen yüzünün ardında bulunan, beklenmedik bir biçimde açığa çıkabilecek tehlikeleri sezdirdiği ve bu yolla kaderin kontrol edilemezliğini vurguladığı görülmektedir (Walkowitz, 1992; akt. Singer, 2001: 133-134). Melodramlarda karşımıza çıkan aksiyon, şiddet, korku, fiziksel tehlike gibi sansasyonel nitelikler, bu kontrol edilemeyen dünyanın dışavurumlarıdır (48). Yeni gelişen kapitalizm, şehirli modern insanın hayatına “fakirlik, sınıf sorunu, sömürü, iş güvencesizliği, işyeri kazaları, *mortgage* ile adaletsiz koşullarda ev alma, faizcilik” gibi problemler getirmiştir (133). Tüm bu meseleler, Amerikan melodramlarının öykülerinde karşımıza çıkar. Özellikle Singer’in David Grimsted’e referansla belirttiği gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısında üretilen melodramlarda en çok rastlanan konu, evsiz kalmış insanların çaresizliğidir. Ev alma koşulları nedeniyle yaşanan sıkıntılar, felsefi düzeyde evi / ait hissedilen dünyayı kaybetme sorununa karşılık gelmektedir (Grimsted, 1971; akt. Singer, 133-134). Çözülen değerler sonrası insan kendini korumasız hissetmektedir. Bu noktada, evsiz kalmayla ilgili hikâyelerin Yeşilçam sinemasında da önemli bir yeri olduğu hatırlanmalıdır.

Melodramlar, bir yandan “sert ve öngörülemez” modern kapitalist sistemin güvencesizliği içinde yaşayan zayıf bireyi anlatırken diğer yandan yarı dinî bir düzenleme işlevine de sahip olur (Singer, 2011: 133-134). Artık etik yasanın geleneksel kalıpları toplumsal bir birleştirici değildir. Melodram bu birleştirici gücün eksikliğinden doğan kaygılarla başa çıkmak için “kötülüğün görünüşteki zaferini”, “erdemini nihai zaferi” ile sonlandırır. Böylece mit yapımı, bireysel bir yaratıma dönüşür. Bir taraftan hayata yeniden kutsallık verilirken öte yandan kutsal olanın sadece kişisel olacağı da ortaya konur. Melodramın iyi ve kötü kişileştirmeleri, kötülük ve erdemi görünür hâle getirerek ahlaki evreni isimlendirmiş ve bilinir kılmış olur (Brooks, 1995: 16-20). Aslında bu etik zihin oyunu, dünyanın aşkınlıktan tamamen arınmış olmadığı incancıya dayanır. Melodramlar aşkınlığı, iyi-kötü mücadelesinde yeniden yaratır (22). Karşıt güçlerin karakterlerde somutlaştığı görülür. Genelde genç bir kadın ya da çocuk kahramanın masumiyetiyle yansıtılan erdem, her zaman tehdit altındadır (33-34). Tehdit ise genelde ahlaki düzene ihanet eden kötü bir karakterden gelir. Böylece şeytan kişileştirilir, birkaç fiziki özelliğe indirgenerek anlaşılır kılınır. Şeytanı temsil eden karakterin motivasyonunun

5 Kutsallıktan arınma Rönesans ile başlar. Hümanizm ve Aydınlanma ile birleştirici kutsal güç kaybolduğu için sosyal ve politik temsiller de meşruluğunu yitirir. Edebiyatta 17.yy’da bu mitik dayanaktan kopulduğu görülür. Romantizm de böyle bir kutsallığa olan ihtiyaç ile açığa çıkmıştır (Brooks, 1995: 16).

anlaşılmasına gerek yoktur (33). Burada aranan, “daha yüksek bir kozmik ahlaki gücün dünyaya baktığı ve onu yönettiği” izlenimiyle gelecek rahatlama hissidir (Singer, 2001: 34).

Önemli olan, iyi ve kötü güçler arasındaki mücadelenin “herkes tarafından bilinen dünyanın yüzeyinin altına” uzanmasıdır (Gledhill, 1987b:33). Yüzeyin altı, seküler birey için bir “uçurum” etkisi yaratır. Fakat öte yandan gerçek varoluşun ancak “gerçekliğin görünen yüzünün ardında ya da ötesinde” bir yerde hissedilebileceği de bilinir (202). Burası, Brooks’un (1995) *moral occult* olarak tanımladığı alana referans verir. *Moral occult*, “gerçeklik içinde açıkça görünmeyen fakat etkin olan; ortaya çıkmayı, kaydedilmeyi ve ifade edilmeyi talep eden spiritüel ve zorunlu güçler alanıdır” (20). Bireyin kendisini kopmuş hissettiği etik güçlerin / değer ve anlamların yoğun olarak bulunduğu bölgedir (202). Bu bağlamda melodramatik inşa, ahlaki bir evrenin var olduğunu kanıtlayan bir tasarım olarak bu güçleri hem keşfetmekte hem anlaşılır kılmaktadır (20).⁶ Gerçek bir kutsallık eksikse eğer, böyle bir drama insan hayatındaki bu eksikliği giderebilecektir (Brooks, 1995: 21). Bu durumda yüzeyin altına uzanan bir kök olarak kader teması, spiritüel ve zorunlu güçlerin alanını⁷ görünür kılarak melodramın ahlaki evrenini kuşatacaktır.

3. TÜRKİYE’DE MODERNLEŞMENİN TRAJEDİSİ

Batı’da modernlik aydınlanma, Rönesans, Reform hareketleri, ulus devlet ve cumhuriyetin ortaya çıkışıyla inşa edilir (Dellaloğlu, 2016: 49). Bu bağlamda modernlik sürecinin adımları; feodal dönemdeki ticaret kapitalizmi, kentlerin güçlenmesi, feodal yapının çözülmesi, kentlerde sermayenin birikmesi, ekonomik gücün siyasi güç karşısında zaferi ve yeni bir sınıfın iktidara gelmesi olarak sıralanabilir (166). Modernleşme ise kentleşme, çekirdek aile, sanayi üretimi, demokrasi gibi bileşenlerle şekillenmiş olan modernliğe verilen bir tepki olarak ortaya çıkar. Modern olanı taklit eden modernleşme eyleminde her zaman bir gecikmişlik hissi bulunur. Bu nedenle modernleşme toplumu, aynı zamanda bir kriz toplumdur (49-57).

Yeşilçam melodramlarını modernlik / modernleşme bağlamında kader teması ile birlikte ele almak için öncelikle modernleşmenin yarattığı bu kriz toplumunun niteliğini anlamak gerekir. Besim F. Dellaloğlu’na göre; Batılılaşma / modernleşme ile Batılı / modern olma birbirlerinden farklıdır. Batı modern olurken kendi geleneği ile bağını koparmamıştır (141). Oysa Türkiye’de gelenekten kopuş ve geleneği reddetmek modern olmanın bir şartı olarak anlaşılmalıdır. Türkiye’de modernleşmenin “başkasının Rönesans [ve] Reform’unun sonuçlarını içselleştir[meye]” çalışmak anlamına gelmesi, bu sürecin zorluğunu da ortaya koyar. Modern olana adapte olmak için görüneni olduğu gibi aktarmayı seçmek, sürekliliği koparan bir eylem olarak büyük çatışmalar yaratır⁸ ve toplumda mevcut olana tutunma eğilimini güçlendirir. Diğer önemli nokta ise modernleşmenin laik kimliğidir. Sekülerlik bireyseldir oysa laiklik siyasaldır. Bu ikisinin birbirini tamamlamaması nedeniyle, Türkiye’de modernleşme, gelenek ve din ile çatışmıştır. Bu durum, bireylerin anlam ve değer boşluğu yaşamasına neden olmuştur (142-180). Batı melodramları ile ilgili yapılmış çalışmalar, modern olma sürecinde yaşanan değişimlerin toplumda büyük bir kaygı yarattığının altını çizmiştir. Kendi geçmişiyile hesaplaşmayan ve onu reddeden bir modernleşmenin, belirtilen kaygıların

⁶ Bir anlamda burada şiiresel adalet, ilahi adaletin yerini alır (Tunalı, 2006: 39).

⁷ Metnin içinde kullanılan gizli, belirsiz, spiritüel, etik güçler ifadeleri, Brooks’un açıkça görülmeyen fakat etkin olan spiritüel ve zorunlu güçler alanı olarak tanımladığı *moral occult* kavramına referans vermektedir.

⁸ Batıda modernlik burjuvazi tarafından kurulurken, Türkiye’de modernleşme burjuvaziyi kurar. Özne, aktör olmak yerine biçim verilen bir nesne olur (Dellaloğlu, 2016:182).

şiddetini artıracacağı, değişim sancılarının süresini uzatacağı ve toplumda daha güçlü bir tepkiselliğe neden olacağı açıktır.⁹ Dellaloğlu'nun vurguladığı gibi, hem "Batı gibi olup" hem ondan bağımsız olmaya çalışmak, her modernleşmeye trajik bir nitelik katar (169).

Batıdaki bireyin, korku ve kaygılarından uzaklaşmak için melodramın ahlaki evrenine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştik. Bu bağlamda Türkiye'deki birey de modernleşmenin¹⁰ trajedisi ile baş edebilmek için Yeşilçam melodramlarına sığınmaktadır. Bülent Oran'ın ifadesiyle seyircinin hem kendini bulduğu hem kendini unuttuğu (Arslanbay, 1993; akt. Mutlu, 1998: 68) bir sığınak olan melodram, Yeşilçam sinemasının kimliği haline gelmiştir. Otuz yıldan uzun bir süre Türkiye'nin sineması, melodramatik niteliklerin egemenliğinde işleyen bir sinema olmuştur. Bu bağlamda, Umut Tümay Arslan'ın (2009) Yeşilçam ile melankoli arasında kurduğu ilişki, modernleşme ve kader teması arasındaki bağı daha derinlikli olarak anlamamıza yardım eder. Arslan'a göre; kayıpların duygusal boşluğunu doldurmak, hatıralara sadakat ile bağlılık, eksikliği / yoksunluğu sevme, erteleme, vicdan ve suçluluk gibi unsurlar melankoliyi ortaya çıkaran unsurlardır. Melankoli, ileriye hareket edememenin acizliğini anlatır. Bu noktada modernleşmeye çalışan birey, Arslan'ın tabiri ile ulusal özne, Doğu'nun kaybıyla bir geçicilik korkusu yaşar (147). İmparatorluktan kalan hatıralardan kurtulmaya çalışması onu, Doğu-Batı bölünmesine oradan da melankoliye götürür. Kendi kalmak ve bir başkası olmanın imkânsızlığı arasında acı çeken birey, yüzleşmeyi gerçekleştiremediği sürece kaderin tekrar çemberinden çıkamaz. Böylece kimliğin verdiği acı, kader duygusuna bağlanır (302-303).

Kaybın ortaya çıkardığı ikircikli durum, kırılgnalık, yarım kalmışlık hali melodramlarda masallaştırılarak ifade edilir. Aşk ya da erdem ile ortaya konur (Arslan, 2009: 147-150). Kapalı bir yapıya sahip olan melodram, görmek değil kaçmak ister. Arslan'ın tespitlerinden hareketle melodramların, hareket alanı olmayan, boşluk yaratamayan, bir halenin peşinden koşan, geleneğin korunaklı alanından çıkamamış bir biçime işaret ettiği söylenebilir (331-358). Melodram, "kendi sınırlarını ve kısıtlılığını sevmeyi, [k]ader görüntüsünü koruyarak bu görüntüden medet umarak sağla[r]" (337). Slovaj Žižek'in dile getirdiği gibi Tanrısı öldüğünde insan, onun yerine kaderi koymuştur. Kaderin yokluğu ise, öznenin trajedisidir. Yüzleşme gerçekleştirebilen, melodramdan trajediye geçebilen filmler kaderi öldürür (Žižek, 2002; akt. Arslan: 337-358). Fakat melodramlar kaderi öldürememiştir, aksine onun tarafından kuşatılmıştır (303-308).¹¹ Bu kuşatılma, seyirciyi yalnız olmadığını, aşkın bir güç tarafından gözetildiğini ve korunduğunu hissettirdiği için güven verir.

4. YEŞİLÇAM DÖNEMİNDE EKONOMİK-TOPLUMSAL DEĞİŞİM / SEYİRCİ VE YAPIMCININ KAYGISI

Modernleşme sürecinin yarattığı kaygıları, kapitalist gelişme sürecinin bileşenlerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Türkiye'de 1950 ve 1970 yılları arası tüketim taleplerinin arttığı, serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaştığı, göçün ve toplumsal değişimin yoğun olarak yaşandığı (Güçhan, 1992: 78), darbeler ve yeni anayasalar nedeniyle siyasal alanın hareketli olduğu yıllardır. 1950'lerden itibaren sanayiciler iş hayatına girer ve birikim yapmaya başlar. 1963 ve 1970 yılları arasında sanayi gelişmeye devam ederken şirketleşme artar, işçi sınıfı ve burjuvazi gelişir. 1948'lerin sonundan itibaren başlayan nüfus artışı hem sanayi alanındaki

⁹ Dellaloğlu'na göre (2016), Türkiye'de ancak 1980'lerden sonra toplum kendi talebiyle modern olmayı istemeye başlar (173).

¹⁰ Dellaloğlu (2016), altmışlı ve yetmişli yıllarda görülen arabesk eğilimini modernleşmeye bir tepki olarak yorumlar (182).

¹¹ Bu noktada, konu edilen kaderin tragedyadaki kaderden farklı bir anlama sahip olduğu hatırlanmalıdır. Melodram karakteri, tragedya karakteri gibi sonsuzluğa işaret eden bir yapıda, sahip olduğu iyi ve kötü özelliklerin çatışması içinde yol almaz (Tunali, 2006: 39). Dolayısıyla, kaderin ve çatışan güçler arasındaki yırtılmanın farkında değildir (Akbulut, 2008: 69).

gelişmelerin hem de makineleşmenin etkisiyle köyden kente göçü ve bununla bağlantılı olarak kentleşmeyi hızlandırır. Kentleşme, apartman talebini artırır, inşaat sektörünü ve banka kredilerini toplumsal yaşamın gündemine getirir (Kirel, 2005: 14-24). Göçün ilk dönemlerinde, köyle kent arasında ve kentin kendi sınırları içinde dengesizlikler görülür. Sarsıcı değişimler, insanlarda değer çatışmasına neden olur (Güçhan, 1992: 36-42). Yavaş sanayileşme nedeniyle göç eden insanlar, "endüstriyel- kentli işçi" kimliğine sahip olamaz (Kıray, 1982; akt. Güçhan, 1992: 38).

Altmışlardan yetmişlere gelindiğinde köy kent ayrımı belirsizleşirken yaşanan çelişkilerin niteliği de değişir. Sanayi işçisi olmaktan çok kendi işlerini kurmayı isteyen bireyler, ekonomik koşullar nedeniyle daha çok marjinal ve güvencesiz işlere yönelmek zorunda kalır (42-43). Bu dönemde geleneksel aile yapısı ve kadın erkek rollerinde değişim yaşanır. Kadının iş yaşamına girmesiyle birtakım çatışmalar ortaya çıkar. Bu değişim ve sancılar, feodal yapı ve değerlerden modern olana geçiş bağlamında yorumlanabilir. Kentte hissedilen güvensizlik, güvenlik vaadi sunan her şeye ilgiyi artırır. Barınma isteği bunların başında gelir. Öte yandan barınma imkânı sunan gecekonduların -tapu sorunu nedeniyle- her an yıkılabilecek olması, bireydeki güvensizlik hissini tetikler (48-50). "Tüketim alışkanlıklarının" farklılaşması, eğlence sektörünün gelişmesi, "iş ve iş dışı zamanın" düzenlenmesi günlük yaşamı değiştirir (Kirel, 2005: 26). "Apartman hayatına geçiş[in] modernliğe geçiş gibi" (17) görülmesine bağlı olarak apartmanda yaşamak isteyen insanların sayısının artması, nüfusun ve otomobil sayısının artması, yolların genişletilmesi, meydanların yeniden düzenlenmesi şehir yaşamını dönüştürür (15-21). Batı'da hem modernliğe geçiş döneminde hem de 1900'lerin başında yaşananlara benzer biçimde bu değişimler, Türkiye'deki bireylerin hayatı anlamlandırma sürecine¹² etki eder; zihinsel ve ruhsal çatışmaları artırır. Serpil Kirel (2005), kentleşmeye ve yaşanan toplumsal değişime rağmen 1960-1970 yılları arasında yapılan filmlerde, geleneksel bağların henüz kopmadığı dönemlere ait hikâyelere daha fazla yer verildiğini belirtir (27).¹³ Yazara göre; seyirci tanıdık konulara ve bilinen oyunculara ihtiyaç duymakta, dışarıdaki düzensizliği ve yersizlik hissini bu şekilde unutmak istemektedir (27). Ayşe Saşa (1993) ise 1950-1960 dönemini "samimiyet" ve "tevazu içeren", "folklorik ve popüler" bir şiirselliğin görülebileceği, sahici özü açığa çıkarabilecek bir sinema dönemi olarak tanımlar (30). Bu iki görüş, modernleşme kaygıları ile melodramlara sığınma eğilimi arasında kurduğumuz bağı destekler niteliktedir.

1948 yılındaki vergi düzenlemesi, film endüstrisi açısından dönüm noktası olur. 1917-47 yılları arasında 58 kurmaca film yapılmışken, 1948-70 yılları arasında 2308 film yapılır (Özön, 1995: 28- 31). Altmışlardan yetmişlerin ortasına kadar olan dönem, melodramların altın çağı olarak isimlendirilir (Akbulut: 2012: 94). Yetmişten seksene kadar olan dönem, toplumsal, ekonomik ve siyasal alanda olduğu kadar sinema alanında da zorlu yıllardır. Salonlar kapanır, film sayısı azalır ve seyirci sayısı düşer (Özön, 1995: 36). 1970'li yıllar köyden kente göçün de arttığı bir dönemdir. Bu dönemde, köy ve kent arasında kalan bir alt kültür oluşur ve bu alt kültürün müziği olarak tanımlanan arabesk yaygınlaşır. Yeşilçam melodramlarının yerini, şarkılı arabesk filmler almaya başlar (Güçhan, 1992: 92). Arabesk filmlerin melodramatik unsurlar ve kader temasıyla ilişkisi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu konu, ayrı bir çalışmanın konusu olacak kapsam ve derinliktedir.

¹² Yeşilçam'da İstanbul merkezli öyküler görülür. "Kent yaşamı, kentli olmak bir düş olarak İstanbul'la özdeşleşmekte, kasabalara, köylere ve küçük şehirlere bu duygu taşımaktadır" (Kirel, 2005: 291).

¹³ Geleneksel-modern çatışması ile ahlaki değerlerin kapitalist yaşam tarzı tarafından tehdit edildiği gösterildiğinde bile (Abisel, 2005: 240-256) çözümün yine manevi değerlerde bulunması anlamlıdır. Köy kökenliler ve şehirli alt sınıfların manevi değerleri, aşılmaz görünen sınıfsal engelleri aşar (Akbulut, 2012: 33). Böylece, Batılı kentsoylu üst sınıfın yoksun olduğu ahlaki değerlerin alt sınıfta var olduğu mesajı verilir (Erdoğan, 1995: 188).

Yeşilçam sinemasında, “Tanzimat sonrası Türk roman ve tiyatrosu eserlerinden” -ki bunların çoğu melodramdır- uyarlamalar yapıldığı görülür (Yıldırım, 2016: 142). Buradan hareketle, Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecinin etkilerinin, bu uyarlamalar aracılığı ile Yeşilçam’da da görünüldüğü söylenebilir. Mısır filmlerinin etkisi ise bir diğer önemli unsurdur. Türkçeleştirilen şark filmlerinin hikâyeleri genellikle ıstırap, üzüntü, acı ile şekillenir (142-143).¹⁴ Daha az riskli olduğu için beğenilen filmlere benzer filmler üretmeyi tercih eden Yeşilçam sektörü için (Kirel, 2005: 277)¹⁵ seyircinin talebinin ne kadar önemli olduğu, birçok yapımcı ve senarist tarafından dile getirilir. İş yapan filmlerin nitelikleri üzerinden seyirci profiline ilişkin betimlemeler yapıldığı görülür. Dönemin sinemacılarının görüşünü dile getiren Memduh Ün, Türkiye’deki seyircinin ağlamayı sevdiğini, bu nedenle bu tür filmlerin çok fazla sayıda seyirciye ulaştığını belirtir. Ağlatan filmlerin belirli klişeler üzerine kurulduğunu vurgulayan Ün; ezan, gazel, mezar, umutsuz aşk, verem gibi belli öğeler bir araya getirilince seyircinin çok kolay etkilendiğini söyler (Berkaş, 2010: 181).

Seyirci, öykülerin hatta oyuncunun tipinin bile değişmesini istememektedir (Ayça, 1985; akt. Kirel, 2005: 178). Bu bağlamda seyircinin taleplerini en iyi bilen kesim, bölge işletmecileridir. Bir anlamda seyircinin “görünmez temsilci[sı]” olan işletmeciler hem seyircinin ilgisini ölçebildikleri hem de buna göre “bono ve çek vererek ... filmleri ismarla[dıkları]” için yapımcı karşısında önemli bir güce sahiptir (102-103). Bu eksenle melodram sayısındaki artışın nedeninin, “Anadolu böyle istiyor” söylemiyle ortaya çıkan “kısır döngü” olduğunu belirten Özön (1995), izleyicilerin yapımcılar ve salon sahipleri tarafından koşullandırıldığını belirtir. Ona göre bu süreç, izleyicinin beğenisini köreltmekte ve filmleri niteliksiz hale getirmektedir (46). Bu döngü, öykülerin yapısında, kalıplaşan diyaloglarda, kaba çizilmiş karakterlerde ve yıldız sisteminde görülebilmektedir (39). Özön, melodramın gerçekçi sinema için büyük bir tehlike olduğunu düşünür (140). Kanımca bu yaklaşım melodramların, modernleşme ve kapitalizmin kaygıları karşısında seyircileri olduğu kadar yapımcıları, işletmecileri, yönetmenleri de içine çeken bir sığınak olduğunu göz ardı etmektedir.¹⁶

5. YEŞİLÇAM MELODRAMLARININ AYIRT EDİCİ KÜLTÜREL NİTELİKLERİ ÜZERİNE

Melodramın, biçimler ve kültürler arasında sürekli bir dönüşüm geçirdiğini belirtmiştik. Her ne kadar bu çalışmada melodramatik bir unsur olarak kader temasının kökensele niteliğinden¹⁷ yola çıkıyor olsak da Yeşilçam melodramlarının ayırt edici niteliklerine dair yapılan çalışmalara bakmak, kader temasını ortak bir özellik olarak doğru konumlandırabilmek açısından önemlidir. Yeşilçam sinemasında sözlü kültür geleneğinin etkisi, en çok üzerinde durulan konular arasındadır. Kolektif bilinci yansıtan sözlü kültürde, Doğulu ve Asyalı olmanın yansımaları görülür (Kirel, 2005: 278-279). Hasan Akbulut (2012) Karagöz, meddah

¹⁴ Bu filmler arasında, *Kaderin Oyuncuğu* isimli bir film de bulunmaktadır (Yıldırım, 2016: 143).

¹⁵ 1948-58 arasında geçişte başarılı olan melodramların yeniden çekilmiş olması bu durumu örneklemek açısından önemlidir (Yıldırım, 2016: 143).

¹⁶ Benzer biçimde, dini duyguların ön plana çıkarıldığı Muharrem Gürses melodramlarının, Mısır ve Lübnan filmlerinin halkı etkilemesinin sebebi (Güçhan, 1992: 78-79; Özön, 1995: 32), inanç bağlamında modernleşmenin yarattığı büyük kopuş ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir.

¹⁷ Oğuz Adanır (2012), ilkel topluma ait zihinsel ve duygusal süreçlerin Yeşilçam melodramlarında etkili olduğunu ortaya koyar. Az gelişmiş toplumlarda melodramın neden etkili olduğu sorusunun yanıtını, Yeşilçam sineması çerçevesinde verir (11-91). Mitik deneyimin, mitler üzerine kurulu dünyanın düşsel niteliğinin, Yeşilçam için ayırt edici bir nitelik olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılabilir. Fakat bu çalışmada, melodramın bir tür olarak ortaya çıktığı modern dönem referans alındığından, yalnızca modernliğe geçiş sürecinin etkileri üzerinde durulmuştur. Mitlerle kurulabilecek ilişkiler bağlamında kökensele bir değerlendirme yapılmamıştır.

ve aşk anlatılarının tesirinin melezleşme yarattığını belirtir. Epik öykülemenin baskınlığı, aynı konuların ele alınması, anonim mekânlar ve tipler, filmlerdeki masal izlenimi artırır (30). Doğu medeniyetinin etkilerinden biri olarak yorumlanan mizansen tekrarı, dünyevi olmayan aşkın bir elin anlatıyı yönlendirdiği duygusunu açığa çıkarır (Süalp 1999; akt. Akbulut, 2012:31).

Dilek Tunalı, 1950 ve 1960'ların melodramlarında kaderci temalara sahip romanların çok fazla kullanılmış olmasının, toplumun yaşam ve düşünme alışkanlıklarıyla bağlantılı olduğunu dile getirir (Tunalı, 2006: 200-203). Burada "yerleşik olan günü kurtarma zihniyeti" ve "tevekkülcü yaklaşım" ön plana çıkar (Tunalı, 2006: 202). Melodramlardaki iyi kötü ayrımı, hak edilmeyen alınyazısı ile mücadele ve boyun eğme temalarının tüm kültürler için ortak bir özellik olduğunu kabul eden yazar, Yeşilçam'da bu mücadelenin "toplumsal, psikolojik, ideolojik boyut" ile genişlemediğini, mazlumluk üzerinden ilerlediğini iddia eder (306). Türk melodramlarında, "kader karşısında aciz", "merhamet dileyen", dua eden ve çözümü Tanrı'ya bırakan tipler görülür. Tunalı, Yeşilçam'da "şiiresel adaletin yerin[e] tasavvufi yaklaşımın" geçtiğini belirtir (307). Tasavvuftaki Tanrı ile eşdeğer olan aşk düşüncesini ve soyut aşkı, Yeşilçam melodramlarında yüceltilen duygusallık ile bağlantılı olarak ele alır (145). Acı çekme ve mutsuzluk temasını, Türkiye'nin zihinsel ve kültürel kodları ile açıklar. Ona göre, Batı'da bu nitelikler "modern zamana ayak uyduramayan bireyin yaşadığı" kaygı ile açıklanabilir (309). Çünkü orada ince bir hüznün ve melankoli vardır. Yerli filmlerde ise yoğun acı ve bunun ilkel bir duygusallık olarak dışı vurumu söz konusudur. Acının gösterilme şeklindeki farklılığı hem Türkiye'deki şaman-potlaç kültürü geleneği ile hem de tasavvuftaki Tanrı aşkı ve geçmişin hüznü düşüncesiyle ilişkilendirir (229- 232). Yazara göre, Türkiye'de acı çekmek bir lütf olarak görülür. Seyirci de film kahramanları da acı çekme alışkanlığına sahiptir (309). Bu çerçevede, Mutlu'nun (1998) yerli melodramların rasyonellikten ziyade ruhsal boşalım temeline dayandığına ilişkin tezine de yer verilebilir. Ona göre karakterlerin acı çekişinin abartılı biçimde gösterilmesi ve seyircinin bu sürece dahil edilmesi ruhsal boşalımın etkisini artıran bir unsurdur (67). Kanımca yerel melodramlarda bulunan acı çekme duygusu, kökensele olarak değil yalnızca yoğunluk düzeyi açısından Batı'daki örneklerinden farklıdır. Aynı şekilde, rasyonellikten ziyade ruhsal boşalım hedeflemek de yalnızca Yeşilçam melodramlarına özgü nitelikler değildir.

Nezih Erdoğan'a (1995) göre masalsi bir fantezi olarak Yeşilçam melodramında, "kaderin eline düşmüş", bireyselliğini kazanamamış, başına gelenlere müdahale edemeyen karakterler görürüz. Yazar, Yeşilçam'ın kültürel etkilerle teknik ve stil anlamında Batılı örneklerden farklılaşarak "kendine özgü bir sinematik söylem" ürettiğini iddia eder. Derinliksiz görsellik, "[b]akış açısı çekimlerinden kaçınılması, düz ve kontrastlı aydınlatma, nüanssız canlı renkler ve yapım sonrası seslendirme" bunlardan bazılarıdır (188). Yapım sürecinde zaman ve paradan tasarruf edilebilmesi için de cephe çekimlerine ağırlık verilir. Erdoğan bu tekniğin, tam bir özdeşleşmeden daha çok empatiye kapı araladığını dile getirir (1998: 266). Öte yandan Tunç Yıldırım, Tahir ile Zühre (Ö. Lütfi Akad, 1952) filminde karakterin doğrudan kameraya bakarak konuşmasının eleştirel bir tercih değil, özdeşleme etkisini artıran bir nitelik olduğunu vurgular (2016:148-149). Ele alınan görüşler, teknik ve estetik tercihler ile ayırt edici kültürel özellikler arasındaki ilişkinin karmaşık yapısını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, estetik niteliklerin ne kadarının kültürel farklılıklara dayandığı ne kadarının teknik koşullar, donanım imkânları, yapım koşulları ve kültürel birikimle ilgili olduğu -ki bunlar da modernleşme süreçlerinden bağımsız değildir- bu çalışmanın sınırlarını aşan fakat üzerinde tartışılması gereken konulardır.

6. YÖNTEM

Melodramatik nitelikleri, modern dönemde yaşanan büyük kopuşun etkileriyle birlikte ele alan çalışmalar, insanların değişen ruh ve zihin dünyasında melodramın yerini görmek açısından önemlidir. Singer ve Brooks modernlik ve melodram ilişkisi bağlamında, seküler dünyada ahlaki değerlere sığınan insanın, modernliğin kaygı ve korkuları ile başa çıkabilmek için filmlerde ahlaki bir evrenle karşılaşmayı arzuladığını ortaya koyar. Ahlaki ve manevi değerlerle yaratılan gizli kutsallık, değişen dünyada bir sığınak haline gelir. Kaderin hüküm sürdüğü, belirsiz güçlerin etkisinin hissedildiği bu evrenin melodramlarda görünür hâle gelmesi seyirciyi rahatlatır. Modernlik ve melodram arasında kurulan bu ilişkinin, Türkiye sinemasındaki karşılığı üzerine düşünüldüğünde, tüm melodramlarda ahlaki evrenin kurucu ve kuşatıcı unsuru olan kader temasının, Yeşilçam melodramlarında da belirgin bir bileşen olduğu görülür.¹⁸ Dolayısıyla Yeşilçam'ın evrensel düzeyde melodram ile kurduğu bağ, kader temasını ön plana çıkaran filmlerin modernleşme-melodram ilişkisi bağlamında incelenmesiyle ortaya koyulabilecektir.

Belirtilen amaç doğrultusunda çalışmada niteliksel bir veri toplama yöntemi olan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yeşilçam melodramlarında kader temasının kökensel izlerini araştırmak amacıyla adında kader kelimesi geçen filmleri kapsayan bir örneklem çerçevesi oluşturulmuştur. Kader temasını filmin adına taşıyacak kadar güçlü biçimde vurgulayan, afişlerde görünür kılan ve bu isimle seyirciyle buluşmayı hedefleyen filmlerin ele alınması anlamlı görülmüştür. Çünkü Yeşilçam'da seyirci beklentileri, endüstrinin eğilimlerini belirlemektedir. Bu bağlamda filmin adı da bir pazarlama unsuru olarak önemli bir role sahiptir (Kirel, 2005: 264). Nitekim Nijat Özön de (1995) film adları, konuları ve yapımdaki eğilimler arasında ilişki kurulabileceğini kanıtlayan bir araştırma yapmıştır. Buna göre Türkiye'de sinemanın başlangıcından 1958 yılı sonuna kadar yapılmış olan 311 filmde 241'inde, isimler ile uyumlu olarak "acı, gözyaşı, ıstırap, felaket, ayrılık" temalarının ön plana çıktığı görülmüştür. Neşe ve mutluluk teması taşıyanlar ise 17 tane dir.¹⁹ Buradan hareketle Özön, sinemada sadece felaket, acı, sefalet, umutsuzluk ve ahlaki sorunları göstermeyi tercih ettikleri için sinemacıları eleştirir (147-152). Oysaki seyircilerin neden böyle bir evren görmek istediğinin anlaşılması çok daha önemlidir.

Belirlenen çerçevede, Yeşilçam dönemi olarak tanımlayabileceğimiz 1948 ve 1979 tarih aralığında üretilen ve adında kader geçen filmler listelenmiş, melodram olarak nitelenen örnekler belirlenmiştir.²⁰ Bunlar arasından kader temasını içeren ve türün tipik özelliklerini taşıyan filmler seçilmiştir. 1948-1979 aralığında adında kader geçen 61 adet filme ulaşılmıştır. Bunlardan melodram olarak nitelenenlerin sayıları: 1953-60 yılları arasında 6,²¹ 1960-1969 yılları arasında 14, 1970-1979 yılları arasında 15 tane dir (Türk Sinema Araştırmaları, 2021).²² Yıllara ve film sayısına göre bir değerlendirme yapıldığında birinci tarih aralığından 1, ikinci ve üçüncü tarih aralığından 2 filmin seçilmesi uygun görülmüştür. Buna göre örneklem olarak seçilen 5 film şöyle sıralanabilir: *Kaderim Böyle İmiş (Saydam, 1959)*, *Kaderde Birleşenler*

¹⁸ Dilek Tunali (2006) da Yeşilçam'da kaderci yaklaşımın başat bir özellik olduğunu dile getirmiştir (307).

¹⁹ Kader başlığı altında şu filmler ele alınır: *Alın Yazısı*, *Engin'in Kaderi*, *Fakir Kızın Kısmeti*, *Kader*, *Kader Mahkumları*, *Kaderim*, *Kaderin Cilvesi*, *Kaderin Mahkumları*, *Kara Bahtım*, *Kara Talih*, *Kara Yazı*, *Leyla'nın Kaderi*, *Talihsiz Yetime*, *Talihsizler*, *Zalim Kader (Özön, 1995: 151)*.

²⁰ Türk Sinema Araştırmaları (2021) tarafından yapılan sınıflandırma esas alınmıştır.

²¹ 1948-58 yılları arasında, buradaki filmlerin dışında *Engin'in Kaderi* isimli bir film de yapılmıştır (Özön, 1995: 151). Fakat Türk Sinema Araştırmaları (2021) film arşivinde bulunamadığı için bu film çalışmaya dahil edilmemiştir.

²² Adında kader geçen, tüm türleri kapsayan toplam film sayısı 1948-1959 yılları arasında 9, 1960-1969 yılları arasında 18, 1970-1979 yılları arasında 34'tür (Türk Sinema Araştırmaları, 2021).

(Ergün, 1966), *Kaderin Cilvesi* (İnanoğlu, 1966), *Kaderin Ağları* (Aslan, 1970), *Kaderimin Oyunu* (Aksoy, 1972). Seçilen filmler, modernlik / modernleşme ve melodram ilişkisinden hareketle kader teması ekseninde betimsel olarak çözümlenmiştir.

7. BULGULAR VE YORUM

Kökensel bir nitelik olarak kader teması ile Yeşilçam melodramları arasındaki ilişkinin değerlendirilebilmesi için örneklem olarak belirlenen filmlerde kader temasının nasıl görünür ve hissedilir kılındığı araştırılmıştır. Bu amaçla ilk olarak filmlerin olay örgüsü özetlenmiştir. Ardından olay örgüsünün kuruluşunda kaderin edindiği işlev, karakter, diyalog, mekân ve atmosfer başlıklarından elde edilen verilerle birlikte yorumlanmıştır.

7.1. *Kaderim Böyle İmiş* (1959), Oyuncular: Hüseyin Peyda, Muhterem Nur

7.1.1. Olay örgüsü

Filmin ana karakteri olan Abdo'nun kardeşi Ayşe ile varlıklı, güzel, iyi bir kız olan Şeyda arkadaştır. Abdo, Şeyda'ya aşiktir fakat Şeyda'nın ağabeyi Şevki onların evlenmesine izin vermez. Bu sırada Abdo, kendisine âşık olan bir dansözle birlikte olmaktadır. Ayşe kendisinin sevdiği ve ağabeyinin de onayladığı Nuri ile evlenir. Ayşe'nin başka biriyle evlenmesini istemeyen kuzen Kasım kardeşi Kadir'i, damadı öldürmek üzere düğüne gönderir. Fakat Kadir'in silahıyla nişan aldığı damat, tesadüfen eğilir ve Ayşe vurularak ölür. Bu sırada Şeyda ile evlenmek isteyen Kadir, Şeyda'nın ağabeyini de öldürerek suçu Abdo'nun üzerine atar. Abdo tutuklanarak hapisaneye atılır. Dansöz kadının yardımıyla hapisaneden kaçan Abdo, Şeyda'yı kaçıtır. Yaralı olarak bir camiye sığınır. Bu sırada suçsuz olduğu ortaya çıkar. Abdo ve Şeyda sedyeye yatırıldığında dansöz onların ellerini birleştirir. Film gerçeklerin açığa çıkması ve âşıkların kavuşmasıyla sonlanır.

7.1.2. Değerlendirme

Abdo ile Şeyda'nın aşkı ve kavuşmaları filmin temel sorunudur. Seyirciyi kaderin egemen olduğu o gizli dünyayla ilişkiye sokan en önemli bileşenlerden biri, vazgeçilmez bir tema olan aşktır. Cinsellik ve arzuyu bastıran bir yüceltme ögesi olarak aşk (Kolker, 2009: 298), melodramatik ahlaki evreni oluşturan başlıca unsurdur. Birbirini seven iki insan kötü adamlar nedeniyle bir araya gelemezler, acı çekerler fakat sonunda kavuşurlar. İyi ve kötü ikiliği filmdeki ana çatışmayı oluşturur. Abdo başka kadınlarla birlikte olurken, Şeyda sadece onu bekler. Saflığı, iyiliği ve güzelliğiyle bir "melek kadın" figürü olarak konumlanır. Brooks'un (1995) dile getirdiği gibi psikolojik derinliği olmayan bu karakter, ahlaki özelliklerini ortaya koyan kalıplar aracılığıyla dışsallaştırılarak anlaşılır kılınmış olur (35). Filmdeki karakterlerin aşk aracılığıyla birleştirilmesi, cinselliğin bastırıldığı bir fantezi dünyası kurar. Bu dünyada cinsel birleşme kadın karakter için bir tehdit olarak görülür. Oysaki erkek karakter için kabul edilebilir bir eylemdir. Örneğin dansöz kadın Abdo'yu çok sevse ve arzulasa da ondan vazgeçmek zorundadır. Abdo'nun Şeyda ile bir araya gelmesine yardım ederek vefakâr olduğunu kanıtlamalıdır. Çünkü melodramlarda kontrol edemediği arzularının esiri olan insan, yok edilerek anlatının dışına çıkarılır. Melodram kendi ahlaki evrenindeki dengeyi bu şekilde sağlar (Kolker, 2009: 298-299; Neale, 1986: 14-15). Burada dansöz önce arzularının

peşinden gider. Fakat sonunda arzularını kontrol etmeyi öğrenir ve iyi bir karakter olarak film evreninde kalmayı hak eder. Filmin son sahnesinde Abdo ve Şeyda'nın ellerini birleştirirken şöyle der: "Allahım ... benim saadetim onların olsun."

Abdo'nun suçsuzluğu, neredeyse ölmek üzereyken ortaya çıkar. Kurtulup kurtulamayacağı son dakikaya kadar bilinemez. Seyircinin Abdo'nun haklı olduğunu başından beri bilmesi ve adaletin yerini bulduğunu Abdo'dan önce öğrenmesi, anlatıyı yönlendiren belirsiz gücün duyumsanmasına neden olur. Bu süreçte kaderin soluğu sürekli hissedilir. Ayrıca dinî semboller, camii, ezan ve Kur'an'ın filmin son sekansında çok belirleyici bir rol edinmesiyle, âşıkların kavuşmasının ilahi bir gücün yardımıyla gerçekleştiği izlenimi güçlenir. Ayşe ölüm döşeğindeyken annesine şöyle der: "Gençliğime doyamadım anneciğim. Beni felakete sürükleyen bu kahpe kurşun kaderimin kara yazısıdır." Anne Allah'tan şifa dilerken Ayşe, "Bana hakkını helal et anne. ... Beni gelinlik elbiselerimle gömün" diyerek ölür. Ardından mezarlık sahnesine geçilir. Fonda hüznü bir müzik duyulmaktadır. Abdo ve Nuri mezarın başındadır. Kuzen Kasım'ın Ayşe'yi yanlışlıkla vuran Kadir'e söyledikleri işitilir: "O da benim alnımın kara yazısı. Ben muradına eremedim." Ayşe'nin ölüm döşeğindeki abartılı sözleri, annenin gözyaşları, mezarlık görüntüsü, Kasım'ın kendi durumunu açıklaması ve fondaki hüznü müzik aracılığıyla gizli güçlerin belirsiz alanı açık ve anlaşılır kılınır. Brooks'un (1995) ifade ettiği gibi duygu ve düşünceler, plastik öğeler ve görsel / dokunsal modeller olarak görülebilir hale gelir. Kozmik ahlaki güçler, kendilerini tanımlar, doğru jest ve kelimelerle kendilerini açığa çıkartır (40-41). Hikâyenin, kostümler ve olay örgüsünden hareketle Osmanlı döneminde Arap coğrafyasında geçtiği söylenebilir. Bağdat'taki stüdyolarda, iç mekânlarda ve binaların çevrelediği avlularda çekilen filmin stilize mekânı, klostrofobik etkisiyle kader tarafından kuşatılmış evreni görünür kılar. Öte yandan zamansal ve mekânsal belirsizliği artıran çöl görüntüleri de kapalılık hissinin güçlenmesini sağlar.

7.2. Kaderde Birleşenler (1966), Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Yusuf Sezgin

7.2.1. Olay örgüsü

Ailesini bir trafik kazasında kaybetmiş olan Nuran'ın tek bacağı sakattır. Teyzesi ve eniştesiyle güzel bir evde mutluluk içinde yaşamaktadır. Mimar olan eniştesi, yolsuzluk yapan patronu müteahhit Fuat Bey ile anlaşamaz. Enişte, işte geçirdiği bir kaza sonucu hayatını kaybeder. Ölümünden sonra, evine haciz gelir. Teyze, küçük kızı ve Nuran'la birlikte bir gecekondu mahallesine yerleşip temizlikçilik yapmaya başlar. Mahalledeki yardımsever boyacı Yusuf, Nuran'dan hoşlanmaktadır. Yusuf'un annesi teyzeyi bir gazinoda şarkı söylemeye ikna eder. Teyze para kazanmaya başladığı için aile daha iyi bir eve -bir apartman dairesine- taşınır. Eniştenin de daha önce çatışmış olduğu Fuat Bey, gazinoda teyzeyi görür ve onunla birlikte olmak ister. Teyze tecavüzden kurtulmak için camdan atlayarak intihar eder. Yalnız kalan Nuran ve küçük kız, boyacının evine taşınmak zorunda kalır. Nuran evde küçük kızla ilgilenmektedir. Üçü yeniden mutlu görünmektedir. Fakat Yusuf'un annesi bu sefer de Nuran'ı kandırarak Fuat Bey'in tuzağına düşürür. Bu arada Yusuf, şans oyunundan büyük ikramiye kazanır. Nuran'ı kötü adamın elinden kurtarır. Nuran'ın sakat bacağı birdenbire düzelir. Nuran, Yusuf ve küçük kız mutlu bir şekilde hayatlarına devam ederler.

7.2.2. Değerlendirme

Filmin dünyası, iyi-kötü arasında kurulmuş olan çatışmaya dayanır. Nuran, Yusuf, teyze ve küçük kız, iyi karakterler; boyacının annesi ve patron tamamen kötü karakterlerdir. Kötü karakterlerin iyilere kurdukları tuzaklar filmin gidişatını belirler gibi gözükür. Açgözlü, para hırsı içindeki sonradan görme müteahhit patron hem teyzenin ölümüne neden olur hem de Nuran'a tecavüz etmeye çalışır. Ayrıca kötü malzemelerle inşaat yapmasına müsaade etmeyen ahlaklı ve yardımsever babayla çatışır. Filmde kötülüklerin sebebinin her zaman aynı kişi olması aslında ironik bir göstergedir. Melodramlarda derinliği olmayan karakterler, kalıp tipler olarak sunulur. Anlatı açısından kötülüğü temsil etmeleri yeterlidir. Kötülüğün hep aynı tiplerle ifade edilmesiyle farklı tiplerle ifade edilmesi arasında çok önemli bir fark yoktur. Brooks'un (1995) ifadesiyle melodramlarda dramatik uzamı ve anlamları yaratan unsur, sembollerin çatışması ve etkileşimidir (35-36). Gledhill'e (1987b) göre de kötü karakter, kapitalist sistemde bir değer olarak masumiyetin kaybedilmediğinin gösterilmesi için gereklidir. Kötü karakterin ihlal ettiği sınırları görmek, hangi güçlerin ve arzuların kapitalizm ile kaybedildiğinin, hangilerinin hala mevcut olduğunun anlaşılması açısından önemlidir (21).

Filmde anlatı, gecekondu mahallesi, gazinolar ve lüks semt arasında karakterlerin sürekli hareket ettiği ağ benzeri bir yapı kurar. İzleyici bu hareketli döngü içinde kaybedilen ve korunan değerler arasında gidip gelir. Öncesinde çağdaş bir kadın olarak sunulan ve yeni şekillenmekte olan lüks semtteki apartman dairesinde yaşayan teyze, birdenbire bir gecekondu mahallesinde yerleri silerken görülür. Taş toprak dolu yollardan yürür, bahçede çamaşır yıkar. Bu sırada teyzenin söylediği şarkının sözleri şöyledir: "Dertliyim ebabilden / Bana bir dert ki gelmiş / Başımdan sava bilmem / Bülbüller düğün eyler / Bilmem ki ne gün eyler / Ben feleğe neyledim / Bana bildiğin eyler". Burada söylediği şarkının sözleri kadere sitem niteliği taşısa da karakterlerde bir sorgulama ya da isyan belirtisi görülmez. Tam aksine başlarına geleni kabul edip yaşamaktan memnundurlar. Nuran, başına ne gelirse gelsin uyum sağlar. Teyzenin üst sınıftan alt sınıfa geçişi, Yusuf'un alt sınıftan üst sınıfa geçişi ya da Nuran'ın film boyunca önce üst sınıfa, sonra alt sınıfa sonra tekrar üst sınıfa geçmesi şans ve şanssızlık temaları aracılığıyla kurgulanır.

Nuran, anne ve babasının mezarını ziyaret eder. Fonda dinî çağrışımları olan hüznü bir müzik duyarız. Nuran ağlayarak, ölmüş olan anne babasını ne kadar özlediğini, annesiz yaşamının ne kadar acı verici olduğunu dile getirir. Bu mezarlık sahnesi ve Nuran'ın sözleri, ahlaki evreni görünür kılan ifadelerdir. Nuran'ın anne babasının bir trafik kazasında ölmüş olması ve Nuran'ın da sakat kalmış olması, ilk bölümde ele aldığımız gibi kapitalist dünyada modern insanın yaşadığı korkuların bir yansımasıdır. Ani ve beklenmedik bir otomobil kazası karşısında insanın yapabileceği herhangi bir şey yoktur. Beklenmedik olan, korunaklı değerler dünyasına duyulan arzuyu canlandırır. Nuran'ın yanında bulunan sevdikleri için Allah'a şükrettiğinin duyulması, bu nedenle anlamlıdır. Kaderin kabullenilmesi gerektiği vurgusunu da içeren bu düzenleme, gizli güçler alanını görünür ve anlaşılır kılar.

Kötü kadının eylemlerinden haberdar olan seyirci, teyzenin tuzağa düşürüldüğünü bilir. Bazen seyirci, filmdeki karakterin bilmediklerini bildiği için olacakları önceden sezdiği izlenimine kapılır. Bu noktada olağanüstü bir gücü paylaşıyor gibi hissetse de tesadüf ve sürprizlerle ilerleyen filmin gidişatı aslında kontrol edemediği olayların içinde olduğunu ona hatırlatır. Bu durumda kendini çok daha güçsüz hisseder. Bir karakterin ölmesi ya da karşılaşmanın çok geç olması (bazen zamanında gerçekleşse bile geç kalınabilecek olma

ihtimali), değişimin imkânsızlığı kadar araya girip değişiklik yapmanın mümkün olmadığını da fark ettirir (Neale, 1986: 11). Seyirci, camdan atlayan ve ölen teyzeye acısa da sürece müdahale edemez.²³ Teyzenin kötü karakter karşısında iki şans vardır. Melodramın ikili yapısı burada görünür olur. Namusunu korumak / ölmek ya da onurunu kaybetmek. Kadın ölmek zorundadır. Böylece seyircinin zihninde masumiyet hala korunabilir bir değer olarak varlığını sürdürür.

Yusuf ile Nuran arasındaki aşk, yüceltilmiş bir aşktır. Neale'in (1986) de ifade ettiği gibi, seyirci olarak onların birbirini sevmesini beklememiz, "nostaljik çocukluk fantezileri" ve "bütüncül aşk" arzusuyla ilgilidir (17). Cinsel bir yakınlaşmanın olmadığı idealize edilen bu aşk, başka bir dünyanın düşsel evrenine aittir.²⁴ Bu nedenle, onların bir araya gelmesi hem kötü talihin hem de şansın sayesinde olur. Aynı dünyaların insanları olsalar da onları birleştiren kaderdir. Melodramın kendi ahlaki değerleriyle inşa ettiği dünya böylece görünür olur. Nuran'ın sakat olması, Yusuf'un fakir olması, eksiklikleriyle onları birbirine uygun kılar. Yusuf zengin olduğunda Nuran'ın da ayağı düzelir. Anlatı, rasyonel olmayan, nedensellik bağlarının tamamen koptuğu bir düş sahnesiyle tamamlanır. Bu son, olağanüstü bir gücün kuşatıcı etkisinin sezilmesine neden olur. Yusuf'un bir şans oyununda büyük bir miktar para kazanmasıyla karakterlerin yaşamı tamamen değişir. Neale'in (1986) söylediği gibi, nedenlerin yetersizliği ile karşılaşan seyirci ve karakter için tek seçenek bu olağanüstü gücün belirsiz işleyişine teslim olmaktır (7). Seyircinin değişen dünyaya dair duyduğu kaygıyı giderebilen (Singer, 2001: 137) ancak böyle bir teslimiyettir. Bu durumda filmin evreni, kader tarafından her yönden kuşatılmış olur.

Filmin sonunda Nuran'ın sakat ayağının kendi kendine iyileşmiş olduğu fark edilir. Seyirciler de karakterlerle aynı anda bu bilgiyi öğrenir. Hiçbir rasyonel sebeple açıklanmayan bu mucize, melodramın fantezi evreninde seyircinin yaşadığı coşkunluk hissini artırır, onu arzular dünyasının içine çeker / hapseder. Singer'in (2001) ifadesiyle burası bir konfor alanıdır. Birbirlerine sarılan çiftin ilk sözü, "Allah iyilerin yardımcısıdır" olur. Böylelikle melodram karakterlerini aşan olağanüstü güç isimlendirilerek bilinir kılınır. Karakterler tarafından yapılan bu açıklama, kurulan evreni seyirci için çok daha anlaşılır hâle getirir. Aynı zamanda, iyilerin hak ettikleri gibi mutluluğu bulmaları, melodram evreninde insanın tamamıyla korunmasız olmadığını düşündürür. Dünyadaki belirsizliğin yerine melodramın poetik adaleti geçer. Talih hala hüküm sürmektedir. Dolayısıyla insanlar tam olarak yalnız sayılmazlar (137). Melodramlardaki ahlaki gözetim ve kaçınılmaz poetik adalet, seyirciyi rahatlatır (294).

Karakterler film içinde yedi kez bir şarkıyı baştan sona seslendirirler. Bu şarkıların sözleri, başlarına gelen olayların nedenini anlamayan karakterlerin kadere sitemini (isyan değildir) ortaya koyar. Teyzenin söylediği şarkının sözleri şöyledir: "[G]arip kuşun yuvasını Mevlâ'm yapar diyorlar / Öyle bir garibim ki ne evim ne yuvam var / Felek kırdı kanadımı uçamam diyarıma / Gece gündüz ağlarım gelmesin imdadıma." Küçük kızın söylediği şarkının sözleri şöyledir: "Hasret kaldım anne kucağına / Şaşıyorum nasıl yaşadığıma / Annem gel annem dön annem / Bir minik canım var söyle vereyim / Seni bir kerecik olsun göreyim." Kuşatıcı bir gücün varlığına duyulan özlemi, notalara ve sözcüklere dökülen bu şarkılar, nedenlerin ve sorumluluğun yer almadığı melodramatik evrenin çocuksu arzularla dolu fantezi dünyasını daha belirgin ve etkileyici kılar.

²³ Teyze'nin tuzağa düşürülmeye çalışıldığı ev, Batılı bir eğlence ortamının kurulduğu, içki içilen ve uyuşturucu kullanılan bir mekândır.

²⁴ Annesini kaybeden küçük kız ile annesi arasındaki bağ da filmin yüceltilen aşklarından biridir. Yüceltme şarkı sözlerinde dile getirilir, görünür kılınır.

7.3. Kaderin Cilvesi (1966), Oyuncular: Sadri Alışık, Filiz Akın, Muzaffer Tema

7.3.1. Olay örgüsü

Şehirli kahraman Ekrem, otomobiliyle bir köyden geçerken kaza yapar. Ağır yaralarlanan Ekrem köylüler tarafından kurtarılır. Babası ile birlikte yaşayan, süt sağan, tarlada çalışan güzel ve akıllı Papatya, onun iyileşmesi için çabalar. Ekrem Papatya'dan etkilenir, evlenmek üzere onu İstanbul'a götürmek ister. Babasını bırakmak istemeyen ve köyden ayrılma konusunda kararsız olan Papatya'yı sonunda İstanbul'a gelmeye ikna eder. Baba çok üzülür. Düğüne gidip kızını göreceği zamanın hayalini kurar. Ekrem, Papatya'ya şehirli olmanın kurallarını öğretir. Bunların arasında içki içebilmek de vardır. İçki içtiği gece Papatya, Ekrem ile birlikte olmaya ikna olur. Sabah kalktığında ise Ekrem evlenmeyi düşünmediğini, bu şekilde birlikte yaşayabileceklerini söyler. Kandırılan Papatya, kendini sokağa atar. Ekrem'e inat ayakta kalacağına yemin eder. Bunun için bar kızı olmayı bile göze alır. Çok ünlü ve arzulanan bir bar kızı olur. Ekrem hala Papatya'nın peşindedir. Zaman zaman pişmanlığını dile getirir. Papatya, sokakta genç müzisyen Yusuf ile tanışır. Birbirlerinden çok hoşlanırlar. Papatya, bar kızı olduğunu saklar. Yusuf ile evlenmeyi düşünmektedir. Fakat Papatya'nın babası, köyde dolaşan dedikodular nedeniyle şehre gelmeye karar verir. Papatya kötü yola düşmüşse onu öldürecektir. Bunun üzerine, Ekrem'le anlaşılan Papatya, her şey yolundaymış gibi davranır. Ekrem'le evlendiği sahte bir düğün düzenler. Baba çok mutludur. Fakat tesadüfen düğüne müzisyen olarak çağrılan Yusuf her şeyi fark eder. Bu sırada hiçbir şeyden haberi olmayan baba, köye döner. Ardından Papatya, gelinliğiyle Yusuf'u aramaya başlar. Barda onu bulur; fakat Yusuf, yalancı ve fahişe olduğunu söyleyerek Papatya'yı reddeder. Papatya silahla kendini vurur ve ölür.

7.3.2. Değerlendirme

Filmde kötü ve iyi ikiliğinin yanında köy ve şehir ikiliği de yoğun olarak görülür. Köye ait olanlar iyi, şehre ait olanlar kötü olarak tanımlanır. Şehir ve köy arasında yapılan paralel kesmeler bu karşılaştırmanın etkisini güçlendirir. Karşılıksız sevgi ve saf duyguların kendine yer bulduğu, doğayla bağı koparmamış köy yaşamıyla sahtekarlığın, yapaylığın, bozulmuş ilişkilerin bulunduğu Batılı şehir hayatı arasındaki büyük mesafe ortaya konur. Baba Ekrem'e "çok çabuk konuşuyorsun, ben senin konuştuğun kadar çabuk düşünmeye alışık değilim" dediğinde iki dünya arasındaki zihniyet farkı, hız ve yavaşlık zıtlığı vurgulanarak hissettirilmiş olur. Papatya, Ekrem ile yola çıktıktan sonra babanın kendi kendine konuştuğu duyulur. Sözlerinde, kadere teslim olma düşüncesi belirgindir: "Kızım her şeyimdi benim, artık dünyam boş kaldı. Kumrum uçtu gitti elimden. Fakat kader böyleymiş ne yapalım. Artık düğüne gittiğim vakit bol bol basarım sineme." Köyden kente geçiş dışında, burada modernleşen bireyin yaşadığı kaygı da görünür olur. Eski inançlar ve değerler dünyasından kopan ve yeni değerlerle karşılaşan birey huzursuzluk içindedir. Otomobil ile şehre doğru yol alırken Ekrem'in ayrılık hüznü yaşayan Papatya'ya söylediği cümle Türkiye'de yaşanan modernleşme kaygıları ile örtüşür: "İnsan evinden ilk ayrılışında tuhaf olur, sanki dünyasından kopmuş gibi gelir."

İyi kızın ölümüne birtakım tesadüfler neden olur. İlk tesadüf, trafik kazası sebebiyle kötü bir insanın hayatına girmesi ve onu kandırmasıyla gerçekleşir. Trafik kazası, otomobillerle ilk defa yoğun olarak karşılaşılan bir dönemde, modern insanın en büyük korkularından biridir. Kontrol edilemeyen makineler insan için yeni bir endişe kaynağıdır. Bu filmde de tüm felaketler, bir otomobil kazasıyla başlamıştır. Papatya filmin

başında bir melek gibidir. Diyaloglarda da karşımıza çıkan bu tanımlama aracılığıyla cennete benzer bir dünya tasviri yapılır. Burada baba ve kızdan oluşan sevgi dolu aile yüceltilir. Melodramlarda aile, önemli bir yüceltme unsurudur (Gledhill, 1987b:21). Kadının faziletleri, “özveri, kendini çekme, ahlaki saflık ve hizmet etme olarak sırala[nır]” (Şenova, 1997:25). Bunlar “melek kadın” figürüne yüklenen ve kadın için doğal olduğu kabul edilen niteliklerdir (25). Bu özelliklerin hepsi, köyünde yaşayan Papatya’da bulunur. Fakat köyden çıkması ve Ekrem’le birlikte olmasıyla artık o eski Papatya, seyircinin gözünde yalnızca bir hayal olarak kalacaktır. Papatya’nın ölmesiyle sağlanan adalet, bu hayalin sonsuza kadar yaşamasına imkân verir.²⁵ Yeşilçam filmlerinde “namuslu” kadın ancak alkol alarak ya da başka bir sebeple kendini kaybettiğinde cinsel ilişki yaşayabilir (Kırel, 2005: 24). Papatya içki içtiği gece Ekrem’le birlikte olur. Aldatıldığını anladığında ise bar kızı olmayı seçer. Neden böyle bir tercih yaptığı tam olarak anlaşılmaz.

Filmdeki ikinci talihsizlik, Papatya’nın mutlu olma şansını tekrar elinden alır. Sevdiği genç Papatya’nın sahte düğününe müzisyen olarak gelir. Tesadüfen gerçekler açığa çıkar. Papatya kendini öldürür. Ölümü iradi değil, kötü kaderin onun için çizdiği kaçınılmaz sondur. Bu ölüm, bizi aşan bir gücün hayatı şekillendirdiğini ve kendince bir adalete sahip olduğunu düşündürür. Gerçeklerden habersiz olan babanın mezar başındaki masumiyeti de bu düşünceyi destekler. Babanın bilmediği gerçek hem seyirci tarafından hem de filmin tüm karakterleri tarafından bilinir. Babanın bu gerçeği hiçbir zaman öğrenmemesi, kendi saf dünyasında kalması seyirci için rahatlatıcı bir unsur olur. Babanın mutluluğu şehirli bir adam tarafından bozulmuştur. Melek gibi olan kızını kaybetmiştir. Kendisi de kızı gibi bir kurbana dönüşmüştür. Gledhill’in dile getirdiği gibi kontrolünün çok ötesine uzanan güçlerin kurbanı olmuştur. Seyirci özdeşleşme yaşayarak onun için üzüldükçe aynı zamanda da dışarıdan bakarak -mezarlık sahnesinde- ona acır (1987b: 30). Gledhill’in Batı melodramları ile ilgili tespitinin filmde görünür olması, seyircinin özdeşleşme ve empati eğilimlerinin bir aradığının, tüm melodramları kapsayan ortak bir özellik olduğunu düşündürür. Kızın mezarda olması, ilahi bir adalettir. Bu sayede baba gerçekleri bilmeden masum ve temiz kalabilir. Seyirci babaya acıya da onun inandığı değerlerin varlığını sürdürmesiyle rahatlar. Masumiyet tam olarak kaybolmamıştır. Burada kurulan evren, aşkın bir güç tarafından düzenlenmiş gibidir. Filmde içe doğan sebepsiz hisler, sözlerle ifade edilir. Papatya filmin başında, “kendimi çok mesut hissettiğim zaman, çok durgun havalara ardındaki fırtınalar gibi bir felaket çıkagelir diye korkarım” diyerek kendini açıkladığında spiritüel güçlerin nedensiz ilişkiler alanını görünür kılmış olur. Papatya gelinliğiyle genç sevgilisinden af dilemek için bara geldiğinde müzik birdenbire durur. Etraftakiler bir çember oluşturarak ana karakterlerin oyununu seyredir. Papatyanın intiharıyla sonlanan sahnede bar, gerçeküstü, çıkışı olmayan klostrofobik bir mekân hâline gelir.

7.4. Kaderin Ağları (1970), Oyuncular: Berkant, Hülya Darcan

7.4.1. Olay örgüsü

Bir gazinoda şarkıcı olarak çalışan Murat’ın, anlayışlı bir karısı ve bir erkek çocuğu vardır. Bir gece ücretini istemek için patronunun evine gider. Murat’ın ücretini vermeyen patron o gece öldürülür. Patronun karısı ve hizmetçisinin yalancı tanıklıkları nedeniyle cinayet, Murat’ın üstüne kalır. On sekiz yıl ceza alan Murat hapisanedeyken oğluna araba çarpar. Çocuğun gözleri kör olur. Gözlerinin tekrar görebilmesi için altı

²⁵ Arslan’a göre Yeşilçam filmlerinde sevgilinin kirlenmesi ya da ölümü, o kirlenmemiş hali manevi düzeyde var eden bir savunmadır (Arslan, 2009: 331).

bin lira gereklidir. Selma para kazanabilmek için genelevde çalışmaya başlar. Fakat genelev patroniçesinin imzalattığı senetler nedeniyle büyük bir borcun altına girer. Artık namuslu bir kadın olmadığını düşündüğü için tüm bunlardan -kaza da dahil- haberi olmayan Murat'a kendini ölmüş olarak gösterir. Küçük oğlu da onu ölü olarak bilir. Bu sırada hapisanedeki bir arkadaşının ısrarıyla firar eden Murat'a, sonradan polis olduğunu öğrendiğimiz bir kişi yardım eder. Suçsuz olduğu anlaşılan Murat, oğlunu da alarak Almanya'ya gitmek üzere yola çıkar. Selma ise, namusunu kaybettiği için onlarla yeniden bir hayat kurma hakkına sahip olmadığını düşünür. Murat ve oğlu trene biner. Selma, ağlayarak bu ayrılığa ve kaderin ona çizdiği hayata razı olur.

7.4.2. Değerlendirme

Hapishane kader mahkumlarının bulunduğu yer olarak sunulur. Mahkumların hepsi, kendi iradeleri dışında gerçekleşen birtakım olaylardan dolayı orada gibidir. Murat'ın sözleri bu hissi açık ve anlaşılır kılar: "Kader ağlarını örmeye görsün, senin elinden ne gelir, benim elimden ne gelir. Bize sonumuzu beklemek kalır." Kabullenerek beklemek filmde çok sık vurgulanır. Murat suçsuz olmasına rağmen bunu ortaya çıkarma gibi bir niyeti yoktur. "Suçsuz olduğum ortaya çıksın diye bekliyorum" diyerek teslimiyet hâlini filmin başlangıcından itibaren açıkça gösterir. Hapishanede söylediği şarkının sözleri bu durumun altını çizer: "Karadır bahtım kara / Sözüm kar etmiyor yara / Sen düşürdün beni dara / Eyvah eyvah." Murat'ın hapishaneye girmesi kötü karakterlerin tuzağı nedeniyle olmuştur. Aklanması da ona yardım eden iyi karakter sayesinde olur. Benzer şekilde kadın da başına gelenler karşısında teslimiyet gösterir. Murat ceza aldığı anda, "kendine hâkim olmaya çalış. Kaderin oyunu bu, çekmekten başka şansımız yok" diyerek çıkışı olmayan belirsiz evrene kendini bırakmasını ister. Küçük çocuğunun trafik kazası geçirmesi, bu kazada gözlerinin kör olması da açıkça görülmeyen belirsiz bir güç olarak kaderin eylemidir. Hapishane, mahkeme, ev içi, genelev içi gibi mekânlarda geçen filmin klostrofobik atmosferi de bu kurguyu destekler.

Oğlu için kendini feda eden annenin replikleriyle kadına ilişkin değer yargıları tanımlanır: "Oğlumun gözleri kurtuldu ama ben bittim." "Bitti artık orospu oldum ben. Namuslu bir adama dönemem. Ben öldüm artık." Bu açıklamalar karşısında komşu kadının verdiği yanıt, seyirciye filmin çıkışsız evrenini hatırlatır: "Üzme kendini yavrum, kaderinde bu da varmış." Hayward'ın (2000) belirttiği gibi bu filmde de bastırma ve kadının öz fedakarlığı ile kurulan sinemasal inşa, Selma sonunda kaybetmiş olsa bile seyirciye haz verir (216-217). Bu hazzı veren, Selma'nın manevi değerler dünyasını sürekli hatırlatan davranışlarıdır. Selma, son bir kez çocuğuna sarılmak için istasyona gelir. Çocuğunu çok sevmesi ve onun için kendinden vazgeçmesi, kutsal anneye atfedilen niteliklerle uyumludur. Fakat bu yüce özelliklerin onda kalabilmesi için kadere boyun eğerek ömür boyu ceza çekmesi gerekmektedir. Bu düşünce, çocuğuyla arasındaki diyalogla ortaya konur. Çocuk: "Neden böyle oldu anne?" diye sorduğunda Kadın: "Allah baba böyle istedi." diyerek yanıt verir. Çocuğun "Hani o hep iyilik yapardı" diye sorması üzerine, kadının verdiği cevap yine kadere teslim oluşun tek çıkar yol olduğunu hatırlatır: "Böylesi daha hayırlıymış demek ki yavrum. Başa gelenler Allah'ın takdiridir. İnsanlar bunları değiştiremez sadece onları yaşarlar." İkinin de ağladığı bu sahne, seyircinin de ağlayarak ruhsal boşalım yaşayacağı bir sahnedir. Murat, iyi kalpli, dürüst ve ahlaklı olduğundan karısının yaptıklarını bilmeden -bu acıyı çekmeden- hayatına devam edecektir. Kadının fedakarlığı sayesinde kirlenmemiş karakterler olarak Murat ve çocuk, yeni bir hayat kurmayı hak etmektedir.

7.5. Kaderimin Oyunu (1972), Oyuncular: Hülya Koçyiğit, Tarık Akan

7.5.1. Olay örgüsü

Selma ve Bülent birbirlerini seven ve evlenmeyi düşünen sevgililerdir. Bir ailenin yanında evlatlık olarak yetmişmiş olan Bülent, evlenmeden hemen önceki hafta kaptan olarak İtalya'ya son bir sefere çıkar. Selma evde radyo dinlerken Bülent'in görevli olduğu geminin battığını öğrenir. Aynı gün büyük bir deprem olur. Selma'nın evi yıkılır, annesi ve babası ölür. Yardımsever bir kişi (sonradan hoca olduğu öğrenilecektir) onu alıp İstanbul'a getirir. Bülent kazadan kurtulmuştur. Selma'yı aramak için onun yaşadığı kente gider fakat enkazdan kimsenin sağ çıkmadığını öğrenir. İkisi de birbirinin yaşadığını bilmemektedir. Bülent'in üvey annesi Şaziye Hanım, çapkın, haylaz, söz dinlemeyen öz oğlu Erol için inancılı, "temiz" bir kız arar. Bir tanıdığı aracılığıyla Selma'yı bulur. Düğünün yapıldığı gece, Selma ve Bülent birbirlerini görürler. Yaşadıklarını orada öğrenirler fakat artık çok geç olmuştur. Bülent'i sevmekten hiç vazgeçmemiş olan Selma, kaderine boyun eğerek artık Erol'un karısı olduğunu söyler. O gece, Erol eski sevgilisini sakinleştirmek için evden çıkar fakat bir cinayete karışır. Polisten kaçmak için, başka biriyle yer değiştirerek kendini ölmüş gibi gösterir. Fakat Selma'nın yanına gizlice gelip onunla birlikte olur. Bu birliktelikten hamile kalan Selma, Kur'an'a el basarak yemin ettiği için bu durumu kimseye açıklayamaz. Evden kovulur. Bir gecekondu mahallesine taşınır. Bülent ona yardım eder. Bebek yeni doğmuşken Erol'un dönmesiyle gerçekler ortaya çıkar. Fakat bu sırada Erol, peşindeki kişiler tarafından yaralanır ve ölür. Bülent, Selma, Şaziye Hanım ve bebek huzur içinde birlikte yaşamaya başlar.

7.5.2. Değerlendirme

Tesadüfler, son dakika kurtarışları, deus ex machina²⁶ sonları, kaçırılmış buluşmalar (Neale, 1986: 6) ile örülen filmin anlatısı, kaderin belirleyici gücüne dayanır. Fakat burada, kader temasının yoğunluklu olarak dinî semboller ve ritüeller ile inanç bağlamında ele alındığı görülür. Yaşlı anne, Selma'nın ölümünün acısını çeken Bülent'e şöyle teselli verir: "Ölenle ölünmez. Acılara tahammül göstermemek, ümitsizlik Allah'a isyandır. Sabır ve Allah'a iman ... geçici yeryüzündeki insanın başka bir desteği yoktur." İçinin tanrı sevgisiyle dolu olduğu sürekli vurgulanan iyi kalpli anne karakteri, henüz filmin başında bu sözleriyle filmin ahlaki evrenini tanımlamış olur. Depremden sonra Selma'yı yanına alan hoca, Selma ile konuşur: "Yaşamayı isteyen Allah, karşına beni çıkardı." Deprem günü kurtulmuş olmasını yine alınyazısına bağlayan bu sözün ardından, Selma'ya gelin olarak seçilmiş olduğunu söyler. Ardından filmde birkaç kere tekrarlanacak dinî referanslar içeren şu sözleri dile getirir: "Evlilikte birinci şart kocaya mutlak itaattir. Ne söylerse ... yerine getireceksin. ... Kocaya verilen söz, edilen yemin, en büyük yemindir... Ey kadın kullanım size, Allah'tan başka birine secde etmenizi söyleseydim, kocalarınızın ayaklarına kapanmanızı isterdim." Modernleşme ile yaşanan kopuş ve laiklik sürecinin yarattığı çatışmalar, dine verilen referans ile görünür kılınır. Batı melodramlarından farklı olarak dinî değerlerin ve sembollerin ön plana çıkması, kuşkusuz filmlerdeki kader temasının İslamiyet'teki kader düşüncesiyle ilişkisi ekseninde de değerlendirilebilir. Fakat bu konu makalenin sınırlarını aştığı için burada değinilmeyecektir.

²⁶ Deus ex machina, anlatı içine yerleştirilen "inandırıcı olmayan çözümleri" ifade etmek için kullanılır (Türk Dil Kurumu, 1966). Bu çözümler, "olayların akışına" ve gelişimine dayanmaz. Terimin kökeni, Eski Yunan tragediyalarında "Tanrı'yı temsil eden bir oyuncunun sorunu çözmek için" vinçlerle sahneye indirilmesi eylemine dayanır (25).

Bülent'in gemi kazası, modern insanın kaygılarının yansıdığı bir diğer kaza olarak karşımıza çıkar. Selma ise doğal bir afetle karşılaşmıştır. İkisi de onların kontrolü dışındaki güçler nedeniyle zarar görmüştür. Yaşıyor olmalarına rağmen birbirlerinin öldüğünü düşünmektedirler. Seyircinin filmin başından itibaren bildiği bu gerçeği, onlar çok geç öğrenecektir. Karakterlerden daha fazla şey bilen seyirci, bu bilgiyle çok daha güçsüz hisseder. Neale'in (1986) ifadesiyle anlatının zamanına ve anlatının yapısına bağımlı olan seyircinin yapabileceği tek şey beklemektir. Ona göre geciktirmeler -sonu mutlu da olsa- bekleme sürecinde gücü elinden alınmış olan seyircinin ağlama ihtimalinin artmasına neden olur (12). Ağlayan seyirci, katartik bir zevk yaşar. Filmin ruhsal boşalım hedefine, kaynağı belirsiz bir dış sesin gizemiyle varılır: "Gözyaşı, mutluluk, hayal kırıklığı, hep üst üste gelen acılar, ama nihayet kaderin bu aileye çizdiği bütün kötülükler burada son buluyor. Acı çeken sevgililer, özlem dolu günlerin karanlığında umutsuz çırpınışlarla kıvranırlarken, hiç beklemedikleri bir sürprizle bir anda mutluluk ormanına dalıverirler Genç sevgililer birbirine kavuşur. Mutluluk halkaları dalga dalga yayılır. Kader ve acılar girdabındaki yaşlı anne, güneşin huzur veren aydınlığına kavuşmuştur artık." Tanrısal bir ses, tüm filmi ve filmin kaderle ilişkisini özetler. Böylece sözsüz aşırılık ile filmin ahlaki evreni daha anlaşılır kılınır.

Selma, Bülent'in aslında ölmediğini düğün günü anladığında bunun kaderi olduğunu, artık ikisinin de elinden bir şey gelmeyeceğini düşünür. Bu kaderi değiştirmek yönünde herhangi bir eylemi aklından bile geçirmez. Bülent "Bizi ayıran... seni bu evde gelin olarak karşıma çıkaran kadere lanet olsun" dediğinde Selma şöyle karşılık verir: "Tövbe de isyan etme, Allah böyle istemiş de. Allah ayırmaz sevenleri kavuşturur ebediyette belki, gerçek hayatın başladığı o semavi alemde." Böylece, yüceltilen aşk açık şekilde dile getirilir. Selma'nın kocasının kaza yapması ve yanarak öldüğünün duyulmasıyla, Selma ve Bülent arasında geçen diyalog da filmin anlatısını kuran temel unsurun kader olduğunu ortaya koyar. Bülent: "Kader ayırmıştı bizi. Şimdi birleştiriyor" / Selma: "Alın yazımızda kavuşmak varsa acele etmeyelim" / Bülent: "Bekleyeceğim Selma." Hem irade ve inisiyatif alma yetisi, hem duydukları aşkın yüceliği açısından aşırılık ve abartı dolu bu ifadelerle, etik bir güç olarak kaderin varlığını kanıtlamak için yer verilir. Faziletli, iyi, saf, ahlaklı melek gibi bir karakter olarak Selma, kocasına olan sadakatini ve yeminine bağlılığını film boyunca korur. Arzularının peşinden gitmez. Her zaman kaderine boyun eğer. Filmin başındaki tutumu ile sonundaki tutumu arasında en ufak bir değişim görülmez. Bu noktada Gledhill'in önceki bölümde ele aldığımız görüşleriyle bir bağlantı kurarsak, modern dünyanın tetiklediği düşmanlık duyguları içinde her şeye rağmen sadakat gösteren Selma karakterinin, geçmişin güvenli toplumunun bir hayali olduğunu söyleyebiliriz.

Melodramların ahlaki kriterleri, kapitalizmin çelişkilerini ortaya koymak için vardır (21). Yetim kalmış kadın da bu anlamda bir kriterdir (Hayward 2000, 218). Tahammül eden ve yarışçı olmayan değerlerle kapitalizme karşı zafer kazanılabilir mi sorusu, melodramın fantezi evreninin temel dayanağı olur (Gledhill, 1987b: 21). Bu evrende kapitalist ilişkilerin yarattığı boşluğu çocuk ve kadın doldurmaktadır (Hayward 2000, 216). Selma'nın kocası öldüğünde, kader onlara "güldüğü" için mutlu olmayı hak etmiş olurlar. Selma film boyunca aşığınmış, sadakati nedeniyle acı çekmiştir. Selma'nın kadere teslim olan tutumunun kötülerin cezalandırılmasıyla sonlanması, melodramın ahlaki evrenindeki poetik adaleti ortaya koyar. Selma'nın "Zaman zaman garip anlatılmaz karanlık bir duygu kaplıyor benliğimi, bir felaket korkusuyla sarsılıyorum" diyerek içine dolan hisleri dillendirmesi de bu sürece katkı verir.

8. SONUÇ

Modernlik sürecinin bireyde yarattığı endişe, korku ve kaygı, melodramın hem bir biçim olarak ortaya çıkışında hem de sinema aracılığıyla büyük bir yaygınlık kazanmasında belirleyici olmuştur. Geleneksel feodal toplum düzeninden modernliğe geçiş, istikrar ve kesinlik hissini ortadan kaldırmıştır. Dinî otoritenin sarsılması ile seküler dünyada tek başına kalan insan, korumasız ve çaresiz hissetmeye başlamıştır. Değer ve anlam dünyasında yaşanan büyük kopuşlar, kapitalizmin yükselişi, kentleşme, teknolojik yeniliklerle yaşamın çok hızlı dönüşüyor olması büyük bir endişe dalgası yaratmıştır. Melodram, modernliğin açığa çıkardığı kaygı ve korku hisleriyle başa çıkmak için, modern öncesi dönemin kutsallık içeren aşkın değerler dünyasını yeniden kurmaya çalışmıştır. Bu evrende kader teması hem görünür bir unsur hem de modern öncesinin özlenen dünyasını hatırlatan gizli bir güç olarak kuşatıcı bir bileşendir.

Türkiye sinemasının kimliğini belirlemiş olan Yeşilçam melodramlarında kader vurgusu sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle kader temasının, Yeşilçam ve modernlik bağlamında yeniden değerlendirilmesi önemli görülmüştür. Çok yönlü ve derinlikli bir karşılaştırma yapabilmek amacıyla hem Türkiye'ye özgü politik, ekonomik ve kültürel koşullar hem de Yeşilçam sinemasının kendine özgü üretim dinamikleri değerlendirilmiştir. Öncelikle, Türkiye'de modernlik deneyiminin bir modernleşme deneyimi olarak yaşanmış olmasının ayırt edici nitelikleri ele alınmıştır. Modernlik deneyiminden farklı olarak modernleşme, gelenekle bağın kopmasına, geçmişle ilişkinin daha fazla kesintiye uğramasına neden olmuş; birbirini tamamlamayan laiklik ve sekülerlik süreci değerler çatışmasını büyütüştür. Bu nedenle, modernlik deneyimi ile karşılaştırıldığında modernleşme deneyiminin bireyin korku ve kaygılarını daha fazla tetiklediği söylenebilir. Bununla birlikte, Türkiye'de kapitalizmin gelişim sürecinin 1950'li yıllar sonrasında başlaması, 1960'larda kentleşmenin, sanayi üretiminin hızlanması ve tüketim kültürünün ortaya çıkışı gibi sebepler nedeniyle demografik, ekonomik, toplumsal değişimlerin etkileri 1950'lerden 1980'lere kadar devam etmiştir. Dolayısıyla değişim sancılarının süresi de uzamıştır. Bu durumda gecikmiş bir modernlik olarak tanımlanan modernleşmenin trajedisıyla baş edebilmek için seyirci, uzun yıllar boyunca Yeşilçam melodramlarına ve kader ile sarmalanan anlatı evrenine sığınmıştır.

Modernleşme, melodram ve kader teması arasındaki ilişkinin Yeşilçam sineması ekseninde değerlendirilebilmesi için niteliksel bir perspektifle doküman analizi yönteminin kullanılması uygun görülmüştür. Bu doğrultuda, kader temasını filmin adına taşıyacak kadar güçlü biçimde vurgulayan, afişlerde görünür kılan ve bu isimle seyirciyle buluşmayı hedefleyen melodram türündeki filmler arasından tipik örneklem olarak beş film seçilmiş ve betimsel olarak yorumlanmıştır. *Kaderim Böyle İmiş*, *Kaderin Cilvesi*, *Kaderde Birleşenler*, *Kaderin Ağları*, *Kaderimin Oyunu* filmleri üzerine yapılan değerlendirme, seyircinin melodram formuyla ilişkisinin teslimiyet üzerinden kurulmasının, kader temasından ayrı düşünülmemeyeceğini ortaya koymuştur. Seyircinin hislerini kontrol eden bir anlatıya teslim olması, modern insanın kader düşüncesine yaklaştığı bir filmsel deneyimi açığa çıkarmıştır.

Melodramlarda seyircinin sürekli onayını alan devamlılık stiline ve bilinen kodların kullanılması, güvenli bir alan yaratmakta; seyirciyi anlatılan abartılı öykülere inandırmaktadır (Kolker, 2009: 295-300). Seyirci, anlatının gerçekliğini sorgulamadan kabul etmektedir (Abisel, 2005: 196). Ne izleyeceğini biliyor olması onu filme çekmektedir. Singer (2001) bu durumun modern öncesi bağlılıkları hatırlatan bir eğilim olduğunu öne sürer. Seyirci "yenilik için değil tam aksine yenilik olmadığından emin olduğu için" melodramı izler

(*The Nation*, 1910; akt.136). Bu bağlamda, *Kaderin Cilvesi*, *Kaderin Ağları*, *Kaderimin Oyunu* adları, oynadığı oyunlar, ördüğü ağlar, yaptığı cilveler ile filmlerin ana karakterinin kader olduğunu açıkça ortaya koyar. *Kaderim Böyle İmiş* ve *Kaderde Birleşenler*²⁷ filmlerinin adı, nihai sonların kader ile belirleneceğini güçlü biçimde sezdirir. Dolayısıyla bu filmlerin adını görerek filmleri izlemek isteyen seyirci, kaderin belirleyici olduğu filmsel evrene filme girmeden önce teslim olmaktadır.²⁸

Filmlerin tümünde, seyirciyi kaderin egemen olduğu gizli dünyayla ilişkiye sokan en önemli unsurlardan biri, vazgeçilmez bir tema olan yüceltilmiş aşktır. Filmlerde cinselliğin bastırıldığı bir fantezi dünyası kurulmuştur. Bastırılmayan cinsellik ise mutlaka cezalandırılmıştır. Filmlerin tamamında kadın ve erkek arasındaki aşk konu edilirken, *Kaderde Birleşenler* filminde anne-kız, *Kaderin Ağları* filminde anne-oğul, *Kaderin Cilvesi* filminde baba-kız aşkı da yüceltilmiş aşk olarak kadın erkek aşkına eklenmiştir. Filmlerde, cennete benzer bir evrenin temsilcisi olarak “melek kadın” figürü yer almaktadır. Saf, iyi, güzel, vefakâr, fedakâr, sadık bu kadınlardan kirlenmeden kalanlar, sevdikleri erkeğe kavuşarak ödüllendirilir; masumiyetlerini ve saflıklarını kaybedenler, bunun bedelini ölüm ya da ayrılıkla öderler. Böylece erdemın zafer kazanması ile poetik adalet inşa edilmiş olur. *Kaderim Böyle İmiş* dışındaki dört filmde çok açık şekilde kadınların davranışlarının ahlaki olarak yargılanması merkezi bir konumdadır. Meleğe benzeyen kadın, modern ve kapitalist ilişkilerin kaotik dünyasında geçmişin güvenli toplumunu sembolize eden bir hayaldir. Bu bağlamda da melodramın fantezi evreninin temel dayanağını oluşturur. Filmlerin tümünde, nedensellik ilişkileri zayıftır. Üç filmde de karakterlerin içlerine doğan kötü hisleri filmin başında dile getirmeleri, nedensiz ilişkilerin evrenini seyirci için görünür kılmaktadır. Nuran ve Teyze, Selma, Bülent ve Murat teslimiyet içindedirler; inisiyatif almaz, isyan etmezler. Papatya ve Selma (*Kaderin Ağları*) ise farklı biçimlerde de olsa ölümü seçerler. Fakat bu bir seçim olmaktan öte, karakterin melodramda kurulan ahlaki evrenin adaletine teslim olmasıdır.

Tüm filmlerde, gerçekler çok geç ortaya çıkar. Bu durum, kaderin soluğunu hisseden ama anlatıya müdahale edemeyen seyirciyi güçsüz bırakır. Abartı ve aşırılık dolu diyaloglar, fonda yer alan hüznü müzikler, karakterler tarafından söylenen şarkıların sözleri ve mezarlık görüntüleri, gizli güçlerin belirsiz alanını açık ve anlaşılır kılar. Kader kelimesinin bu diyaloglarda ve şarkılarda sıkça kullanılması, kaderin sadece anlatıyı saran gizli bir güç olarak değil, adlandırılan açık bir unsur olarak da ortaya konmasına imkân verir. Filmlerin tümünde, zaman ve mekân tasarımı masalsı atmosferi güçlendirir. Mekânların klostrifobik niteliği, *Kaderimin Oyunu* filmi dışındaki tüm filmlerde belirgin olarak hissedilir. Bu filmde mekânın sınırlarının vurgulanması daha çok dinî sembollerin ön plana çıkarılmasıyla gerçekleştirilir. Kader, inanç ile somutlaştırılır; korunaklı sınırlar, semboller ve sözlü ifadelerle çizilir. Böylece sözsöz aşırılıkla filmin ahlaki evreni daha anlaşılır ve görünür kılınır. Bu eğilim, melodramlarda dramatik uzamı ve anlamları yaratan etmenin, sembollerin çatışması ve etkileşimi olduğunu iddia eden tezle de uyumludur. Tüm filmlerde karakterler, derinliği olmayan tipler olarak bazı değerleri sembolize ederler. Çatışma bu değerler arasında gerçekleşir. Bununla birlikte, tüm filmler iyi-kötü arasındaki çatışmaya dayansa da -gelenek ve Batılılık için de aynı durum geçerli- filmin gidişatı üzerinde daha fazla belirleyici olan unsurlar; tesadüfler, son dakika kurtarıları, *deus ex machina* sonları, kaçırılmış buluşmalar ve mucizelerdir. Karakterlerin ve mekânların kimliklerini silikleştiren bu etkenler, çatışmaların soyut bir çerçevede semboller düzeyinde

27 Filmin ikinci adının *Kıyamet Günü* olması, bu vurguyu güçlendirir.

28 Bu anlamda seyircinin film karakterleriyle aynı kaderi paylaştığı söylenebilir (Abisel, 2005: 196).

gerçekleşmesine neden olur. Diyaloglarda kader kelimesinin sıklıkla kullanılması, bu sembolik dünyanın altını çizerken filmin kader üzerindeki vurgusunu güçlendirir.

Sonuç olarak, Yeşilçam melodramlarında kader teması, görünür olma biçimleri zaman zaman farklılaşsa da aslen Batı'dakine benzer biçimde, modernleşen ve hızla değişen dünyada bireyin özlemini çektiği değerler ve anlamlar evrenini hatırlatan kurucu ve kuşatıcı bir güç olarak mevcuttur. Yeşilçam'da kader, hem adı konan görünür bir mevcudiyet olarak, hem de görünenin ardındaki gizli, spiritüel, zorunlu bir güç olarak korunaklı bir var olma / sınırlı bir düş görme alanının temel bileşenidir. Bu bağlamda da kökensel, ortak, kapsayıcı ve evrensel bir melodramatik niteliktir. Bununla birlikte kader temasının, İslamiyet'teki kader inancı ve düşüncesiyle bağlantılı olarak ele alınmasının, melodram-modernleşme ilişkisi bağlamında yeni tartışmalara kapı aralayacağı da düşünülmektedir.

9. KAYNAKÇA

Abisel, N. (2005). *Türk sineması üzerine yazılar*. Phoenix Yayınevi.

Abu-Lughod, L. (2002). Egyptian Melodrama—Technology of the Modern Subject? Faye D. Ginsburg, Abu-Lughod, L., Brian Larkin B. (Eds). *Media Worlds, Anthropology on New Terrain* içinde (115-133). University of California Press.

Adanır, O. (2012). *İlkel Toplumdan Melodram Evrenine*. Hayalperest Yayınevi.

Akbulut, H. (2008). Kadına melodram yakışır, Türk melodram sinemasında kadın imgeleri. Bağlam Yayınları.

Akbulut, H. (2012). *Melodramatik imgelem*. Hayalperest Yayınevi.

Aksoy, O. (Yönetmen). (1972). *Kaderimin Oyunu* [Sinema Filmi]. Türkiye: Erman Film.

Arslan, Umut T. (2009). *Mazi kabrinin hortlakları, Türklük, melankoli, sinema*. Metis Yayınları.

Aslan, M. (Yönetmen). (1970). *Kaderin Ağları* [Sinema Filmi]. Türkiye: Nil-Ka film.

Berktaş, Esin. (2010). *1940'lı yılların Türk sineması*. Agora Kitaplığı.

Brooks, P. (1995). *The melodramatic imagination, Balzac, Henry James, melodrama, and the mode of excess*. Yale University Press.

Dellaloğlu, Besim F. (2016). *Bir Tanpınar fetişizmi, Modernleşmenin zihniyet dünyası*. 4. Basım. Kadim Yayınları.

Dissanayake, W. (1993). Introduction. Faye D. Ginsburg, Abu-Lughod, Lila., Brian Larkin B. (Ed). *Melodrama and Asian cinema* içinde (1-8). Cambridge University Press.

Elsaesser, T. (1987). Tales of Sound and Fury, Observations on the Family Melodrama. Christine Gledhill (Ed.), *Home is Where the Heart is, Studies in melodrama and the woman's film* içinde (43-69). University of California Press.

Erdoğan, N. (1995). Ulusal kimlik, kolonyal söylem ve Yeşilçam melodramı. *Toplum ve Bilim*. (7), 178-196.

- Erdoğan, N.** (1998). Narratives of resistance: national identity and ambivalence in the Turkish melodrama between 1965 and 1975. *Screen*, 39 (3), 259-271. <https://doi.org/10.1093/screen/39.3.259>
- Ergün, O. Nuri** (Yönetmen). (1966). *Kaderde Birleşenler* [Sinema Filmi]. Türkiye: Dede Film.
- Gledhill, C.** (1987a). Introduction. Christine Gledhill (Ed.), *Home is Where the Heart is, Studies in melodrama and the woman's film* içinde (s.1-4). Bfi Publishing.
- Gledhill, C.** (1987b). The melodramatic field: an investigation. Christine Gledhill (Ed.), *Home is Where the Heart is, Studies in melodrama and the woman's film* içinde (5-39). Bfi Publishing.
- Güçhan, G.** (1992). *Toplumsal değişme ve Türk sineması*. İmge Kitabevi Yayınları.
- Hayward, S.** (2000). *Cinema studies, the key concept (2. baskı)*. Routledge.
- İnanoğlu, T.** (Yönetmen). (1966). *Kaderin Cilvesi* [Sinema Filmi]. Türkiye: Erler Film.
- Kirel, S.** (2005). *Yeşilçam öykü sineması*. Babil Yayınları.
- Kolker, R.** (2009). *Film, Biçim ve Kültür*. (Çev. Fırat Ertınaz, Ali Güney vd.). Deki Yayınları.
- Mutlu, Dilek K.** (1998). Yerli Melodramlar ve Ruhsal Boşalım. 25. *Kare*, (25), 60-68.
- Neale, S.** (1986). Melodrama and Tears. *Screen*, 27 (6), 6-23. [https://doi.org/10.1093/screen/21998\)7.6.6](https://doi.org/10.1093/screen/21998)7.6.6)
- Özön, N.** (1995). *Karagözden sinemaya Türk sineması ve sorunları 1. cilt*. Kitle Yayınları.
- Rodowick, David N.** (1987). Madness, Authority and Ideology, The domestic melodrama of the 1950s. Christine Gledhill (Ed.), *Home is Where the Heart is, Studies in melodrama and the woman's film* içinde. (ss. 268-280).
- Saydam, N.** (Yönetmen). (1959). *Kaderim Böyle İmiş* [Sinema Filmi]. Türkiye: Aktunç Film.
- Singer, B.** (2001) *Melodrama and Modernity, Early sensational cinema and its contexts*. Columbia University Press.
- Şasa, A.** (1993). *Yeşilçam Günlüğü*. Dergâh Yayınları.
- Şenova, B.** (1997). Yeşilçam Melodramında Baştan Çıkarma. 25 *Kare*, (20), 25-32.
- Tunalı, D.** (2006) *Batıdan Doğuya, Hollywood'dan Yeşilçam'a melodram*. Aşına Kitaplar.
- Türk Dil Kurumu.** (1966). Deus ex machina. *Tiyatro Terimleri Sözlüğü* içinde (1. Basım, ss.25). Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Türk Sinema Araştırmaları.** (2021, Nisan 10). *Film arşivi*. <https://www.tsa.org.tr/tr/arama/kelime/1/kader>
- Yıldırım, T.** (2016). *Türk sinemasının estetik tarihi*. Es Yayınları.

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE İLİŞKİ DOYUMU VE İLİŞKİ HOŞNUTSUZLUĞUNUN
İNCELENMESİ

Doç. Dr. Taner ARTAN¹, Irmak ATAK², Aslı OFLUOĞLU³, Hülya TÜRK⁴, Derya ÜNLÜ⁵

¹İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, İstanbul
tanerartan72@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-8716-2090

²İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet
Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul
psk.irmak.arслан@gmail.com ORCID ID: 0000-0001-5427-4355

³İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet
Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul
asli.ofluoglu@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-0654-3896

⁴Altınbaş Üniversitesi, SHMYO, Sosyal Hizmet Programı Öğretim Görevlisi
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet
Doktora Programı Öğrencisi, İstanbul

hulya.turk@altinbas.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-2996-9168

⁵İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul
deryaunlu62@hotmail.com ORCID ID: 0000-0002-1550-0775

Geliş Tarihi/Received Date:21.01.2021 Kabul Tarihi/ Accepted Date: 21.06.2021

Artan, T., Atak, I., Oflluoğlu, A., Türk, H., & Ünlü, D. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde İlişki Doymu ve İlişki Hoşnutsuzluğunun İncelenmesi. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 25-40.

Özet

Amaç: Bu araştırmanın amacı, COVID-19 sürecinde Türkiye’de yaşayan kişilerin ilişki doymu düzeyleri ile ilişki hoşnutsuzluğu düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler ile ilişkisinin incelenmesidir. Araştırma, COVID-19 salgınının başlangıç döneminde romantik ilişkilere etkisini ele alan bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Gereç ve Yöntem: Araştırma nicel yöntemle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara rastgele örnekleme yoluyla, elektronik tabanlı anket yöntemiyle (Google Forms aracılığıyla) ulaşılmıştır. Çalışmanın evrenini, Türkiye’nin çeşitli illerinde yaşamakta olan ve romantik bir ilişki içerisinde bulunan 411 birey oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak; kişisel bilgi formu, İlişki Doymu Ölçeği ve Evlilik Hoşnutsuzluğu Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma çerçevesinde evlilik hoşnutsuzluğu, ilişki hoşnutsuzluğu olarak kabul edilmiştir. Verilerin analizi için Spearman’s korelasyon analizi, Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis Testi uygulanmıştır.

Bulgular: COVID-19’un ilişki yaşamına olumlu etki ettiğini düşünen grubun olumsuz etki ettiğini düşünen gruba kıyasla hoşnutsuzluk puanlarının daha düşük, ilişki doymu puanlarının ise daha yüksek olduğu bulunmuştur ($\chi^2 = 43.047$, $p < 0.01$). COVID-19’un ilişki türüne göre etkisine bakıldığında; gruplar arasında ilişki doymu açısından herhangi bir fark bulunmazken, evli grubun evlilik hoşnutsuzluğu puanlarının evli olmayan gruptan anlamlı derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir ($U = 15579.500$, $p = 0.023$).

Sonuç: Araştırma sonucunda COVID-19 sürecinden olumsuz etkilenen bireylerin ilişki doyumları daha düşük bulunmuştur. Özellikle evli katılımcıların ilişki doyumu daha düşük, ilişki hoşnutsuzluğu daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca çeşitli sosyo-demografik özellikler ve yaşam koşullarının etkisi ortaya konmuştur. Bu bulguların, özellikle pandemi sürecinde, çiftler için psiko-sosyal destek programları geliştirilirken yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Partner, İlişki Doyumu, İlişki Hoşnutsuzluğu, COVID-19, Pandemi.

A STUDY OF RELATIONSHIP SATISFACTION AND RELATIONSHIP DISAFFECTION DURING COVID-19 PANDEMIC

Abstract

Objective: The aim of this study is to examine the relationship between relationship satisfaction, relationship disaffection and socio-demographic variables of people living in Turkey during COVID-19 pandemic. This research evaluates the early effects of COVID-19 outbreak on romantic relationships.

Materials and Methods: A quantitative method was used for the study. Participants were reached through random sampling method, via an electronic-based questionnaire (Google Forms). The sample of the study consists of 411 individuals living in various provinces of Turkey. Personal information form, Relationship Assessment Scale and Marital Disaffection Scale were used for data collection. It was regarded as "relationship" disaffection instead of marital disaffection for the study. Spearman's correlation analysis, Mann Whitney U Test and Kruskal Wallis Test were used for analysis.

Results: It was found that the group who thinks that COVID-19 has a positive effect on their relationship has lower disaffection scores and higher relationship satisfaction scores compared to the group who thinks it has a negative effect ($\chi^2 = 43.047, p < 0.01$). The differences for different types of relationships were also analyzed. While there was no difference between the groups in terms of relationship satisfaction, it was found that the marital disaffection scores of the married group were significantly higher than the not-married group ($U = 15579.500, p = 0.023$).

Conclusions: As a result of the study, individuals who were adversely affected by the COVID-19 process were found to have lower relationship satisfaction. Especially married partners had lower relationship satisfaction and higher relationship disaffection. Also, the effects of various socio-demographic attributes and life conditions were detected. These findings are expected to contribute to the development of psychosocial support programs for couples, especially during the pandemic.

Key Words: Partner, Relationship Satisfaction, Marital Disaffection, COVID-19, Pandemic.

1. GİRİŞ

Yeni Koronavirüs hastalığı (COVID-19), ilk olarak 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020'de pandemi olarak ilan ettiği COVID-19, tüm dünyayı etkilemiştir. Pandemi, bir kıta veya tüm dünya yüzeyi gibi çok geniş alanda yayılarak etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isimdir. Hızlı küreselleşme ve ulaşımın çok kolaylaşması, dünyanın herhangi bir yerindeki

salgının hızlıca yayılarak tüm toplumlar açısından ciddi bir tehdit unsuru oluşturmasına sebebiyet vermektedir (TÜBA, 2020). Pandemi dönemlerinde bulaşmayı engellemek, karantina uygulamakla mümkün olduğundan; bireyler bu süreçte iş, sosyal hayat ve ilişkiler alanlarında çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Ülkelerin salgın ile baş etme ve salgının yayılmasını önlemeye yönelik olarak birçok tedbir aldıkları görülmektedir. Benzer şekilde Türkiye de bu salgınla baş etmek için birtakım tedbirler almıştır. Özellikle sosyal alanlarda fiziksel mesafenin arttırılması amacı ile bir dizi önlem alınmıştır. Okullar kapatılmış, kamuda çalışan hamile, emziren kadınlar ile kronik hastalığı olan kişilere idari izin verilmiş, uzaktan erişimle çalışma imkânı olan kurumlara evden çevrim içi çalışma imkânları sunulmuştur. Yüksek risk gurubunu oluşturan 65 yaş üstü kişiler ile kendisi hastalığı ağır geçirmemekle birlikte bulaştırma ihtimali yüksek olan 20 yaş altı çocuk ve gençlere sokağa çıkma yasağı uygulamaları getirilmiştir. Alınan bu önlemler ile sosyal alanlarda fiziksel mesafe oluşturulurken, bütün gün bir arada bulunan aile üyeleri arasında fiziksel ve sosyal mesafeler ortadan kalkmış, ekonomik kayıplar yaşanmış, bireylerin hastalanma ve kayıp yaşama kaygıları oluşmuştur; yaşanan bu durumun çiftlerin ilişki dinamiklerini de etkilediği düşünülmektedir.

Karantina ve izolasyon bireylerde anksiyete, kafa karışıklığı, post-travmatik stres belirtileri ve öfke gibi önemli sıkıntılar yaratmaktadır (Roy, vd., 2020). COVID-19 pandemi sürecinde, sosyal mesafe kuralı ve sokağa çıkma kısıtlılığı gibi uygulamalara ülkemizde de başvurulduğundan, bu uygulamaların bireylerin benzer psikolojik problemler yaşamasına neden olabileceği, bireylerin yakın ilişkilerinde de yeni sorunlar ortaya çıkarabileceği varsayılmaktadır. Alınan tedbirlerle birlikte; iş yerlerinin kapatılması nedeniyle bazı bireylerin işsiz kaldığı ve ekonomik sorunlar yaşadığı, bazı bireylerin ise işlerini evlerinden çevrim içi sürdürdükleri, iş ve özel hayatlarının iç içe geçtiği bilinmektedir. İşlerini evden sürdüren bireylerin iş stresini evde yaşamaları, ev ortamının iş ortamı olması, evde sürekli olarak partnerlerin bir arada olmaları, işsiz kalan bireylerin ise gelir kaybı yaşamaları gibi durumların partnerlerin ilişkilerini de etkileyebileceği düşünülmektedir. Aynı yaşayan partnerlerin ise bu süreci farklı yaşaması; ancak yine de salgın sürecinde bir araya gelememeleri nedeniyle, ilişkilerinin etkilenmesi beklenmektedir. Bu nedenlerden dolayı, COVID-19 pandemi sürecinin kişilerin ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluğu düzeylerini de etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, mevcut araştırma ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluğu değişkenlerini COVID-19 düzleminde ele almayı amaçlamıştır. COVID-19 pandemi süresince anksiyete, ıstırap, yüksek düzeyde stres, sosyal izolasyon, daha kötü ruh sağlığı algısı, iş kaybı, maaşta azalma, düşük ücretler, depresyon belirtileri, kadın olmak, tükenmiş ebeveyn olmak, kronik hastalığa sahip çocukların ailesi olmak gibi faktörlerin çiftlerin ilişki memnuniyetleri üzerinde risk oluşturduğu bulunmuştur (Martínez-Libano ve Yeomans, 2021).

Partnerlerin ilişkilerinde, değişimler ve zorluklar sürekli olarak söz konusu olmaktadır. İlişkiye devam edip etmeyecekleri, bireylerin ilişkilerindeki zorluklarla nasıl baş etmeye çalıştıkları, bu zorlukları nasıl yorumladıkları ve nasıl tanımladıklarına bağlıdır (Knee, Heather, Vietor, Nanayakka, & Neighbors, 2002). İlişkinin devamlılığında rol oynayan en önemli faktörlerden biri, ilişki doyumdur. İlişki doyumu; genellikle duygusal ifade, duygusal uyum, yapıcı çatışma ve fikir birlikleri gibi birçok açıdan tanımlanmaktadır. Bireyin yaşadığı ilişkisini genel olarak nasıl değerlendirdiğini ifade etmektedir (Conradi, Noordhof, Barelds, & Kamphuis, 2017).

Thibaut ve Kelley'e (1961) göre, ilişki doyumunun kuramsal olarak kökeni 'Etkileşim Kuramına' dayanmaktadır. Bu kuram; ilişkilerin başlatılması, sürdürülmesi ve sonlandırılmasına yönelik birtakım açıklamalar getirmektedir.

Bu kurama göre, kişiler ilişkiden ne düzeyde doyum aldıkları konusunda yargıya varırken kişisel bazı kriterlerden yararlanırlar. Bu ölçütler, “karşılaştırma düzeyi” ve “seçenekler arası karşılaştırma düzeyi”dir. Kişilerin ilişkilere yönelik gözlemlerinin sonucunda oluşturdukları karşılaştırma düzeyi, tatmin ve tatminsizlik değişkenleri arasında bulunan orta noktayı tanımlamaktadır. İlişkiye yönelik ölçümler bu noktanın üstünde bulunuyorsa, birey ilişkiyi doyum verici; altında bulunuyorsa, ilişkiyi doyumsuz olarak değerlendirmektedir. İkinci ölçüt olan seçenekler arası karşılaştırma düzeyi ise bireyin şu an içinde bulunduğu ilişkisinden elde ettiği duygusal tatminle olası farklı bir ilişkiden alacağı tatmine ilişkin beklentilerini ifade eder.

Rusbult (1980), Etkileşim kuramına dayanarak geliştirdiği Yatırım Modelinde, karşılaştırma düzeyi ve seçenekler arası karşılaştırma düzeyi dışında, ilişkiye yönelik yapılan yatırım miktarının da bireyin ilişkiyi değerlendirerek devam ettirip ettirmeyeceğiyle ilgili karara varmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak; kişinin ilişki doyumu; kişinin bireysel tatmin noktası, olası diğer ilişkilere kıyasla ilişkisini nerede gördüğü ve mevcut ilişkiye yapmış olduğu yatırım düzeyinden etkilenmektedir.

İlişki doyumu, ilişki alanında yapılan çalışmalarda önemli bir değişkendir. İlişki doyumunun esas belirleyicisi; partnerlerin sevgi, iletişim, cinsellik, güven, çatışma çözme ve aynı değerleri paylaşma düzeyi; yani ilişkinin kalitesidir (Joronen, Kaunonen, & Anna, 2016). Bireyin içinde bulunduğu ilişki; onun birliktelik, yakınlık ihtiyacı gibi gereksinimlerini karşılayan bir ilişki ise ilişkide elde edilen doyum yüksek olmaktadır. İlişki doyumunun yüksek olması, bireyin ilişkisinde yaşadığı herhangi bir sorun karşısında yapıcı tepkiler vermesini sağlamaktadır. İlişki doyumunun azalması durumunda ise kişinin yıkıcı tepkileri artmaktadır. (Devecioğlu, 2020). Doyumla birlikte, bir bireyin partnerine olan bağlılığının da ilişkide fayda ve değer oranının göstergesi olduğuna inanılmaktadır. Uzun süreli partner ilişkisi yaşayan ve bu ilişkiden memnun olan kişilerin daha sağlıklı, mutlu ve uzun yaşadıkları yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur (Schaffhuser, Allemand, & Martin, 2014).

Partnerlerin ilişkide birbirlerine karşı beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentiler, olumlu olarak karşılık bulmadığında yaşanan hayal kırıklıkları; çatışmalara sebebiyet vermektedir. Bunun sonucu olarak da ilişkilerde yaşanan problemler, ilişki hoşnutsuzluğunun yaşanmasına yol açmaktadır (Kumcağız & Ertuğ, 2016). Bu doğrultuda ilişki hoşnutsuzluğu; çiftler arasındaki duygusal bağlanmanın giderek azalması, duyarsızlığın ve ilgisizliğin artması şeklinde tanımlanmaktadır. Hoşnutsuzluk, partnerlerin ilişkisinde var olan pozitif etkilerin nötr etkilerle yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. İlişki hoşnutsuzluğunun üç evresi bulunmaktadır. İlk evre, hayal kırıklığıyla birlikte kendini suçlamayı getirmektedir. İkinci evre, öfke ve incinmenin artış gösterdiği, hoşnutsuzluğun ifade edildiği ve ilişkideki farklı iletişim tarzının farkında olduğu evredir. Üçüncü evre ise fiziksel ve duygusal mesafenin arttığı, kayıtsızlığın görüldüğü ve sevginin ilgisizlikle yer değiştirdiği son evredir (Sinanoğlu, 2019). Bir ilişkide hoşnutsuzluğun ortaya çıkabilmesi için ilişkinin başında az da olsa pozitif duyguların bulunması gerekmektedir. Ayrıca; aşk, romantizm, ilgi ya da güven gibi bazı olumlu duyguların da ilişkinin başında bulunduğu ifade edilmektedir. Hoşnutsuzluk, ilişkinin çözülmesine neden olan kesin bir değişken değildir. Ancak ayrılma ve boşanma düşüncesi, genellikle ilişki hoşnutsuzluğu yaşayan kişilerde görülmektedir (Çelik, 2013). İlişki sürecinde çoğu çiftin karşılaştığı sorun alanlarının para, akrabalar, arkadaşlar, sevgi, iletişim, cinsellik, çocuklar, eğlence, boş zaman ve kıskançlık olduğu ifade edilmektedir. (Storaasli & Markman, 1990).

Hoşnutsuzluk deneyimi, genellikle partnerlerde ortak değildir; ya bir partnerde diğerinden daha fazladır ya da sadece bir partnerde ortaya çıkmaktadır (Kersten-Kayser, 1990).

İlişkilerde doğrudan ilişki hoşnutsuzluğu ve dolaylı ilişki hoşnutsuzluğu olmak üzere iki tür hoşnutsuzluktan bahsedilebilir. Doğrudan ilişki hoşnutsuzluğu; bir partnerin ilişkide yaşadığı hoşnutsuzluğun diğeri üzerinde etki bırakması sonucunda meydana gelmektedir. Dolaylı ilişki hoşnutsuzluğu ise partnerlerden birinin ilişki sürecinde diğeriyle iletişimi zayıflatacak davranışlar göstermesi sonucu oluşmaktadır. Böylelikle partnerinin ilişki hoşnutsuzluğunu etkileyerek hoşnutsuzluk düzeyinin artmasına sebep olmaktadır (Üçgül, 2019).

Hoşnutsuzluk sonucunda bazı partnerler mutsuz oldukları birlikteliklerini sürdürür ve başka bir yerde yaşam doyumu arar. Bazıları aralarındaki problemlerin üstesinden gelmek için çaba sarf ederken bazıları da boşanmak için gerekli yasal süreci başlatır (Kayser, 1996). Teorik olarak, partnerlerin ilişkiden aldıkları doyum ve aralarındaki yakınlığın birlikte geçirdikleri süreyi arttırdığı bilinmektedir (Guldner ve Swensen, 1995; Milek, Randal ve Nussbeck, 2016). Ancak bireylerin kaygı düzeyleri, gelecek kaygıları, maddi kaygılar, belirsizlik, sevilen kişilerin kaybedilmesi ve psikolojik rahatsızlıklar gibi etkenler partnerlerin birlikte geçirdikleri süreye olumsuz olarak etki edebilmektedir (Tepeli Temiz, 2020). Benzer şekilde, COVID-19 sürecinde bireylerin günlük yaşamlarında, sosyal ilişkilerinde ve çalışma koşullarında meydana gelen değişimler, ilişkilerin bu süreçten etkilenmelerine sebep olmuştur.

Bu bağlamda mevcut çalışma ile COVID-19 pandemi sürecinde Türkiye’de yaşayan bireylerin ilişki doyumu düzeyleri ile ilişki hoşnutsuzluğu düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Kişilerin COVID-19 sürecinde ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluk düzeyleri nasıldır?
- Kişilerin ilişki doyumu düzeyleri ve ilişki hoşnutsuzluğu düzeyleri ile sosyo-demografik değişkenler arasında (cinsiyet, ekonomik durum, çalışma durumu, vb.) anlamlı bir ilişki var mıdır?
- COVID-19 sürecinin bireylerin romantik ilişkilerine etkisi var mıdır?

2. GEREÇ ve YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışma kesitseldir. Kişilerin ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluğu düzeyleri ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler istatistiki olarak değerlendirilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Türkiye’de yaşayan, partneri olan yetişkin bireyler olarak belirlenmiştir. Araştırmaya tesadüfi örnekleme yöntemiyle, elektronik veri tabanlı anket yoluyla ulaşılan 414 kişi katılmıştır. Katılımcılardan ikisi önemli ölçüde geçersiz işaretlemeler yaptığından ve bir katılımcının romantik bir ilişki içerisinde olmadığı (partneri olmadığı) anlaşıldığından değerlendirme dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla, araştırma örnekleme 411 kişiden oluşmuştur. Katılımcılara ait sosyo-demografik özelliklerin dağılımı Tablo 1’deki gibidir.

		N	%
Cinsiyet	Kadın	278	67.6
	Erkek	133	32.4
Yaşadığınız	Büyükşehir	366	89.1
Bölge	Şehir	24	5.8
	İlçe	20	4.9
	Köy	1	0.2
Gelir	Gelirim giderimden az	77	18.7
Durumu	Gelirim giderimle eşit	200	48.7
	Gelirim giderimden fazla	134	32.6
Sosyal	Özel Sigorta	40	9.7
Güvence	SGK	330	80.3
	Yok	32	7.8
	GSS	9	2.2
Eğitim	Okur yazar	1	0.2
Durumu	İlkokul	9	2.2
	Ortaokul	5	1.2
	Lise	37	9
	Önlisans	41	10
	Lisans	203	49.4
	Lisansüstü	115	28
Çalışma	Çalışmıyor	46	11.2
Durumu	Okuyor	31	7.5
	Şirket Sahibi	24	5.8
	Tam zamanlı çalışan	224	54.5
	Yarı zamanlı çalışan	26	6.3
	Günlük ücretli çalışan	4	1
	Emekli	34	8.3
	Serbest Çalışan	22	5.4
İlişki	Evli	283	68.9
Durumu	Nişanlı	11	2.7
	Sözlü	6	1.5
	Partneri var	111	27
	Min.-Maks.	Ort.	S.S.
Yaş	18-69	39.09	11.85

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Veriler

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri katılımcılara sosyo-demografik veri formu, evlilik hoşnutsuzluğu ölçeği ve ilişki doyumu ölçeği uygulanarak elde edilmiştir.

Sosyo-demografik Veri Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyo-demografik veri formu, çoktan seçmeli toplam 26 sorudan oluşmaktadır. Bu formda bireylere ait soruların yanı sıra (cinsiyet; yaş, yaşanılan

bölge; gelir, eğitim, çalışma ve ilişki durumu) (Tablo 1), partnerlerine ait sorular (cinsiyet, eğitim ve çalışma durumu, birliktelik süresi) ve yaşam ortamına dair sorular (yaşanılan evin niteliği, evin aitlik durumu, birlikte yaşanılan kişiler ve evcil hayvan olup olmadığı) yer almaktadır. Bunlara ek olarak, araştırmanın odağında COVID-19'un etkileri bulunduğundan, bu doğrultuda değerlendirilebilecek sorulara (iş yaşamına, partnerin iş yaşamına, ilişkiye ve yaşam ortamına etkisi; karantina uygulanıp uygulanmadığı, uygulanıyorsa ne kadar süredir uygulandığı, birlikte yaşanılan kişilerin karantina uygulayıp uygulamadığı) yer verilmiştir.

İlişki Doyumu Ölçeği: İlişki doyumu ölçeği Hendrick (1988) tarafından geliştirilmiş, 7 basamaklı, Likert tipi 7 ifadeden oluşan bir ölçektir. Hendrick, ilişki doyumu ölçeğini geniş uygulama potansiyeli olan genel bir ilişki memnuniyeti ölçeği olarak tanımlamaktadır ve evli çiftler, birlikte yaşayan çiftler, flört edenler, eşcinsel çiftler ve hatta minimum değişikliklerle genel dostluklar için dahi uygulanabilir olduğunu bildirmektedir (Hendrick, 1988).

İlişki doyumu ölçeği Curun (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek, tek faktörlü bir yapıya sahiptir ve iç tutarlık katsayısı .86'dır (Curun, 2012). Ölçekten alınabilecek puanlar 7 – 49 arasındadır. Elde edilen yüksek puan katılımcının ilişki doyumunun yüksek olduğunu, düşük puan ise ilişkiden alınan doyumun düşük olduğunu belirlemektedir. Mevcut araştırma kapsamında ölçeğin güvenilirlik Cronbach alpha katsayısı 0.91 olarak bulunmuştur.

Evlilik Hoşnutsuzluğu Ölçeği: Evlilik hoşnutsuzluğu ölçeği, Kayser tarafından geliştirilmiştir (Kayser, 1996). Ölçek sevecenlik, bağlılık ve kişinin eşiyile duygusal yakınlık arzusunu ölçme amacıyla tasarlanmış 4'lü Likert tipi 21 maddelik bir ölçektir (Kayser, 1996). Ölçekten alınan puanın yüksekliği evlilikteki hoşnutsuzluk oranının yüksekliği anlamına gelmektedir. Ölçekten elde edilebilecek en düşük puan 21, en yüksek puan ise 84'tür; ölçeğin orijinal formunun Cronbach-alpha katsayısı .97'dir (Kayser, 1996). Ölçeğin Türkçe uyarlaması Çelik tarafından gerçekleştirilmiştir (Çelik, 2013). Türkçe ölçek tek faktörlü bir yapıda olup Cronbach-alpha katsayısı.89'dur.

Evlilik hoşnutsuzluğu ölçeğinin, evlilik dışındaki yakın ilişkiler için uygun bir ölçek olabileceği; fakat evli olmayan çiftlerle de geçerlilik-güvenirlik analizine ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir (Kayser, 1996). Ölçeğin sonuçları; sadece evli bireyler üzerinden ve evlilik hoşnutsuzluğu olarak değerlendirilmediğinden (partnerler arası tüm ilişki türleri temelinde ele alındığından) metnin devamında daha kapsayıcı olması sebebiyle "ilişki hoşnutsuzluğu" olarak geçirecektir.

2.4. İşlem

Araştırma kapsamında 23.06.2020 – 12.07.2020 tarihleri arasında veri toplanmıştır. Sağlık Bakanlığından bilimsel araştırma onayı ve Altınbaş Üniversitesinden 23/06/2020 tarih ve 2020/12 No'lu Etik Kurul Onayı alınmıştır. Veri analizi SPSS 25.0 paket programıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler için anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerinin tespiti için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Testleri uygulanmıştır. Verilerin normal dağılmaması sebebiyle, parametrik olmayan testlerden Spearman's korelasyon analizi, Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında; COVID-19 sürecinin ilişki, iş ve yaşam ortamlarına olan etkilerine verdikleri cevaplara göre “olumlu etki, olumsuz etki, olumlu-olumsuz etki, etki yok” olarak dört gruba ayrılmışlardır.

Gruplar arası karşılaştırmalar öncesinde, katılımcı sayılarındaki dağılım (Tablo 1) dikkate alınarak bazı yeniden gruplandırmalara gidilmiş ve değerlendirmeler o şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda; yaşanan bölge “Büyükşehir (N = 366) ve Diğer (N = 45)”, eğitim durumu “Lisans altı (N = 93), Lisans (N = 203) ve Lisansüstü (N = 115)”, çalışma durumu “Çalışıyor (N = 300) ve Çalışmıyor (N = 111)”, ilişki durumu “Evli (N = 283) ve Evli Olmayan (N = 128)” ve yaşanan evin niteliği “Apartman dairesi (N = 371) ve Diğer (N = 40)” olarak gruplandırılmıştır. Analizler bu gruplar üzerinden gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Betimsel Analizler

Araştırma, COVID-19 sürecinin bireylerin romantik ilişkileri üzerine etkisini, ilişki doyumları ve ilişki hoşnutsuzlukları değişkenleri açısından incelemektedir. Dolayısıyla, Kişisel Bilgi Formunda hem katılımcılara hem de partnerlerine ilişkin COVID-19 sürecine ilişkin açıklayıcı sorular sorulmuştur. Katılımcıların partnerlerine dair cevaplarının dağılımı Tablo 2’deki gibidir.

		N	%
Cinsiyet	Kadın	131	31.9
	Erkek	280	68.1
Eğitim Durumu	Okur yazar	1	0.2
	İlkokul	13	3.2
	Ortaokul	12	2.9
	Lise	55	13.4
	Önlisans	33	8
	Lisans	209	50.9
	Lisansüstü	88	21.4
Çalışma Durumu	Çalışmıyor	53	12.9
	Okuyor	28	6.8
	Şirket Sahibi	54	13.1
	Tam zamanlı çalışan	222	54
	Yarı zamanlı çalışan	18	4.4
	Günlük ücretli çalışan	8	1.9
	Emekli	28	6.8
Birliktelik Süresi (Ay)		Ort.	S.S.
		141.76	137.068

Tablo 2. Katılımcıların Partnerlerine İlişkin Demografik Veriler

Ayrıca katılımcıların yaşam ortamlarına yönelik bilgiler alınması amaçlanmıştır. COVID-19 sürecinde katılımcıların yaşam ortamına dair dağılım Tablo 3’teki gibidir.

		N	%
Yaşanılan Evin Niteliği	Apartman Dairesi	371	90.3
	Müstakil Ev – Villa	36	8.8
	Misafirhane – Otel Apart	4	1
Evin Aitlik Durumu	Kendime Ait	94	22.9
	Aileme Ait	71	17.3
	Kiralık	162	39.4
	Partnerime Ait	39	9.5
	Bana ve Partnerime Ait	45	10.9
Birlikte Yaşanılan Kişiler	Aile	80	19.5
	Yalnız	32	7.8
	Partner	109	26.5
	Partner ve Çocuklar	173	42.1
	Diğer	17	4.1
Evcil Hayvan	Var	107	26
	Yok	304	74

Tablo 3. Yaşam Ortamına Dair Bilgiler

Bireylerin COVID-19 sürecinden etkilendikleri alanlara dair ve karantina uygulanmasına yönelik soruların dağılımı Tablo 4'teki gibidir.

		N	%
İş Yaşamına Etkisi	Olumlu	10	2.4
	Olumsuz	173	42.1
	Olumlu + Olumsuz	85	20.7
	Etki yok	143	34.8
Partnerin İş Yaşamına Etkisi	Olumlu	18	4.4
	Olumsuz	172	41.8
	Olumlu + Olumsuz	63	15.3
	Etki yok	158	38.4
İlişkiye Etkisi	Olumlu	84	20.4
	Olumsuz	90	21.9
	Olumlu + Olumsuz	120	29.2
	Etki yok	117	28.5
Yaşam Ortamına Etkisi	Olumlu	8	1.9
	Olumsuz	65	15.8
	Olumlu + Olumsuz	50	12.2
	Etki yok	288	70.1
Karantina Uygulama	Evet	158	38.4
	Hayır	238	57.9
	Sadece Mecbur Kaldıkça Çıkıyor	15	3.6
	Birlikte Yaşanan Kişilerin Karantina Uygulaması	Evet	137
	Hayır	27	6.6
	Sadece Mecbur Kaldıkça Çıkıyor	229	55.7
Karantina Uygulama Süresi (Gün)		Ort.	S.S.
		27.5	29.86

Tablo 4. COVID-19 Etkilerine Dair Veriler

Son olarak, katılımcıların İlişki Hoşnutsuzluğu Ölçeği ortalama puanı 35.48 (St. S. = 11.931) ve İlişki Doyumu Ölçeği ortalama puanı 37.98 (St. S. = 9.465) olarak bulunmuştur.

3.2. Korelasyon Analizleri

Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri sonucu, verilerin normal dağılım göstermediği ($p < 0.05$) tespit edilmiş ve parametrik olmayan testlerden Spearman korelasyon testi kullanılmıştır. Spearman korelasyon analizi sonucu bireylerin partner ilişkilerinde, ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluğu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = -0.803$, $p < 0.01$). Bu sonuç, ilişki doyumu arttıkça hoşnutsuzluğun azaldığı anlamına gelmektedir.

İlişki hoşnutsuzluğu ile birliktelik süresi arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur ($r = 0.152$, $p = 0.02$). Bu sonuç, ilişki süresi arttıkça hoşnutsuzluğun da arttığı anlamına gelmektedir. Öte yandan ilişki doyumu ile birliktelik süresi arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0.05$).

Yaş değişkeni ile ilişki doyumu arasında anlamlı bir ilişki görülmezken ($p > 0.05$) yaş ve ilişki hoşnutsuzluğu arasındaki ilişki pozitif yönde ve anlamlı bulunmuştur ($r = 0.197$, $p < 0.01$). Bu sonuç, yaş arttıkça ilişki hoşnutsuzluğunun da arttığı anlamına gelmektedir.

Katılımcıların karantina uygulama süresi ile ilişki hoşnutsuzluğu ve ilişki doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0.05$).

3.2.1. Sosyo-Demografik Özellikler ve Ölçekler Arasındaki İlişkiler

Katılımcıların sosyo-demografik bilgileriyle, ilişki doyumları ve ilişki hoşnutsuzlukları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. İkili gruplar için [örn. cinsiyet (K, E)] Mann-Whitney U testi, ikiden fazla seçeneği olan gruplar için ise [örn. gelir durumu (giderimden az, eşit, fazla)] Kruskal Wallis testi kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen Mann-Whitney U Testleri sonucunda; katılımcıların ve partnerlerinin cinsiyetleri, kişinin çalışma durumu, yaşanılan bölge, yaşanılan evin niteliği ve evde evcil hayvan olup olmaması açısından ilişki hoşnutsuzluğu ve ilişki doyumu puanlarında herhangi bir fark olmadığı görülmüştür ($p > 0.05$). Öte yandan; partnerleri çalışmayan grubun partneri çalışan gruba kıyasla ilişki hoşnutsuzluklarının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (Sıra ortalamaları = 249.48; 199.56, $U = 7182.500$, $p = 0.004$) ve ilişki doyumlarının daha düşük olduğu (Sıra ortalamaları = 160.63; 212.72, $U = 7082.500$, $p = 0.003$) görülmüştür.

İlişki durumu açısından; evli grubun ilişki hoşnutsuzluk düzeylerinin evli olmayan gruba kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu (Sıra ortalamaları = 214.95, 186.21; $U = 15579.500$, $p = 0.023$) görülürken ilişki doyumu açısından anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > 0.05$).

Sosyal güvence değerlendirildiğinde ilişki hoşnutsuzluğu ($\chi^2 = 10.287$, $p = 0.016$) ve ilişki doyumu ($\chi^2 = 12.858$, $p = 0.005$) açısından gruplar arası anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Yapılan izleme analizleri; herhangi bir sigortası olmayan grubun ilişki doyumu ölçeği puanlarının özel sigortası olan gruba (Sıra ortalamaları = 27.05; 44.06, $U = 337.500$, $p = 0.001$) ve SGK'lı gruba (Sıra ortalamaları = 125.17; 186.96, $U = 3477.500$, $p = 0.001$) kıyasla anlamlı biçimde düşük olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde; evlilik

hoşnutsuzluğu açısından herhangi bir sigortası olmayan grup puanlarının özel sigortası olan gruptan (Sıra ortalamaları = 45.08; 29.64, $U = 365.500$, $p = 0.002$) ve SGK'lı gruptan (Sıra ortalamaları = 229.53; 176.84, $U = 3743.00$, $p = 0.006$) anlamlı biçimde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kişilerin ve partnerlerinin eğitim durumu açısından ise ilişki hoşnutsuzluğu ve ilişki doyumu açısından anlamlı herhangi bir farka rastlanmamıştır ($p > 0.05$).

Birlikte yaşanan kişilere göre gruplar arası ilişki doyumu açısından herhangi bir fark bulunmazken ($p > 0.05$) ilişki hoşnutsuzluğu açısından anlamlı farklar olduğu tespit edilmiştir ($\chi^2 = 10.330$, $p = 0.035$). İzleme analizi; ailesiyle yaşayan grubun (Sıra ortalaması = 111.38) hoşnutsuzluk puanlarının partneri ve çocuklarıyla yaşayan gruptan (Sıra ortalaması = 134.23) daha düşük olduğunu göstermiştir ($U = 5670.000$, $p = 0.021$). Ayrıca partneriyle yaşayan grup (Sıra ortalaması = 124.80), partneri ve çocuklarıyla yaşayan gruba kıyasla (Sıra ortalaması = 152.02) daha düşük hoşnutsuzluk puanlarına sahiptir ($U = 7608.000$, $p = 0.006$).

COVID-19'un ilişki yaşamına etkisi açısından gruplara bakıldığında gerek ilişki hoşnutsuzluğu ($\chi^2 = 43.047$, $p < 0.01$) gerekse ilişki doyumu ($\chi^2 = 47.674$, $p < 0.001$) açısından anlamlı farklar olduğu görülmüştür. Yapılan izleme analizleri sonucu anlamlı bulunan gruplara ilişkin değerler Tablo 5'teki gibidir.

Ölçek	Gruplar	Sıra Ortalaması	U	P
Evlilik Hoşnutsuzluğu	Olumlu	65.32	1916.500	0.000
	Olumsuz	108.21		
	Olumlu	80.00	3150.00	0.000
	Olumlu + Olumsuz	118.25		
	Olumsuz	125.52	3328.00	0.000
	Etki yok	87.44		
	Olumlu + Olumsuz	132.76	5368.50	0.002
	Etki yok	104.88		
İlişki Doyumu	Olumlu	110.88	1816.500	0.000
	Olumsuz	65.68		
	Olumlu	123.10	3309.500	0.000
	Olumlu + Olumsuz	88.08		
	Olumsuz	92.38	4219.00	0.007
	Olumlu + Olumsuz	115.34		
	Olumsuz	79.06	3020.50	0.000
	Etki yok	123.18		
Olumlu + Olumsuz	105.37	5384.50	0.002	
Etki yok	132.98			

Tablo 5. COVID-19'un İlişki Yaşamına Etkisine Göre Gruplar

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Mevcut araştırma; COVID-19 sürecinin erken döneminde romantik ilişkiler üzerine etkisini, ilişki doyumları ve ilişki hoşnutsuzlukları değişkenleri açısından incelemektedir. **Bu bağlamda araştırmada ele alınan ilk soru;** pandemi sürecinde kişilerin ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluklarının hangi düzeyde olduğudur.

Sonuç olarak; katılımcıların İlişki Hoşnutsuzluğu Ölçeği ortalama puanı 35.48 (St. S. = 11.931) ve İlişki Doyumu Ölçeği ortalama puanı 37.98 (St. S. = 9.465) olarak bulunmuştur. Ölçekten alınabilecek puanların 7 – 49 arasında değiştiği düşünüldüğünde, genel olarak katılımcıların ilişki doyumu düzeylerinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. İlişki hoşnutsuzluğu Ölçeğinden elde edilebilecek puanların 21 ve 84 aralığında olduğu düşünüldüğünde ise; ilişki hoşnutsuzluk düzeylerinin genel anlamda düşük olduğunu söylemek mümkündür. Bu sonuçları destekleyen benzer bir çalışmada COVID-19'un erken döneminde partnerlerin birlikte daha fazla zaman geçirmeleri ve artan temasın ilişki doyumu üzerinde olumsuz etkisinin olmadığı bulunmuştur. Uygulanan karantinanın partnerlere birlikte daha fazla zaman geçirmeleri için fırsat sunmuş olabileceği bildirilmektedir (Julia, Strauss, Talamini ve Zentner, 2021).

Yapılan analizler sonucunda bireylerin ilişki doyumu ile ilişki hoşnutsuzluk düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Çelik (2013) çalışmasında evlilik hoşnutsuzluğu ile evlilik yaşam doyumu arasında negatif bir ilişkinin olduğunu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında ele alınan ikinci soru; kişilerin ilişki doyumu düzeyleri ve ilişki hoşnutsuzluğu düzeyleri ile sosyo-demografik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığına yöneliktir.

Araştırma kapsamında ele alınan demografik değişkenlerden; birliktelik süresi, yaş ve sosyal güvence durumu ile ilişki hoşnutsuzluğu değişkeni arasında anlamlı düzeyde ilişkiler bulunmuştur. Katılımcıların birliktelik süresi arttıkça ilişki hoşnutsuzluğunun da arttığı tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına paralel şekilde, farklı çalışmalarda da birliktelik süresinin ilişki hoşnutsuzluğunu anlamlı olarak yordadığı belirtilmiştir (Çelik, 2006; Taycan, Erdoğan, Kuruoğlu, & Çepik, 2014). Evlilik süreleri ve evlilik uyumunun araştırıldığı benzer bir çalışmada hem erkek hem de kadınlar için evliliğin 10. yılına kadar evlilik uyum puanlarının yüksek olduğu; ardından evliliğin 21.yılına kadar evlilik uyum puanlarının azaldığı ve 21.yıldan sonra tekrar artış gösterdiği bulunmuştur (Şener & Terzioğlu, 2002). Evlilik doyumu tanımının öncelikle duygusal durumdan elde edilen doyuma odaklandığı, sonrasında ise eşler arasındaki etkileşime daha fazla odaklandığı açıklanmaktadır. Bu etkileşimin geniş anlamda bütün deneyimleri etkilemeyi, ilişkileri ve bireyin duygularını hem kendisiyle hem de eşle rahatlıkla paylaşmasını içerdiği belirtilmektedir. Evlilik doyumu yüksek çiftlerin birbirleriyle daha iyi arkadaş olabilen, boş zamanlarını beraberce paylaşabilen ve bu konuda birbirlerine zaman ayıran, tartışmalarında ılımlı, ortak fikir paylaşımları olan, sıkı dostluk ve tutkunun önemini vurgulayan çiftler oldukları ifade edilmektedir (Hendrick, 1988). Bu bağlamda kişilerin birliktelik süresi arttıkça, duygusal-romantik duygulardan ziyade; etkileşim, empati ve anlayış düzeyleri önem kazanacağından yapılacak çalışmalarda birliktelik süresi değişkeni ile bu boyutlara dikkat çekilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bireylerin yaşları arttıkça ilişki hoşnutsuzluğunun arttığı bulunmuştur. Bu sonuç, alan yazındaki benzer çalışmalarla desteklenmektedir. Çakıcı (2016), Kumcağız ve Ertuğ (2016) tarafından yapılan çalışmalarda benzer şekilde kadınların yaşlarının artmasıyla evliliklerindeki hoşnutsuzluğun arttığı bulunmuştur. Bireylerin ilişki doyumu ile birliktelik süresi ve yaşları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

İkinci soru kapsamındaki bulgulardan bir diğeri de bireylerin ilişki biçimlerine ve birlikte yaşanan kişilere göre, gruplar arasında ilişki hoşnutsuzluğu açısından anlamlı farklar olduğudur. Evli olmayan grubun ilişki hoşnutsuzluğu düzeylerinin, evli olan gruptan daha düşük olduğu bulunmuştur. Evli olmayan (romantik

ilişkisi olan) grubun karantina sürecinde bir arada yaşamadıkları düşünüldüğünde, evlilere oranla daha az sorumluluk yüklendikleri, daha özerk ve bireysel hareket edebildikleri bu bağlamda ilişki hoşnutsuzluklarının daha düşük olduğu söylenebilir.

Birlikte yaşanan kişiler için de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Ailesiyle birlikte yaşayan grubun ilişki hoşnutsuzluk puanı, partneri ve çocuklarıyla birlikte yaşayan gruba göre daha düşük bulunmuştur. Benzer biçimde sadece partneriyle yaşayan grubun hoşnutsuzluk puanları da partneri ve çocuklarıyla yaşayan gruba göre daha düşüktür. Katılımcıların çoğunluğunu kadınlar oluşturmakta olup bakım, temizlik, çocukların evden eğitiminin takibi gibi konularda kadınların ev içi sorumlulukları ve iş yüklerinin artmış olduğu dikkate alındığında, bu sonuçlar anlamlı görünmektedir. Çevrim içi çalışmak zorunda kalan kişilerin işlerini evden sürdürmeleri nedeniyle, ev içinde değişen ve yeni eklenen rollerle birlikte artan sorumluluklar ile evli ve çocuklarıyla birlikte yaşayan partnerlerin ilişki hoşnutsuzluğunun daha fazla etkilendiği düşünülebilir. Katılımcıların birlikte yaşanan kişilere göre gruplar arasında ilişki doyumu açısından ise fark bulunmamıştır.

COVID-19 pandemi sürecinde partneri çalışan grubun; partneri çalışmayan gruba oranla ilişki hoşnutsuzluğu puanları daha düşük, ilişki doyumu puanları ise daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca katılımcılardan sigortası olmayan grubun sigortası olan gruplara kıyasla, ilişki doyumlarının düşük ve ilişki hoşnutsuzluklarının yüksek olduğu bulunmuştur. COVID-19 pandemisi tedbirleri kapsamında karantina uygulandığı, çoğu iş yerinin belirsiz süre kapatıldığı ve bunun sonucunda işsiz kalan, gelir kaybı yaşayan bireylerin olduğu bilinmektedir. Yaşanılan işsizlik, gelir kaybı gibi nedenlerle ihtiyaçların karşılanamaması hali, işe gidememe ve bu durumun ne kadar süreceğinin belirsiz olmasının yarattığı kaygının kişilerin ilişkisini olumsuz etkilediği söylenebilir. Benzer bir çalışmada eşlerin çalışıp çalışmaması, eve çift maaş girmesi ve her iki eşin çalışmasının evlilikte ekonomik anlamda büyük kolaylıklar sağladığı ve bunun da iletişim biçimlerini etkileyerek evlilik doyumunu arttırdığı bulunmuştur (Vangelisti & Banski, 1993). Bir başka çalışmada ise ekonomik durum yetersizliğinde, evlilikte mutlu olma düzeyinde azalma olduğu bulunmuştur (Hardie-Halliday & Lucas, 2010). Benzer şekilde Kumcağız ve Ertuğ (2016), evlilik hoşnutsuzluk puan ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmadaki son soru; COVID-19 sürecinin bireylerin romantik ilişkilerine etkisi olup olmadığına yöneliktir. Bu doğrultuda, katılımcıların % 29.2'sinin hem olumlu hem de olumsuz etkisi olduğunu, %%28.5'inin etkisi olmadığını, %21.9'unun olumsuz etkisi olduğunu ve %20.4'ünün ise olumlu etkisi olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir.

COVID-19 pandemi sürecinde ilişki yaşamının olumlu etkilendiğini belirten grupla, olumsuz etkilendiğini belirten grup karşılaştırıldığında; olumlu etkilenen grubun diğer gruba göre ilişki doyum puanı yüksek, ilişki hoşnutsuzluğu puanı düşük bulunmuştur. Kişilerin yaşam tarzlarının ve ilişki rutinlerinin değişmesi, ekonomik kaygı yaşamaları ve iletişim sorunlarının yaşanması romantik ilişki yaşayan bireylerin ilişkilerini etkilemektedir. COVID-19 pandemisinde yaşanan belirsizlik durumu, kendisinin ya da yakınlarının hastalığa yakalanma tehdidi, ölüm kaygısı, yakınlarını kaybetme düşüncesi, işini kaybetme korkusu içinde olmak katılımcıların kaygı düzeylerini artırmaktadır (IASC,2020). Pandemide strese yol açtığı bildirilen bu durumların kişilerin ilişki hoşnutsuzluklarını olumsuz etkileyeceği söylenebilir.

İlişki yaşantısının olumlu etkilendiğini belirten grup için; kişiler arası iletişimin etkili ve tatmin edici olduğu, karantina ya da kısıtlamalar nedeniyle evde birlikte geçirilen zamanın kaliteli değerlendirildiği düşünülmektedir. Böylece ilişkinin olumlu olarak etkilenmesi sağlanmış ve ilişki doyumu artmıştır. Bir meta-analiz çalışmasında, öznel ruhsal iyi olma hali ile sosyal yaşam arasındaki ilişkide sosyal ilişkilerin niceliğinden çok niteliğinin önemli olduğu ortaya konulmuştur (Pinquart ve Sörensen, 2000).

COVID-19 pandemi sürecini bir kriz durumu olarak tanımlarsak, krizler olumlu yönde değerlendirildiğinde bireylerin bu süreçten güçlenerek çıktıkları bilinmektedir. Roberts'in kriz modeline göre, kriz durumlarında müdahale basamaklarından birisi duygularla ilgilenmek ve destek sağlamaktır (Knox ve Roberts, 2008). Özellikle aktif dinleme, empatik ve anlayışlı bir ilişki kurulması kriz dönemlerinde tedavi edici olarak önerilmektedir. COVID-19 pandemi sürecinden ilişki yaşamının olumlu etkilendiğini belirten kişilerin karantina, evden çevrim içi çalışma gibi alınan tedbirler nedeniyle partnerleriyle birlikte daha fazla kaliteli zaman geçirerek, bu kriz durumunu fırsat olarak değerlendirebildikleri düşünülmektedir. Partnerleriyle birlikte daha fazla kaliteli vakit geçirebilen kişiler iletişimlerini, duygusal bağlılıklarını, ev içi işlerde sorumluluk ve rol paylaşımı yaparak yeni durumlara uyuma becerilerini geliştirebilmiş ve pandemi sürecinden olumlu olarak etkilendikleri söylenebilir. Ayrıca sosyo-demografik değişkenlerden elde edilen verilere göre katılımcıların %89,1'inin Büyükşehirlerde yaşadığı anlaşılmaktadır. Büyükşehirlerde çalışma saatlerinin uzunluğu, ulaşımın çok zaman alması, uzun saatler trafikte kalmak ve eve yorgun dönmek gibi nedenler partnerler için birlikte daha sınırlı zaman geçirmek anlamına gelebilir. COVID-19 pandemi sürecinde alınan tedbirlerden karantina uygulaması ve çoğu iş yerinin evden çevrim içi çalışmaya geçilmesi ile bu olumsuzlukların ortadan kalkabileceği düşünülebilir. Böylece bireylerin aileleriyle, partnerleriyle ve çocuklarıyla bir arada daha fazla ve kaliteli zaman geçirdikleri söylenebilir. Bu doğrultuda olumlu etkilendiğini belirten katılımcı grubun ilişki doyumu artmıştır.

Araştırmanın örnekleminin orta sosyo-ekonomik düzeyde ve çoğunluğu lisans/lisansüstü eğitime sahip katılımcılardan oluşması bu araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu nedenle COVID-19 pandemi sürecinde araştırma değişkenleri olan ilişki doyumu ve ilişki hoşnutsuzluğunun düşük sosyo-ekonomik düzey ve düşük eğitim gruplarıyla da tekrarlanması, alan yazına katkı sağlayacağı için önerilmektedir.

Araştırma sonucunda COVID-19 sürecinden olumsuz etkilenen grubun ilişki doyumu daha düşük bulunmuştur. Özellikle evli katılımcıların ilişki doyumu daha düşük, ilişki hoşnutsuzluğunun daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca araştırma bulguları sosyo-demografik özelliklerin ve yaşam koşullarının etkisini ortaya koymuştur. Bu bulguların, özellikle pandemi sürecinde, çiftler için psiko-sosyal destek programları geliştirilirken yardımcı olacağı düşünülmektedir. COVID-19 pandemi salgını sürecinde sosyal hizmet uzmanları ve tüm toplum ruh sağlığı çalışanları tarafından, evli bireyler başta olmak üzere, ilişki hoşnutsuzluklarının azaltılması yönünde çalışmaların planlanmasının uygun olacağı düşünülmektedir. COVID 19 pandemisi gibi salgın durumlarında yaşanan değişiklik ve belirsizliklerin kişiler üzerindeki olumsuz etkisini azaltacak psiko eğitimlerin verilmesi, evli gruplar için yeni rollere uyum sağlama ve nitelikli zaman geçirme konusunda rehberlik edilmesi, bireysel ya da grup çalışmalarının yapılması uygun olacaktır.

Makro düzeyde ise geçici ya da belirsiz süreli iş kaybı yaşayan ve sosyal güvencesi olmayan kişiler için ekonomik destek sağlanması önerilmektedir.

5. KAYNAKÇA

- Conradi, Henk Jan, Arjen Noordhof, Dick P. H. Barelds ve Jan H. Kamphuis.** (2017). Actor and Partner Effects of Attachment on Relationship Satisfaction and Sexual Satisfaction Across the Genders: An APIM Approach. *Journal of Marital and Family Therapy* 43.3, 700-716. doi:10.1111/jmft.12222
- Curun, Ferzan.** (2012). Sex Role Orientation and Romantic Relationship Satisfaction: A Study in Turkey. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships* 6.2, 227–234. doi:10.5964/ijpr.v6i2.103
- Çakıcı, Betül.** (2016) Görücü usulü evlenen çiftler ile flört ederek evlenen çiftler arasındaki evlilik sonrası evlilik dinamiklerinin karşılaştırılması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi. İstanbul.
- Çelik, Eyüp.** (2013). Evlilik Hoşnutsuzluğu Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies* 8.12, 249-261. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5663
- Çelik, Metehan.** (2006) Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması. Yayınlanmamış Doktora Tezi. T.C. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Devecioğlu, Pelin.** (2020). Nişanlı Bireylerde İlişki Doyumunu Yordamada Bağlanma Boyutlarının, Evlilik Tutumlarının ve Beklentilerinin Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. İstanbul.
- Hardie-Halliday, Jessica ve Amy Lucas.** (2010). Economic Factors and Relationship Quality Among Young Couples: Comparing Cohabitation and Marriage. *Journal of Marriage and Family* 72.5, 1141-1154. doi:10.1111/j.1741-3737.2010.00755.x
- Hendrick, Susan S.** (1988). A Generic Measure of Relationship Satisfaction. *Journal of Marriage and the Family* 50.1, 93-98. doi:10.2307/352430
- Joronen, Katja, Marja Kaunonen ve Liisa Anna.** (2016). Parental Relationship Satisfaction After the Death of a Child. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 30.3, 499-506. doi:10.1111/scs.12270
- Kayser, Karen.** (1996). The marital disaffection scale: an inventory for assessing emotional estrangement in marriage. *The American Journal of Family Therapy* 24.1, 83–88. doi:10.1080/01926189508251019
- Kersten-Kayser, Karen.** (1990). The Process of Marital Disaffection: Interventions at Various Stages. *Family Relations* 39.3, 257-265. doi:10.2307/584869
- Knee C. Raymond, Heather Patrick, Nathaniel A. Vietor, Aruni Nanayakka ve Clayton Neighbors.** (2002). Self-Determination As Growth Motivation İn Romantic Relationships. *Personality And Social Psychology Bulletin* 28.5, 609-619.
- Karen, S. Knox ve Roberts, R. Albert.** (2008). The crisis intervention model. *Theoretical Perspectives for Direkt Social Work Practice- a Generalist – Eclectic Approach*. Ed: Coady, N. ve P. Lehman, 184-266. Springer Publishing Company. Newyork.
- Kumcağız, Hatice ve Kevser Ertuğ.** (2016). Evlilik Hoşnutsuzluğu ile Sosyodemografik Özellikler Arasındaki İlişki. *Turkish Studies* 11.19, 601-620. doi:http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.
- Kuruluşlar arası Daimi Komite (IASC), Acil Durumlarda Ruh Sağlığı ve Psiko-sosyal Destek Referans Grubu** (2020) COVID-19 Salgınının Ruh Sağlığı ve Psiko-sosyal Etkenler Açısından Ele Alınması, Versiyon 1.5, 17 Mart.

Pietromonaco, P. R., & Overall, N. C. (2020). Applying relationship science to evaluate how the COVID-19 pandemic may impact couples' relationships. *American Psychologist*.

Rusbult, Caryl E. (1980). Commitment and Satisfaction in Romantic Associations: A Test of the Investment Model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16, 172- 186.

Roy, D., Sarvodaya T., Kar Sujita K., Nivedita S., Verma Sudhir K. ve Vikas K. (2020). Study of Knowledge, Attitude, Anxiety & Perceived Mental Healthcare Need in Indian Population During COVID-19 Pandemic. *Asian Journal of Psychiatry* 51, 1-8.

Schaffhuser, K., Matias A. ve Mike M. (2014). Personality Traits and Relationship Satisfaction in Intimate Couples: Three Perspectives on Personality. *European Journal Of Personality* 28.2, 120-133. doi:<https://doi.org/10.1002/per.1948>

Sinanoğlu, C. (2019). Evliliklerinden Hoşnut Olan ve Olmayan Bireylerin Depresyon Düzeyleri ve İntihar Olasılıklarının Karşılaştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yakındoğu Üniversitesi. Lefkoşa.

Storaasli, Ragnar D. & Markman, Howard J. (1990). Relationship Problems in the Ear

ly Stages of Marriage: A Longitudinal Investigation. *Journal of Family Psychology*, 4(1), 80-98, <https://doi.org/10.1037/0893-3200.4.1.80>

Şener, A. & Günsel T. (2002). Ailede eşler arası uyuma etki eden faktörlerin araştırılması. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Taycan Erdoğan, S. & Kuruoğlu Çepik, A. (2014). Evlilik Uyumu İle Bağlanma Stilleri ve Mizaç ve Karakter Özellikleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi* 25.1, 9-18.

Tepeli Temiz, Z. (2020). Covid-19'un ilişkiler üzerindeki etkileri araştırılıyor Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler. Erişim tarihi 04 09 2020. <<https://www.fsm.edu.tr/haber/g2020-04-07-16-24-56pm>>.

Thibaut, J. W., & Kelley, H. H. (1961). *The Social Psychology of Groups* (Cilt 2). New York: John Wiley&Sons.

TÜBA. Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. (2020) TÜBA RAPORLARI No:34. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara. Erişim tarihi 04 09 2020. <<http://www.tuba.gov.tr/tr/yayinlar/suresiz-yayinlar/raporlar/1.-versiyon-covid-19-pandemi-degerlendirme-raporu>>.

Üçgöl, Ş. (2019). Evlilik Beklentisinin ve Evlenme Türlerinin Evlilik Hoşnutsuzluğuna Etkisi Konya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya.

Vangelisti, A. L. & M. A. Banski. (1993). Couples' Debriefing Conversations: The Impact of Gender, Occupation, and Demographic Characteristics. *Family Relations* 42.2 : 149-158. doi: <https://doi.org/10.2307/585448>.

Vigl J., Strauss H., Talamini F. ve Zentner M. (2021). Changes in Relationship Satisfaction in the Early Stages of the COVID-19 Pandemic: A Cross-National Examination of Situational, Dispositional, and Relationship Factors.

RESEARCH ARTICLE/ARAŞTIRMA MAKALESİ

SPOR ENDÜSTRİSİNDE SPONSORLUK VE YAYIN HAKLARI EKSENİNDE COVID-19
DEPREMİAslı VARDI¹

¹İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bölümü Doktora Öğrencisi, Malatya
aslivardi@gmail.com ORCID No: 0000-0003-3457-3029

Geliş Tarihi/Received Date:29.05.2020 Kabul Tarihi/Accepted Date:24.03.2021

Vardi, A. (2021). Spor Endüstrisinde Sponsorluk ve Yayın Hakları Ekseninde Covid-19 Depremi. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 41-57.

Özet

Spor endüstrisi etkilediği ve fayda sağladığı sektörler, istihdam yaratma potansiyeli ve gelirlerindeki düzenli artış ile hızla büyüyen bir endüstri haline gelmiş ve trilyon dolara ulaşması öngörülen kapasitesiyle global ekonomide cazip bir aktör konumuna yükselmiştir.

Tarama modeli kullanılarak yapılan bu çalışmada, rakamlarla spor endüstrisinin ve içerisinde yer alan birimlerin ölçeğine dikkat çekilerek Aralık 2019'dan bu yana tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ve söz konusu salgın sürecinin spor endüstrisinde yarattığı büyük depremin etkileri ve buna bağlı olarak meydana gelebilecek devasa gelir ve işgücü kayıplarından bahsedilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Spor endüstrisi, pandemi, yayın hakları

THE COVID-19 EFFECT ON THE SPONSORSHIP AND BROADCASTING RIGHTS IN THE
SPORTS INDUSTRY

Abstract

The sports industry has become one of the conspicuous actors in the global economy; thanks to its direct impact on sectors that benefit directly from it, with its potential to create an immense workforce and a constant and stable increase in income and also with expectant increase in its capacity to trillion dollars.

This study uses the survey model, and it draws attention to the scale of metrics used in the sports industry, highlighting the huge impact of the COVID-19 pandemic that has been going on since December 2019 on the sports industry and massive income and job loss that might occur as a result.

Key Words: The sports industry, pandemic, broadcasting rights

1. GİRİŞ

Günümüzde spor kendi endüstrisini oluşturarak bir pazar yaratmış ve pazarlamanın konularından biri haline gelmiştir. Sağlıklı yaşamın bir parçası olmasının yanı sıra sosyo-kültürel bir etkinlik, statü göstergesi, sosyalleşme fırsatı gibi birçok psikolojik etkiyi de barındıran spor; sağladığı ekonomik faydalar, istihdam olanakları, tesisler, turizm, profesyonel kulüpler/sporcular, spor malzemeleri üreten ve satan firmalarla bir sektör haline gelmiştir. Dünyadaki en hızlı büyüyen endüstrilerinden biri olmakla beraber birçok farklı sektörle de ilintili olan spor endüstrisinde doğru pazarlama stratejilerini belirleyerek kâr elde edebilmek için; spor pazarının tüm yönleriyle ele alınarak standart pazarlama prensiplerinin yanı sıra spor kültürüyle ilgili spesifik yaklaşımlar uygulanması önem teşkil etmektedir (Argan ve Katırcı, 2008, s.3). Spor endüstrisinin ilişkili olduğu sektörler; inşaat, eğitim, gıda, teknoloji, turizm, reklam, sağlık, ulaşım, medya ve eğlence sektörü olarak sıralanabilirken (Devecioğlu, 2005), spor endüstrisinin bütününe oluşturan sektörlerin faaliyet alanları birden fazla açıdan ele alınarak değerlendirilebilir (Ekren ve Çağlar, 2003).

Spor Endüstrisinin boyutları, ilişkili olduğu sektörler, spor kaynaklı doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen gelirler, yaratılan istihdam ile birlikte bunların ülke ekonomileri ve dünya ekonomisine etkileri açısından bakıldığında; Covid-19 pandemisi ve getirmiş olduğu zorunlu önlemler dolayısıyla sektörde meydana gelen aksamaların ne denli büyük ve ikamesi zor zararlara yol açacağı aşikârdır.

Pazarlamanın temel amaçlarından bir tanesi de pazarlama kavramı içerisinde yer alan aktörlere kârlılık sağlayacak öngörü ve stratejilerin doğru bir biçimde iletilmesidir. Her bir aktörün doğru strateji ve piyasa tahminini kendine uygun bir biçimde alabilmesi ise pazarlamanın en büyük handikapını oluşturmaktadır. Spor endüstrisi pazarlama alanında diğer sektörlerin yıllarca gölgesinde kalmış ve bu nedenle pazarlamacılar tarafından yeterince araştırmaya konu edilmemiştir. Ülkemiz açısından bakıldığında spor endüstrisinin hâlâ tam olarak gelişemediği, spor kültürünün oturtulmadığı ve bu alanda yeterli istihdamın yaratılmadığı görülmektedir. Bu alanda yapılan her yeni çalışma ülke ekonomisine katkı sağlamanın yeni bir kolunu desteklemek anlamına geleceğinden büyük önem taşımaktadır. Covid19 ile birlikte yaşanan ekonomik durgunluk birçok alanda para akışını durma seviyesine getirmiştir. Ekonomik bunalım ve işsizlik, hastalık korkusu ile birleştiğinde bireyler üzerinde yarattığı psikolojik baskı, uzunca bir süre kendini göstermeye devam edecektir. Pandemi döneminde uygulanan karantina sürecinde insanların, psikolojilerini korumak adına online spor eğitimleri gibi bilinçaltında sağlıklı ilişkilendirdikleri alanlara yönelmeleri söz konusudur. Eve kapanan insanlar teknolojik aletleri üzerinden spora katılım gösterdiklerinden seyircili spor karşılaşmaları yerini, medya kanallarından izlenmeye bırakmıştır. Pandeminin başladığı ilk günlerde yayın hakları ve sponsorluklar konusunda yaşanan aksaklıklar, yeni normalle birlikte yerini farklı kanallar üzerinden katılımcılara ulaşabilme imkanlarına bırakmıştır. Spor ekonomisi bu dönemde ekonomiler üzerinde katalizör görevi gördüğünden pazarlama açısından önemini arttırmış olmasına rağmen geçiş sürecinde yaşanan kayıpların ve değişimlerin araştırılması önem arz etmektedir. Yazılan bu makale spor sektörünün önemini, pandeminin sektör üzerindeki sarsıcı etkisini ve bu çerçevede sponsorluk ve yayın hakları ekseninde yaşanan gelişmeleri dünya ve Türkiye üzerinden değerlendirerek literatüre katkı sağlamaktadır.

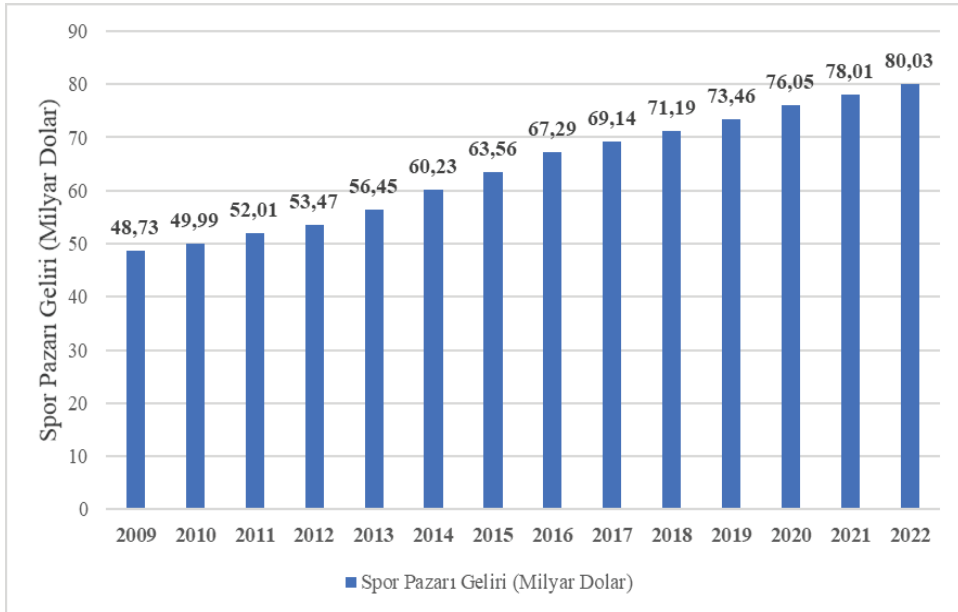
1.1. Spor Endüstrisinin Boyutları

Spor, dünyanın tamamının beraber şekilde tüketebildiği bir ürün, değişik kültür ve statüden kişilerin buluşabildiği bir ortak payda ve 7,8 milyar (Deutsche Welle Türkçe, 2020) insanı ortak bir platformda buluşturma özelliği olan bir mecradır. Dünyada ekonomik açıdan gelişmiş olan ülke ve bölgelerde spor faaliyetlerinin gelişmesi ve buna bağlı olarak tüketim mallarının gelişimi ve ticaretinin yapılması ekonomi içinde önemli bir sektör haline gelmesini sağlamıştır (Merih, 2004).

Spor; sponsorlar, toplumlar ve devletler açısından da önemlidir. Çünkü spor büyük bir endüstri, propaganda, güç gösterme, prestij ve para kazanma aracı haline gelmiştir (Doğan, 2004, s.1). Stadyumlardaki seyircilerin; özellikle medya kanallarından takipçiler ve izleyicilerin sayısının fazlalığı yeni ürün tanıtımı için spor alanlarının tercih edilmeye başlanmasına neden olmuştur.

Rekreasyon sektörü içinde yer alan ve bu sektörün eğlence sektöründen sonra ikinci büyük kalemi olan küresel spor pazarı 2018 yılında yaklaşık olarak 485 milyar Amerikan doları seviyesine ulaşmakla beraber, yıllık birleşik büyüme oranına(CAGR) göre 2014 yılından bu yana %4,8'lik bir büyüme göstermiş olup 2022 yılına kadar %5,9'luk bir oranda büyüyerek; yaklaşık 614,1 milyar Amerikan doları seviyesine yaklaşması beklenmektedir (The Business Research Company, 2019, s.1). Spor pazarı cirosunun yaklaşık 250 milyar dolarlık kısmını profesyonel sporlar oluşturmaktadır (Allcock, 2017, s.1-10).

Küresel bazda, spor endüstrisi pastasından en büyük payı %30,5 ile Kuzey Amerika almaktadır. Kuzey Amerika'yı Batı Avrupa, Asya-Pasifik ve diğer uluslar izlemektedir. CAGR bazında en hızlı büyümeyi sırasıyla %9,04 ve %6,2 ile göre Asya-Pasifik ve Orta Doğu ülkeleri göstermiştir. Bu ülkeleri CAGR'ye göre ise sırasıyla %6,0 ve %5,30 ile Kuzey ve Güney Amerika takip etmektedir (The Business Research Company, 2019, s.3).

Şekil 1.1 Kuzey Amerika Spor Pazar Büyüklüğü 2009-2022 (Milyar Dolar)

Kaynak: PwC Spoils Outlook, October 2018:s.2'ye göre çevrilerek hazırlanmıştır.

Tabloda yer alan verilere bakıldığında spor sektörünün 2018 yılı itibariyle sadece Kuzey Amerika'da 71,19 milyar dolar gelir elde ettiği görülmektedir. 2022 yılında ise rakamın 80,03 milyar dolar seviyesine ulaşacağı öngörülmektedir.

Spor endüstrisi içerisindeki büyümeyi yatay ve dikey olarak iki sınıfa ayırmak mümkündür (Pitts ve Stotlar, 2002, s.19). Sporda yatay büyüme; pazara yeni katılan şirketler, yaratılan yeni pazarlar, diğer ürünlerden farklı ve yeni olmak koşuluyla üretilen ürünlerin toplamından oluşmaktadır. Kadınların basketbol ve voleybol gibi geleneksel sporlara katılımı gibi faktörler, pazarlar ve ürünler büyüdükçe dikey büyümeye yol açmıştır (Pitts ve Stotlar, 2002, s.19).

Spor endüstrisini oluşturan pazar birçok bölüme ayrılmış ve çok sayıda küçük aktörün yer aldığı bir piyasa olmakla beraber en tepede yer alan 10 firma sektör büyüklüğünün %1,66'sını oluşturmaktadır (Ozanian, 2019, s.7). Spor sektöründe yer alan bazı markaların marka değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Ozanian, 2019, s.7).

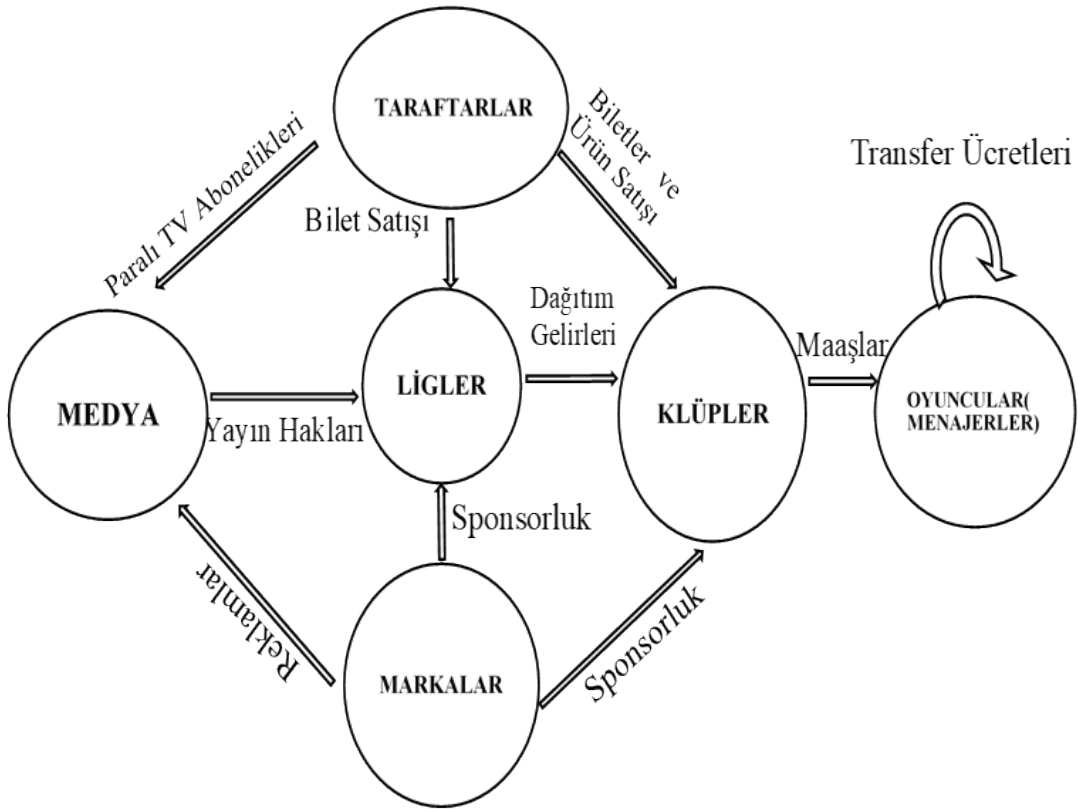
Marka İsmi	Marka Değeri (Dolar)
Nike (Spor Ürünleri Markası)	36,800,000,000
ESPN (Spor Kanalı)	13,100,000,000
Adidas (Spor Ürünleri Markası)	11,200,000,000
Gatorade (Spor İçeceği ve Gıda Üreticisi)	6,700,000,000
Sky Sports (Spor Kanalı)	4,400,000,000
Puma (Spor Ürünleri Markası)	4,000,000,000
Under Armour (Spor Ürünleri markası)	3,500,000,000
UFC (Karma Dövüş Sanatları Organizasyonu)	2,400,000,000
YES(21th Century Fox'a Ait Spor Kanalı)	1,500,000,000
Dallas Cowboys (NFL Amerikan Futbolu Takımı)	1,039,000,000
New York Yankees(MLB Beysbol Takımı)	815,000,000
Reebok (Spor Ürünleri Markası)	800,000,000
Real Madrid(İspanyol Futbol Takımı)	725,000,000
Super Bowl (Amerikan Futbolu Organizasyonu)	780,000,000
Los Angeles Lakers(NBA Basketbol Takımı)	674,000,000

Tablo 1.1 Spor Endüstrisinde Yer Alan Aktörlerin Marka Değerleri

Kaynak: Ozanian, Mike Ozanian, Mike The Forbes Fab 40: Puma Debuts on 2019 List of The World's Most Valuable Sports Brands, 2019, s.7'den derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 1.1'e bakıldığında spor endüstrisi içerisinde yer alan aktörlerin çeşitliliğini görmek mümkündür. Spor ve spora bağlı ürün satışı yapan firmaların spor tüketicilerine ulaşmak için spor kanalları, spor organizasyonları ve spor takımlarına ihtiyaçları vardır. Spor kanalları, spor organizasyonları ve spor takımları/oyuncuları ise bilinirliklerini, marka imajlarını ve yine gelirlerini arttırmak ya da sabit tutmak için spor ve spora bağlı ürün satışı yapan firmalara yönelmekte; bu durum da bir akış döngüsü ortaya çıkarmaktadır. Spor endüstrisindeki büyüme pazar pastasından pay almak isteyenler için para akış şemasında yer alma çabasına dönüşmektedir. Para akış şemasını Collignon ve Sultan (2014:6) Şekil 1.2'deki gibi tanımlamaktadır.

Taraftarlar; taraftarı oldukları takımların karşılaşmalarının yayınlandığı medya kanallarına üye olarak belirli bir üyelik aidatına razı olurlar. Aynı zamanda karşılaşmaları canlı izleyebilmek için bilet alırlar ve arma/ logolu eşyalar satın alırlar. Bu durum medya kuruluşlarının yayın hakları almak için ihalelerde mücadele etmelerine sebep olmaktadır. Markalar ise; medya kuruluşlarına reklam vererek, liglere ya da kulüplere sponsor olarak bilinirliklerini artırma çabalarını sürdürmek için yüklü ödemeler yapmaktadırlar (Collignon ve Sultan, 2014, s.6-10). Ligler; bilet satışı, yayın hakları ve sponsorluktan elde ettikleri gelirleri belli oranda kulüplere dağıtırlar. Kulüpler ise; bilet ve ürün satışından, dağıtım gelirlerinden, sponsorluktan ve oyuncu transferlerinden elde ettikleri gelirleri maaşlar ve yine transfer ödemeleri olarak oyunculara ve oyuncu menajerlerine aktarırlar.

Şekil 1.2. Para Akış Şeması

Kaynak: Colignon H. ve Sultan N. "Winning in the Business of Sports", A.T Kearney Analizleri:2014, s.6'dan çevirilmiştir.

Avrupa Birliği(AB)'ne üye ülkeler arasında yapılan bir çalışmaya göre spor endüstrisinin gayri safi milli hasıla(GSMH) içerisindeki payı, iş gücü sayı ve yüzdeleri Tablo 1.2 de gösterilmektedir. Bu oranlar 2005-2012 yılları arasında kapsamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslandığında oranlar daha küçük olsa da ülke ekonomisi birleşenleri düşünüldüğünde gayet yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Spor endüstrisi gayri safi milli hasıla içerisindeki payını artırarak sürdürmektedir.

Üye Ülkeler	Sporla İlişkili GSMH (Milyon Avro)	Sporla İlişkili GSMH Payı(Yüzde)	Sporla İlişkili Sektörlerde İş Gücü(Kişi Sayısı)	Sporla İlişkili Sektörlerde İş Gücü (Yüzde)
Avrupa Birliği Ortalaması	279,697	2.12%	5,666,195	2.72%
Avusturya	13,066	4.12%	226,129	5.63%
Belçika	4,494	1.16%	71,440	1.59%
Bulgaristan	338	0.80%	44,756	1.55%
Kıbrıs Rum Kesimi	361	1.85%	7,813	2.08%
Çek Cumhuriyeti	2,055	1.27%	84,803	1.76%
Almanya	104,707	3.90%	1,761,369	4.60%
Danimarka	3,973	1.56%	64,082	2.45%
Estonya	159	0.88%	13,656	2.31%
Yunanistan	1,784	0.93%	47,486	1.31%
İspanya	14,984	1.44%	261,839	1.50%
Finlandiya	3,264	1.63%	50,634	2.09%
Fransa	39,923	1.91%	582,709	2.29%
Hırvatistan	676	1.54%	27,908	1.83%
Macaristan	1,252	1.26%	75,771	2.00%
İrlanda	1,804	1.03%	30,008	1.68%
İtalya	21,217	1.32%	389,120	1.76%
Litvanya	283	0.85%	20,043	1.62%
Lüksemburg	630	1.43%	4,336	1.89%
Letonya	142	0.64%	12,611	1.48%
Malta	129	1.81%	3,306	1.98%
Hollanda	7,973	1.24%	150,687	2.04%
Polonya	8,952	2.30%	332,939	2.17%
Portekiz	1,879	1.12%	59,330	1.39%
Romanya	1,389	1.04%	100,279	1.22%
İsveç	5,949	1.41%	109,191	2.43%
Slovenya	609	1.69%	21,916	2.43%
Slovakya	956	1.31%	47,095	2.03%
İngiltere	36,750	2.18% ⁴	1,064,939	3.75%

Tablo 1.2. Avrupa Birliği Genelinde Sporla İlişkili Ana Göstergeler
Kaynak: Avrupa Birliği Araştırma Raporu, Nisan 2018, s.10'dan uyarlanmıştır.

Sporla ilişkili en büyük sektörler; eğitim (51,2 milyar avro, yaklaşık 1,111,000 çalışan), spor hizmetleri (42,1 milyar avro, 749,000 çalışan), kamu yönetimi (32,2 milyar avro, 503,000 çalışan), konaklama ve restoran (23,2 milyar avro, yaklaşık 586,000 çalışan), ve perakende satıştır(19,9 milyar avro, yaklaşık 587,000 çalışan). Sadece bu beş sektör bile AB'nin GSMH'nin %1.29'unu ve istihdamın %1,70'ini oluşturmaktadır (Avrupa Birliği Araştırma Raporu, 2018, s.10).

Türkiye'de spor endüstrisi hala gelişimini sürdürmekte olan bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatırımcılar; spor endüstrisinin sunduğu üretim ve satış alanlarının farkına varmakla birlikte medyadaki gücünü de kullanmaya başlamışlardır. Türkiye spor pazarının büyüklüğü ayakkabı ve tekstil de dahil olmak

üzere yaklaşık 5 milyar TL civarındadır (Çambel, 2016, s.63). Türkiye’de perakende spor pazarında üç bölüm yer almaktadır; uluslararası markalar, yerel markalar ve işlenmemiş/taklit markalar (Marketing Türkiye, 2004, s.45). Bu segmentlerle birlikte günümüzde yaygınlaşan “menşei” kavramı Türk spor endüstrisinin canlanmasında etkili olmuş ve birçok uluslararası markanın fason üretimleri Türkiye’de de yapılmaya başlanmıştır.

Spor endüstrisinin bir kolu sayılmasa da spor endüstrisinin yarattığı bir pazar olan bahis oyunları da ülke ekonomisine ve spora katkıda bulunmaktadır. Türkiye için bakıldığında Spor Toto Teşkilat Başkanlığı’nın 2005-2010 yılları arasındaki tesis yatırımları toplam 262.901.954,67.-TL olmakla birlikte belirtilen zaman aralığında Türk sporuna katkısı 470 tesis için, 245.331.329 TL’dir (Tesis Yatırımları, 2019).

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	CAGR
Yayın Hakları	12,262	14,595	16,305	18,372	19,073	20,141	20,944	21,752	22,655	23,803	4.5%
Kapı Gelirleri	17,142	17,448	17,963	18,649	19,015	19,311	19,750	20,298	20,723	21,167	2.2%
Sponsorluk	13,900	14,689	15,481	16,301	16,658	17,169	18,030	19,057	19,538	20,089	3.8%
Ürün Satışı	13,144	13,493	13,806	13,966	14,390	14,565	14,739	14,938	15,091	15,238	1.2%
Toplam	56,448	60,225	63,555	67,288	69,136	71,186	73,463	76,045	78,007	80,297	3.0%

Tablo 1.3. Segmentlerine Göre Kuzey Amerika Spor Pazarı Gelirleri (Milyar Dolar)

Kaynak: PwC Spoils Outlook, October 2018:s.2’ye göre çevrilerek hazırlanmıştır.

Tabloda konu olan pazarın en büyük pay sahibi bölgesine(Kuzey Amerika) ait verilere dayanarak; yayın hakları gelirlerinin spor pazarı izleyici segmentleri içerisinde en büyük paya sahip kalem olduğunu söylemek mümkündür. Sponsorluk gelirleri(%3,8) ise yayın hakları gelirlerinden(%4,6) sonra en hızlı büyümeyi gösteren kalemdir (Pepitone, 2018). Yayın hakları gelirleri imzalanan ve 2022 yılına kadar sürecek sözleşmeler dolayısıyla kesin kabul edilmektedir. Sponsorluk ve diğer gelirler ise 2022 yılına kadar belirli tahminler çerçevesinde yansıtılmıştır.

Pazarın alt bölümlerinden bir diğeri ise katılımcı pazarı olarak adlandırılmaktadır (University of Warwick, 2010). Bu bölümde fitness ve rekreasyon merkezleri, kamu sporları(kamunun halka ücretsiz sunduğu sporla ilgili tüm araç gereç ve merkezler), spor tesisleri (marinalar, spor salonları, tenis kulüpleri, kişisel antrenmanlar gibi), outdoor sporlar için gerekli parkurlar ve araç gereçler yer almaktadır. İngiltere’de 2010 yılı verilerine göre bu alt sektörde 371,800 ücretli; 1,9 milyon gönüllü çalışan bulunmaktadır (University of Warwick, 2010, s.1). Spor pazarının en büyük kalemini oluşturan katılımcı pazarının büyüklüğü %56 olmakla beraber bu alanı %40 payla fitness ve rekreasyon merkezleri domine etmektedir (Why the Sports Industry is Booming in 2020 and Which Key Players Are Driving Growth; 2020, s.1).

Tablo 1.4’e bakıldığında Amerika’da en popüler olan beş spor dalına ait veriler incelenebilmektedir. Bu veriler incelendiğinde Amerikan futbolu en popüler spor olmasına karşın zorluğu ve kadın katılımcıların bu spor dalında yer almaması sebebiyle katılım oranı basketboldan düşüktür. Aktif olarak spora katılım baz alındığında Amerikalıların en çok tercih ettiği spor faaliyetinin basketbol olduğunu görmek mümkündür.

Sporlar	Favori Sporlar	TV İzlenme Oranı (2010_2016)	Lig İsimleri	Katılımcılar (Milyon Kişi)	Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Kolej Atletizm Birliği Takımları (Erkek+Kadın)	Eyaletler
Amerikan Futbolu	37%	111,9m	NFL	8,9 m	249 (249E + 0K)	51
Basketbol	11%	24,4m	NBA	30,3 m	589 (298E +291K)	51
Beyzbol/ Softball	9%	40,0m	MLB	29,3 m	698 (351E +349K)	49
Futbol	7%	27,3m	MLS	13,6 m	531 (205E +332K)	51
Buz Hokeyi	4%	27,6m	NHL	3,1 m	95 (59E + 36K)	15

Tablo 1.4. 2010-2016 Yılları Arasında Favori Sporlar, Spora Katılım ve TV İzlenme Oranları

Kaynak: Norman, Jim(2018) ve Mathewson, TJ (2019)'dan uyarlanmıştır.

Amerikan Futbolu Ligi(NFL) toplamda 54,6 milyar dolarlık TV anlaşmasına imza atmıştır(FOX (2014-2022), CBS (2014-2022), NBC (2014-2022), ESPN (2014-2021) ve DirectTV (2015-2022), Amazon pazar akşamı maçları (2020-2022)) (Young, 2019). Amerika Basketbol Ligi(NBA) ulusal TV anlaşmaları 2016-2024 yılları için toplamda 21,3 milyar (yıllık yaklaşık 2,66 milyar) dolardır (Soshnick, 2020). ESPN/ABC isimli yayın kuruluşu; 100 adet normal sezon prime-time maçı, 44 adet playoff maçı ve oyuncu seçimleri için yapılan maçlar için yayın hakkı sahibidir. TNT isimli yayın kuruluşu; normal sezon boyunca 67 prime-time maçı ve All-Star hafta sonu(yükselen yıldızlar mücadelesi, yetenek yarışmaları, üç sayı yarışması ve smaç yarışması dahil olmak üzere) maçlarının yayın hakkını elinde bulundurmaktadır (NBA Extends Television Deals, 2014). Yapılan genel lig yayın hakkı anlaşmalarının yanı sıra takımlar kendi özel kanalları için de yayın kuruluşlarıyla anlaşmalar imzalamaktadır. Örneğin; en yüksek yayın hakkı geliri sahibi Los Angeles Lakers takımı 2017 yılında Time Warner Cable isimli yayın kuruluşuyla 20 yıllığına 4 milyar dolarlık(sezon başı yaklaşık 200 milyon dolar) bir anlaşma imzalamıştır (Settimi, 2014). Beyzbol ligleri için durum daha farklı işlemekle birlikte, takımlar TV kanallarıyla, popülerite düzeyi ile paralel meblağlarda, bireysel anlaşmalar imzalamaktadır. En yüksek TV anlaşmasını yıllık 204 milyon dolarla Los Angeles Dodgers takımı imzalamıştır. Bu takımı 118 milyon dolarla Los Angeles Angels takip etmektedir (Mathewson, 2019). Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere Amerika'da kişilerin TV başında sportif faaliyetlere katılım oranı çok yüksektir.

1.2. Sponsorluk Kavramı ve Spor Sponsorluğu

Sponsorluk bir olay ya da faaliyet için direk şekilde bir kuruluşun yerine bir organizasyon aracılığı ile belirli faaliyete yönlendirilen kaynakların karşılanmasıdır. Sponsorluk hangi şekilde ve amaçla yapılırsa yapılsın, temel amaç kazanç elde etmektir.

Günümüzde en çok kullanılan pazarlama iletişimi araçlarından biri de sponsorluktur. Şirketler festivallere, TV şovlarına, sergilere, arkeolojik kazılara, spor, müzik ve daha fazlasına sponsor olmaktadır. Sponsorluk, hedef kitlenize ulaşmanın en etkili yollarından biridir (Bozkurt, 2005, s.9). Tablo 1.5'te sponsorluk alanında yapılan harcamaların hangi sponsorluk türüne daha fazla aktarıldığı yüzdeler halinde gösterilmektedir.

Spor	Sosyal Sorumluluk	Kültür-Sanat	Etkinlik ve Eğlence	Diğer
%70	%9	%3	%14	%4

Tablo 1.5. Sponsorluk Türleri

Kaynak: IEG Sponsorship Report (2018): Signs Point to Healthy Sponsorship Spending in 2018, 2018:1

Geleneksel tanıtım faaliyetlerinin aksine, sponsorluk öncelikle ikna edici bir yöntem olmakla birlikte, sponsorluğun dolaylı bir etkisi vardır. Sponsorluk aynı zamanda markaya olan güveni arttırmayı da hedeflemektedir (Crimmins ve Horn, 1996).

Spor sponsorluğu ise, örgütsel hedefler, pazarlama amaçları ya da çok özel tutundurma hedeflerini desteklemek için spor oluşumlarına yatırımlar yapmaktır (Shank, 2002, s.53).

1.3. Yayın Hakları Sponsorluğu

Spor sadece fiziki katılıma dayalı bir olgu olmamakla birlikte spor ürünü kabul edilen ve sporcular tarafından üretilen spor olaylarına katılım, fiziksel olarak gerçekleştirilmek zorunda değildir. Spor olaylarını izlerken ortaya çıkan tatmin ve aidiyet duygusu sporun pazarlanmasında sıkça kullanılmaktadır. Zaman ya da olumsuz koşullar spor etkinliklerine fiziksel katılımı imkânsız kılabilir. Bu durumda bireyler medyaya başvurmakta ve yerinde izleyemedikleri spor etkinliklerini medya aracılığıyla izlemektedirler. Medyanın sponsorlara sağladığı daha fazla insana buldukları yerde ulaşarak bilinirlik ve kârlılıklarını artırma imkânı; sponsorların sosyal sorumluluk projelerini daha fazla insana ileterek kamuoyunda güven oluşturmalarında yarattığı pozitif ivme gibi avantajlardan ötürü spor sponsorluğunda en çok kullanılan kalemlerden bir tanesidir (Meenaghan, 1997).

Makalenin önceki bölümlerinde yer alan veriler ışığında sponsorluk alanında en çok harcama yapılan kalemin spor sponsorluğu, en çok gelirin sağlandığı kalemin ise yayın hakları olduğu gösterilmiştir. Yakın geçmişte yayınlar sadece televizyondan ya da evden, yayın organlarının belirlediği saatlerde izlenebilmekte iken gelişen teknoloji sayesinde, ücrete tâbi üyelik koşuluyla; bilgisayar, tablet, telefon gibi diğer teknolojik aletlerden bireyin arzu ettiği yer ve zamanda takip edilebilir hale gelmiştir. Bu durumun yarattığı kolaylık kullanıcıları cezbederken sponsorların da bu alana yönelmesine sebep olmuştur.

Bu bilgiler ışığında; spor sponsorlarının spor programlarına/yayınlarına sponsor olmayı tercih etmeleri sürecin doğal sonucuyken aynı zamanda yayın hakları için verilen yüklü meblağların bir açıklaması niteliğindedir.

1.4. Korona virüs (COVID-19) Sonrası Spor Endüstrisindeki Durum

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan, yeni keşfedilen bir korona virüs türünün neden olduğu, bulaşıcı ve ölümcül olabilen COVID-19 Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi ilan etmesine neden olmuştur. COVID-19'a neden olan virüs, genellikle enfekte kişi öksürdüğü, hapşırıldığı veya nefes verdiği zaman oluşan damlacıklar yoluyla bulaşmaktadır. Bu damlacıklar çok ağır olduğundan havada asılı kalamamaktadır. COVID-19 ile enfekte birinin yakınındayken virüsün solunması veya virüsün bulaştığı bir yüzeye dokunduktan

sonra gözlere, buruna veya ağıza dokunma durumlarında enfekte olunabileceğinden (WHO, Coronavirus Disease (COVID-19), 2020) sosyal hayat durma noktasına gelmiş, hükümetler can kaybını önlemek için sınır kapatma, karantina, sokağa çıkma yasağı, kapalı alanlarda toplu bulunmama, insanların toplu olarak bulunmasını gerektirecek aktiviteleri yasaklama gibi bir dizi sert önlemler almak zorunda kalmışlardır. Dünya genelinde 1,2 milyondan fazla, Türkiye’de ise 11 binin (Wikipedia, Template:COVID-19 Pandemic Data, Kasım 2020) üzerinde insanın hayatını kaybetmesine, ülke ekonomilerinin büyük hasar almasına neden olan COVID-19’un sebep olduğu kayıplar yadsınamaz düzeydedir. Pandemi zararı gören sektörler olduğu gibi pandeminin olumlu etkilediği sektörlerde bulunmaktadır.

Korona virüsüyle birlikte Amerika’nın spor endüstrisi her sektöründe derinden etkilenmiş ve endüstri genelinde pandemi dolayısıyla 100 milyar dolar kayıp yaşanmıştır (ESPN Staff, 2020). Dünya genelinde yayın haklarından ulusal yayın istasyonlarına, spor komplekslerinde çalışan bireylerden buralardan yararlanan atletlere, spor salonlarından spor malzemesi üreten, tedarik eden işletmelere spor sektöründe yer alan her kurum/kuruluş ve kişi, bu kurum/kuruluş ve kişilerden vergi geliri elde eden kamu sektörü ve hükümet, kamu yardımları sayesinde ayakta duran küçük takımlar gibi birbirine bağlı olan sektörün her kademesinde kelebek etkisi yaratan pandemiye bağlı kriz ayrıntılı olarak incelenecektir.

1.4.1. İstihdam

Küresel endüstri büyüklüğü yadsınamaz olan sporun İngiltere, Fransa, Almanya, ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki çalışan nüfusun %1-%2’si doğrudan spor endüstrisinde çalışmaktadır (Gülüm, 2020).

ESPN’nin yaptığı araştırmaya göre spor sektöründeki çalışanların çalışmadığı 19,5 milyon saat ile yaşayacakları mali kayıp toplamda 370 milyon dolardır (ESPN Staff, 2020, s.4). Bu verilere takımlar tarafından çalıştırılan yarı zamanlı çalışanlar ve yemek servis sağlayıcıları, temizlik işlerini yürütenler gibi taşeron işçiler de dahildir. Amerika ana beyzbol ligi (MLB) oyun başına yaklaşık 2300 geçici işçi çalıştırmaktadır (ESPN Staff, 2020, s.4). Ekonominin geri kalanında olması beklendiği gibi, hali hazırda yaşanan iş kayıplarının yanı sıra, spor sektöründeki iş kayıplarının da sarsıcı derecede yüksek olması beklenmektedir. Amerika genelinde spor sektöründeki sektörel 524 iş sahasında 3 milyonu (Occupational Employment and Wages, 2019) bulan istihdamın böyle bir krizden olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdır.

1.4.2. Bahis

Spor sektöründe krizden etkilenen pek çok alandan bir tanesi de bahis pazarıdır. 2018 yılında yapılan bir araştırmaya göre (PwC Sports Outlook, 2019, s.15) Amerika’da oynanan yasal bahisin toplam tutarı 20 milyar doların üzerindedir. Liglerin iptal edilmesiyle birlikte spor endüstrisindeki bu para buharlaşmıştır. 2019 yılının mart ayında bahislerden sağlanan 596,8 milyon \$ %76’lık bir kayba uğrayarak \$141,1 milyona düşmüştür (Waters, 2020).

1.4.3. Turizm

Amerika’nın Cleveland kentinde yapılması beklenen ve profesyonel katılımcılları 1000 kişi olan Amerikan Kolej Sporları Kurumu (NCAA) ikinci ligi birinci ve ikinci turları, Orta Amerika konferansı kadın ve erkek

basketbol turnuvaları, NCAA ikinci bölge yüzme ve dalış şampiyonaları ve 2020 ulusal Amerikan Cornhole Ligi Koronavirüs dolayısıyla iptal edilmiştir. Bu organizasyonların iptaliyle, şehir ekonomisine sağlaması beklenen 12-15 milyon dolar gelir ile 2000 otel ve restoran işi yok olmuştur (ESPN Staff, 2020, s.6).

Mart ayında yapılması planlanan organizasyonlara yaklaşık 700,000 atlet katılım gösterememiştir; bu durumun organizatörlere, dolayısıyla spor turizmine verdiği maddi zarar 700 milyon dolardan fazladır (Sports Events & Tourism Association, 2020, s.1).

1.4.4. Spor organizasyonları

Spor organizasyon ve oyunlarının gerçekleştirilememesiyle birlikte minimum 12 milyar dolar gelir ve yüzbinlerce iş yok olmuştur. 2020 sonbaharında kolej futbolu ve Amerikan ulusal futbol liginin (NFL) karşılaşmalarının iptal edilmesi durumunda bu kaybın iki katına çıkması beklenmektedir.

Amerikan basketbol liginin (NBA) iptal edilmesiyle birlikte bu sezon için yaklaşık 9 milyon dolar basketbol bağlantılı kayıp yaşanmıştır. Bir sonraki sezon ligin ve NBA playoffları dahil olmak üzere tekrar iptal edilmesi durumunda maddi kaybın yaklaşık 2 milyar dolar olması beklenmektedir (Charania, 2020, s.2).

Korana virüs dolayısıyla ertelenen bir diğer spor organizasyonu ise 2020 Tokyo Olimpiyat oyunları olmuştur. IOC başkanının yaptığı açıklamaya göre (Sportsnet Group Journal, 2020); Tokyo 2020'nin adı değişmemekle birlikte; 28 Temmuz-08 Ağustos 2021 tarihine ertelenmiştir.

1.4.5. Yayın hakları

Amerikan basketbol ligi (NBA), Amerikan ulusal futbol ligi (NFL) ve Amerika ulusal beyzbol ligi (MLB) takımlarının maç, kapı önü, sponsorluk gibi gelirlerinin yanı sıra en önemli gelirlerini yayın haklarından sağlamaktadırlar. (Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak 2022 yılına kadar sürecek anlaşmalarla sağlanacak gelirler belirtilmiştir). Pandemiden doğan kriz dolayısıyla sponsorlar ve yayın kuruluşları mücbir sebep haklarını kullanarak yayın haklarındaki maddi birçok sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınacaklardır. Bunun nedeni yayın haklarına sahip yayıncı kuruluşların milyonlarca dolarlık reklam gelirlerinden olması, sponsorlarınsa sponse amaçlarına ulaşamaması olarak gösterilebilir.

Ertelenen Tokyo Olimpiyatları için ise sponsorluk sözleşmelerinin değişmeden devam ederek yapılacak oyunlara aktarılacağı kaydedilmiştir (Sportsnet Group Journal, 2020, s.45).

Kendi sosyal izolasyonunu sağlayan insan sayısı arttıkça, bireylerin evlerinde kendilerini ekrana bağımlı hale getirdikleri görülmektedir. Şubat ayının başlarında yayınlanan raporlarla ikinci ve son haftada yayınlanan raporlar karşılaştırıldığında Güney Kore'de vaka sayısı arttıkça TV izlenme oranları %17 oranında artmış, İtalya'da ise, ülke genelinde, izleyici sayısı %6,5 oranında artarken, pandemiden en fazla etkilenen şehir Lombardy'deki artış ise %12 olmuştur. Aynı eğilim ABD ve diğer etkilenen ülkelerde de mevcuttur (Nielsen Holdings Plc, 2020, s.4).

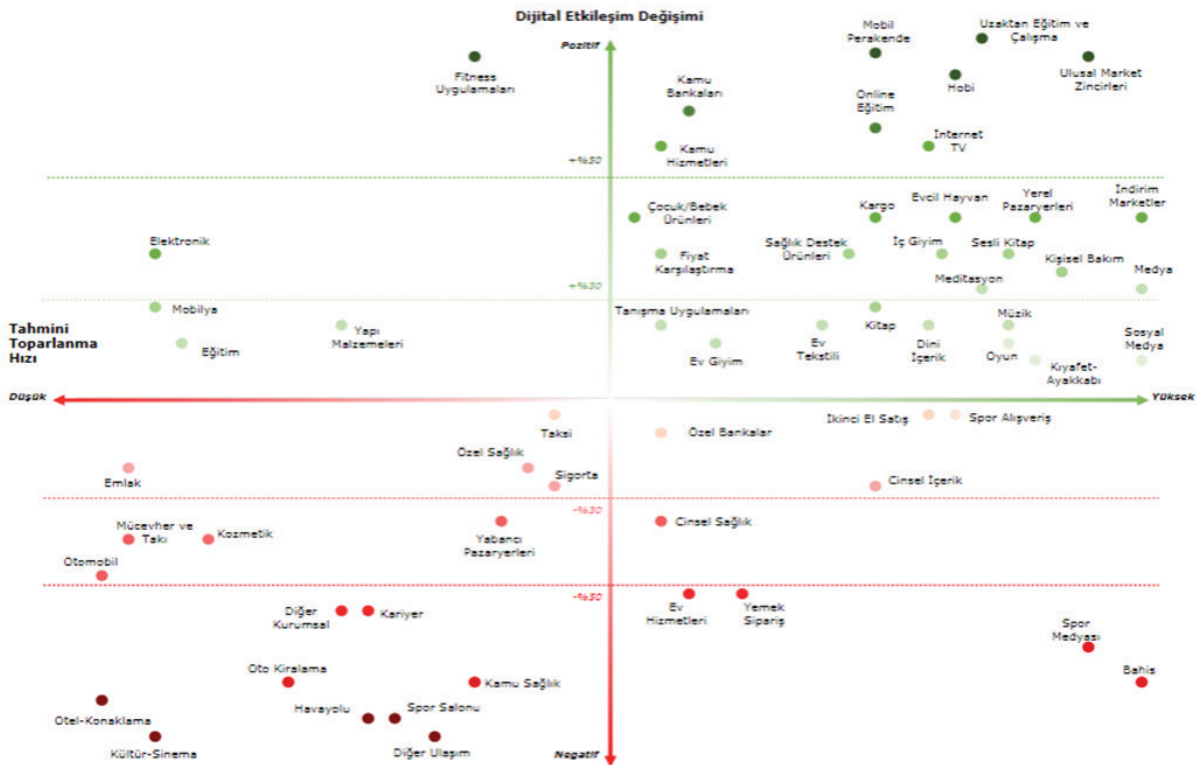
GWI isimli bir araştırma şirketinin verilerine göre koronavirüs önlemleriyle birlikte Çin'de insanların %50'si evde spor yapmayı, %39'u ise canlı yayınlanan egzersiz programları/online egzersiz paketleri ile spor

yapmayı tercih ederken bu sayılar ABD'de %44 ve %7, İngiltere'de %40 ve %13, Hindistan'da ise %70 ve %20 oranındadır (GWI, 2020).

Düzenli olarak fitness yapanların içerisinde pandemi dönemi öncesinde ekran karşısında çalışmayı tercih edenlerin oranı %7 iken pandemi sonrasında bu oran %80'e ulaşmıştır (Sportsnet Group Journal, Ekim 2020, s.3). Ekran karşısında spor yapanların %68'i spor harcamalarını aynı oranda yapmaya devam edeceklerini söylerken; %13'ü harcamalarını artıracaklarını bildirmektedir (Sportsnet Group Journal, Ekim 2020, s.6). Bu durum yayın hakları konusunda yeni atılımların yapılmasına yol açmaktadır. Amazon, İtalya'da gerçekleşecek UEFA Şampiyonlar Ligi'nin yayınlarının yayın haklarını 240 milyon avroya satın alırken Rakuten-NBA ortaklığı ile Japonya'da kurulmuş olan internet platformu %600 büyüme göstermiştir (Sportsnet Group Journal, Ekim 2020, s.10).

1.4.6. Korana virüsün Spor Sektörü Açısından Türkiye'ye Etkileri

Türkiye de diğer tüm ülkeler gibi korona virüsten etkilenmiştir. Şekil 1.3'te COVID-19'un Türkiye'de farklı sektörler üzerindeki değişken etkisi gösterilmiştir.

Şekil 1.3. Türkiye'de Korona virüsten Etkilenen Sektörlerin Değişim ve Toparlanma Süreleri

Kaynak: Küresel Covid19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri; Nisan 2020, s.2

Spor sektörü açısından bakıldığında fitness uygulamaları en olumlu etkilenen sektörlerden biri iken pandemi sonunda normal sektör seyrine geri döneceği öngörülmektedir. İnternet, TV ve medya kalemleri ise bu dönemde büyüme seyrine girmekle beraber sektörlerin normal sektör seyirlerinin üzerinde bir büyüme ile yola devam edecekleri öngörülmektedir. İnsanların evlerinde daha çok vakit geçirmeleriyle birlikte hareketsizleşmelerine çözüm yolu olarak tercih ettikleri fitness uygulamaları spor alışverişinde negatif yönlü seyrin sınırdan kalmasını sağlamıştır. Toparlanma hızı pozitif alanda yer aldığından pandemi sonunda sektörel toparlamanın hızlı bir şekilde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Spor ekonomisi içerisinde yer alan spor medyası ve bahis sektörü pandemiden en ağır darbeyi alan kalemlerdir. Türkiye’de spor yayınlarının yayın haklarını elinde bulunduran Bein Sports kanalı ligler başlayınca kadar 600 milyon liralık ödemesini durdurduğunu açıklamıştır (Kuburlu, 2020). TFF’nin yaptığı açıklamaya göre liglere verilen paranın 12-13-14 Haziran’da biteceği, Süper Lig’in ise 26 Temmuz’da sonlanacağı duyurulmuştur (Sportsnet Group Journal, Mayıs 2020, s.16). Bahis sektörü ise canlı yayınlanan karşılaşmalar ya da organizasyon üzerinden oynandığından tamamen durma noktasına gelmiştir. Her iki sektörün de pandemi sonrası normal sektör büyüklüklerine dönmesi beklenmekle birlikte bunu en hızlı gerçekleştirecek sektörler olduğu düşünülmektedir.

Şekil 1.4. Pandemiden Etkilenen Sektörlerin Etkilenme Yüzdeleri

Kaynak: Küresel Covid19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri; Nisan 2020,s. 6

Spor sektörü içerisinde pandemiden en ağır darbeyi alan kalem ise spor salonları olmuştur. %90'lık bir erime yaşayan kalemdaki keskin düşüş, hastalığın doğası gereği kapalı alanlarda toplu halde bulunmanın çok büyük bir sağlık riski oluşturmasının sonucudur.

2. SONUÇ

Makalede yer alan rakamlarla çizilen tablodan da görüldüğü üzere , spor endüstrisi ve içine aldığı kalemlerin gerek GSMH, gerek istihdam gerekse ciro büyüklüğü bakımından dünya ekonomisindeki payı yadsınamaz boyutlara ulaşmıştır. Spor müsabakalarının gerçekleşmesi, oyuncuların müsabakalara katılımı, yeni sporcuların yetişmesi, spor organizasyonlarının yapılabilmesi sporcular ve takımların faaliyetlerinin devamı ile söz konusu olabileceken , spor endüstrisinin temel taşları olan spor takımları ve sporcular ise gelirlerinin en önemli kısmını sponsorlardan ve yayın haklarından elde etmektedir. Spor endüstrisinin temelini oluşturan bu karşılıklı varoluş biçimi içerisinde önceden hesaplanmış belirli bir düzen çerçevesinde aksamadan dönmesi gereken çarklar, küresel pandemi dolayısıyla durma noktasına gelmiştir. Milyarlarca dolarlık sözleşmelerle güvence altına alınmış haklar ve yükümlülüklerin yerine getirilmemesi karşılığında uygulanacak olan yine milyarlarca dolarlık cezai şartlar tüm dünyayı etkisi altına alan mücbir sebep dolayısı ile askıya alınmıştır. Spor müsabakalarında olduğu gibi bir bitiş çizgisi ya da sona erme süresi olmayan bu salgın sürecinde, önceden yapılmış sözleşmelere göre belirlenen kazançların elde edilemeyecek olması ve salgın nedeniyle iptal edilen turnuvalar, müsabakalar, bu müsabakaların yayın haklarından, bilet gelirlerinden, müsabakaların gerçekleştirileceği spor salonlarından, söz konusu etkinliklerden doğacak olan spor turizminden, elde edilecek gelirlerin kaybindan oluşan maddi kayıpların yanı sıra işgücü ve istihdam kaybı da kayda değer ölçüde büyüktür. Aynı zamanda , istatistiki verilere göre yapılmış gelecek kazanç öngörülerinde de büyük sapmalar meydana gelecek bu verilere göre yatırım yapmış olan yatırımcıların gelecekte elde etmeyi planladıkları gelirlerini de etkileyecektir.

3. KAYNAKÇA

Avrupa Birliği Araştırma Raporu. (Nisan 2018). Study on the Economic Impact of Sport through Sport Satellite Accounts. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/865ef44c-5ca1-11e8-ab41-01aa75ed71a1>. Erişim tarihi:19.11.2019

Bozkurt, İ. (2005). Bütünleşik Pazarlama İletişimi, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Brenda B. G. Pitts ve D. K. Stotlar. (2002). Fundamentals of Sport Marketing. (2nd Edition), Morgantown: Fitness Information Technology

Ceyhun Kuburlu. (08.04.2020). Yayıncı Kuruluş Ödeme Yapmayacağını Açıkladı, Dünya Gazetesi. <https://www.dunya.com/ekonomi/yayinci-kurulus-odeme-yapmayacagini-acikladi-haberi-467215>. Erişim tarihi: 19.05.2020

Çambel, Cengiz, (Temmuz 2016); Spor Perakendeciliğinin Başarı İvmesi Artıyor, Retail Türkiye Dergisi Sayı: 89, s. 63.

Deutsche Welle Türkçe, 10.07.2020, Dünya Nüfusu 7,8 Milyara Ulaştı; <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnyan%C3%BCfusu-78-milyara-ula%C5%9Ft%C4%B1/a-54126739>, s.1, Erişim tarihi: 10.11.2020

Greg, P. (October 2018). At the Gate and Beyond; Pwc Outlook For the Sports Market in North America Through 2023. www.pwc.com/us/sports. Erişim tarihi: 18.05.2020

Gülüm, A. (12.05.2020), Ahmet Gülüm yazdı: "Pandeminin ardından bireysel spor alışkanlıklarında çok ciddi bir gelişime tanık olabiliriz", Marketing Türkiye dergisi, <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/ahmet-gulum-yazdi-pandeminin-ardindan-bireysel-spor-aliskanliklarinda-cok-ciddi-bir-gelisime-tanik-olabiliriz/> s.1, Erişim tarihi: 08.11.2020

GWI, (April 2020), Coronavirus Research |April 2020 Multi-Market Research Wave 2, [https://cdn2.hubspot.net/hubfs/2650178/Webinars/Presentations/GWI%20coronavirus%20findings%20April%202020%20-%20Multi-Market%20Research%20\(Release%205\)-2.pdf](https://cdn2.hubspot.net/hubfs/2650178/Webinars/Presentations/GWI%20coronavirus%20findings%20April%202020%20-%20Multi-Market%20Research%20(Release%205)-2.pdf), p.52, Erişim tarihi: 08.11.2020

Hervé, C. & Nicholas, S. (2014). Business of Sports. AT Kearney Research <https://www.atkearney.com/documents/20152/434156/Winning%2Bin%2Bthe%2BBusiness%2Bof%2BSports.pdf/4df516ad-708b-53cb-2fc2-be886ae839e6?t=1493942851230>, s.6-10, Erişim tarihi:11.11.2019

IEG Sponsorship Report. (2018). Signs Point To Healthy Sponsorship Spending In 2018. <http://www.sponsorship.com/report/2018/01/08/signs-point-to-healthy-sponsorship-spending-in-201.aspx>. Erişim tarihi: 14.11.2019

James, C. & Martin, H. (1996). 'Sponsorship: from Management Ego Trip to Marketing Success', Journal of Advertising Research, July—August 1996, s.11/21

Marketing Türkiye. (15 Kasım 2004). Spor Endüstrisi. Yıl:3, Sayı:64, s.45

Matthew, S. (2002). Sports Marketing: A Strategic Perspective, Prentice Hall, New Jersey.

Matthew, W. (2020). Nevada Sports Betting Revenue and Handle Plummet in March 2020. <https://www.legalsportsreport.com/40421/nevada-sports-betting-revenue-and-handle-plummet-in-march/>. Erişim tarihi: 18.05.2020

Merih, K. (2004). Futbolda Finansal Mantiğin Çıkmazı. www.ntvmnsbc.com/ 30 Ekim 2013. Erişim tarihi:11.05.2016

Argan, M. & Katırcı, H. (2008). Spor Pazarlaması, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Mike, O. (2019). The Forbes Fab 40: Puma Debuts On 2019 List of The World's Most Valuable Sports Brands, <https://www.forbes.com/sites/mikeozanian/2019/10/16/the-forbes-fab-40-puma-debuts-on-2019-list-of-the-worlds-most-valuable-sports-brands/#1ec68c97d356>. Erişim tarihi: 19.05.2020

Ekren, N. & Çağlar, A. B. (2003). Spor Ekonomisi: Teorik Bir Çerçeve. www.makalem.com. Erişim tarihi:11.05.2016

NBA Extends Television Deals, 06.11.2014; https://www.espn.com/nba/story/_/id/11652297/nba-extends-television-deals-espn-tnt, p.p.1, Erişim tarihi: 02.09.2018

Nielsen Holdings Plc. (2020). Staying Put: Consumers Forced Indoors During Crisis Spend More Time on Media. <https://www.nielsen.com/us/en/insights/article/2020/staying-put-consumers-forced-indoors-during-crisis-spend-more-time-on-media/>. Erişim tarihi: 19.05.2020

Occupational Employment and Wages. (2019). May 2019,27-0000 Arts, Design, Entertainment, Sports, and Media Occupations (Major Group), <https://www.bls.gov/oes/current/oes270000.htm>. Erişim tarihi: 19.05.2020

Doğan, O. (2004). Spor Psikolojisi, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, No:97, s.1

Allcock, S. (2017). The World's Most Profitable Sports. <http://www.businessmole.com/worlds-profitable-sports/>. Erişim tarihi:19.05.2020

Devocioğlu, S. (2005). Türkiye'de Spor Sektörü Stratejilerinin Geliştirilmesi. Verimlilik Dergisi, Sayı: 2005/2, sayfa: 117-134

Settimi, C. 22.02.2014; The NBA's Richest Local Television Deals; <https://www.forbes.com/sites/christinasettimi/2014/01/22/the-nbas-richest-local-television-deals/?sh=4baffb0e1411>; p.p.1, Erişim tarihi: 02.09.2018

Charania, S. (2020). Shams: NBA-Issued GM Survey Reveals Competition Formats That Are in Play. <https://theathletic.com/1832521/2020/05/23/shams-nba-issued-gm-survey-reveals-competition-formats-that-are-in-play/>. Erişim tarihi: 19.05.2020

Soshnick, S. 17.03.2020; NBA's TV Billions Are Still Flowing Even with Games Going Dark, p.p.1, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-17/nba-s-tv-billions-are-said-to-keep-flowing-even-as-games-go-dark> Erişim tarihi: 07.04.2020

Sports Events & Tourism Association. (2020). The Pulse - March Event Losses Recap. <https://www.sportseta.org/blog/2020/04/08/the-pulse-march-event-losses-recap>. Erişim tarihi: 18.05.2020

Sportsnet Group Journal 2020, Ekim, <https://www.slideshare.net/SportsnetGroup/sportsnet-group-journal-ekim-2020>, s.3, Erişim tarihi: 08.11.2020

Sportsnet Group Journal 2020, Mayıs, https://marketingturkiye.com.tr/wp-content/uploads/2020/05/Sportsnet_Group_Journal_Mayis_2020.pdf, s.44-45, Erişim tarihi: 08.11.2020

Fainaru, S., Fainaru-Wada, M., Purdum, D., Barr, J. and Mastroberardino, J. (ESPN Staff). (2020). Sudden Vanishing of Sports Due to Coronavirus Will Cost At Least \$12 Billion, Analysis Says. https://www.espn.com/espn/otl/story/_/id/29110487/sudden-vanishing-sports-due-coronavirus-cost-least-12-billion-analysis-says. Erişim tarihi: 18.05.2020

Tesis Yatırımları. <http://www.sportoto.gov.tr/tesis-yatirimlari.aspx>. Erişim Tarihi:15.08.2019

The Business Research Company. (May 2019). Sports Global Market Opportunities and Strategies To 2022. Erişim tarihi: 14.11.2019

Mathewson, T.J. (2019). TV Is Biggest Driver in Global Sport League Revenue, <https://globalsportmatters.com/business/2019/03/07/tv-is-biggest-driver-in-global-sport-league-revenue/>, Erişim tarihi: 29.08.2019, s.1-14

Meenaghan, T. (1997). New and evolving paradigms: The emerging future of marketing, proceedings of three AMA Special Conferences, Dublin, Ireland. 12–15 June (pp. 921–923)

University of Warwick, SkillsActive – AACS LMI Factsheet, s.1, https://warwick.ac.uk/fac/soc/ier/ngrf/Imifuturetrends/sectorscovered/sportandleisure/links/skills_active_lmi_-_march_2010.pdf, Erişim tarihi: 02.04.2018

WHO, Coronavirus disease (COVID-19); <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses#:~:text=symptoms>, Erişim tarihi: 10.11.2020

Why the Sports Industry Is Booming In 2020 And Which Key Players Are Driving Growth (2020). <https://www.torrens.edu.au/blog/business/why-the-sports-industry-is-booming-in-2020-and-which-key-players-are-driving-growth>. Erişim tarihi: 18.05.2020

Wikipedia, Template: COVID-19 Pandemic Data; https://en.wikipedia.org/wiki/Template:COVID-19_pandemic_data; Erişim tarihi: 10.11.2020

Young, J., With Football Ratings on The Rise, NFL Officials Look to Raise TV Broadcast Fees on Multiyear Media Deals, 30.11.2019, pp. 1-8, <https://www.cnbc.com/2019/12/30/nfl-ratings-recovering-new-media-deals-could-be-on-the-2020-agenda.html>; Erişim tarihi: 19.12.2019

RESEARCH ARTICLE/ ARAŞTIRMA MAKALESİ

THE MEASUREMENT OF THE STUDENTS' ATTITUDES REGARDING TAX
CONSCIOUSNESS: A CASE STUDY¹Doç. Dr. Ufuk GERGERLİOĞLU¹¹Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Çorum
ufukgergerlioglu@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0002-9950-9311Doç. Dr. Deniz AYTAÇ²²Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Çorum
denizaytac@hitit.edu.tr ORCID: 0000-0001-7546-2734

Geliş Tarihi/Received Date:04.03.2021 Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.06.2021

Gergerlioglu, U., & Aytaç, D. (2021). The Measurement of The Students' Attitudes Regarding Tax
Consciousness: A Case Study. *Aurum Journal of Social Sciences*, 6(1), 59-78.

ABSTRACT

Tax consciousness means to follow the changes in tax legislation and obtain adequate information regarding tax practices. It is not possible to mention tax compliance without having sufficient tax consciousness. Therefore, efforts to increase tax consciousness are important. If attempts start at an early age, it can be beneficial. In this context, this study aims to reveal tax consciousness levels for university students regarding the impact components of tax consciousness. The data was obtained from 385 students who study at the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Hitit University through questionnaires. The collected data were analyzed by using the Statistical Package for Social Science (SPSS) version 19. The result of this study demonstrated that 67% of students who participated in the survey believe that education in the family has a substantial role in the improvement of tax consciousness.

Keywords: Tax Consciousness, Tax Compliance, Tax EducationÖĞRENCİLERİN VERGİ BİLİNCİNE İLİŞKİN TUTUMLARININ ÖLÇÜLMESİ:
BİR VAKA ÇALIŞMASI

ÖZET

Vergi bilinci, vergi mevzuatındaki değişiklikleri takip edebilmek ve vergi uygulamaları hakkında yeterli bilgiye sahip olmakla ilişkili bir kavramdır. Vergi bilincine sahip olmadan vergi uyumundan bahsetmek mümkün

1 This study was presented as an oral presentation at the International Strategic Research Congress held between 03-05 May 2018 and its summary was published in the congress proceedings abstract book. This study is the completed version of the paper titled "Analysis of Awareness related to the Factors that Influence Tax Consciousness and Influenced by Tax Consciousness: The Case of Hitit University Faculty of Economics and Administrative Sciences"

değildir. Bu nedenle, vergi bilincini artırma çabaları önemlidir. Bu bağlamda, bu çalışma vergi bilincinin etki bileşenleri kapsamında üniversite öğrencilerinin vergi bilinci düzeylerini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Veriler, Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde ankete katılan 385 öğrenciden elde edilmiştir. Elde edilen veriler Sosyal Bilimler İstatistik Paketi (SPSS) 19 versiyonu ile analiz edilmiştir. Bu çalışmanın sonucu, ankete katılan öğrencilerin% 67'sinin ailede eğitimin vergi bilincinin geliştirilmesinde önemli bir role sahip olduğuna inandığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Bilinci, Vergi Uyumu, Vergi Eğitimi

1. INTRODUCTION

Voluntary compliance for tax regulations is essential in terms of the prevention of informal economy and tax evasion. Tax evasion is one of the fundamental macroeconomic problems that many developing countries face. The raising public awareness of tax is the most common solution proposed regarding improving voluntary compliance for tax regulations (Çiçek and Bitlisli, 2017: 262-263). This suggestion is based on the causality relationship between the low or high tax consciousness and weak or strong informal economy (Güner, 2008: 5). In this context, the efforts to raise tax consciousness become important in the fight against tax evasion and informal economy. It will be useful to briefly outline the concept of "tax consciousness" which is a key factor in the prevention of tax losses and evasion.

The concept of consciousness is linked to all experiences related to individuals (Graziano, 2013: 13). These experiences may be concrete or abstract (Sparks, 2011: 3-4). Meanwhile, an individual's awareness of his/ her own thoughts, feelings, perceptions and surroundings is directly associated with the concept of consciousness. In addition, it is known that physical, social, cultural, and psychological factors may create impact on an individual's consciousness (Cherry, 2018). In this context, it is possible to say that not only experience, but also awareness of thoughts, feelings, perceptions and surroundings are linked to the concept of consciousness.

A connection may be established between the concept of consciousness and the phenomenon of tax consciousness based on this information. Tax obligations that an individual is required to meet may be linked to that individual's tax consciousness. Nonetheless, an individual who does not have tax consciousness may also have sentiments and thoughts regarding tax. Such sentiments and thoughts may directly be associated with the individual's tax consciousness. Thus, it is possible to say that individuals who have no tax obligation may have tax consciousness. In this context, Dornstein (1987) has defined tax consciousness as tax awareness.

In the light of all these explanations, tax consciousness is defined as a positive change that may occur as a result of an individual's perception of taxes and familiarization with regulations or legislations (Güner, 2008: 28). In other words, tax consciousness means that an individual has necessary knowledge regarding tax practices and monitors modifications to tax regulations or legislations (Taytak, 2010: 497-498).

According to these definitions of tax consciousness, it is possible to say that knowledge that an individual may have concerning tax practices can be linked to that person's level of tax consciousness. Meanwhile,

some assessments can be made regarding tax consciousness of societies if the individuals represent the foundation of a society. Tax consciousness depends partly on the specifics of the tax system. Although developing and maintaining tax consciousness is complex, it is closely related to tax education and tax awareness (Buehler, 1940:237). In particular, tax consciousness is directly associated with tax awareness (Lestari and Wicaksono, 2017: 13). The basis of the relationship here is the ability of tax education to change the attitudes of the taxpayers (Wang, 1993:109). In addition to all these, tax education is also considered as a factor that increases loyalty to the country (Said, 2012: 3).

In this context, a performance program was issued by the Revenue Department in 2018, in Turkey. This program reveals that the tax education focusing on the raising of tax consciousness will be implemented in primary and middle schools as part of the determined targets (GIB², 2018).

The consideration related to raising tax awareness by the Revenue Administration has been included in the performance program. Therefore, transferring of this topic for different academic fields has generated a source of motivation for this study. In this respect, knowing the level of tax consciousness among university students, who will start their professional careers, would contribute to the target set by the Revenue Administration. The main point that distinguishes this study from other studies in the literature is that it is based on factors that tax consciousness affects or are affected. Thus, the aim for this study is to have further proposals for more efficient application regarding the extension of tax consciousness.

Raising tax awareness in the society serves to increase tax income as well as economic growth and fair distribution of income³. In communities with a low tax consciousness, for example, public tax revenues may be affected negatively, and the provision of public services may become a problematic area (Organ and Yeğen, 2013: 244). So, it is possible to say that tax consciousness can affect tax revenues of countries. At this point, it is important to know other factors affecting and affected by tax consciousness. Informal economy and individuals' tendency to evade payment of taxes are among the factors influenced by tax consciousness. It is also known that there are the several factors that affect tax consciousness including level of education (Palil and Akir, 2013:119) and income (Buyrukoğlu and Erasa, 2012: 123). It is possible to sort them as follows: tax amnesty (Edizdoğan and Gümüş, 2013: 106), complexity of the tax system (Yurdakul, 213: 79), tax justice (Ağcakaya and Yıldırım, 2015: 94), tax audit (Teyyare and Kumbaşlı, 2016:4), religious beliefs and perception of government (Korlu et al. 2016: 450).

In light of these facts, this study aims at demonstrating the level of tax consciousness among the students of the Faculty of Economic and Administrative Sciences of Hitit University. Attitude items directed to the students before conducting this study were prepared by considering factors that affect or are affected by tax consciousness. Here, firstly, the academic studies conducted in Turkey regarding tax consciousness are outlined. Then, the details of the survey, the outcome of frequency analysis, and non-parametric test results will be mentioned.

² Revenue Administration

³ <https://www.bir.gov.ph/index.php/legal-matters/guide-to-philippines-tax-law-research.html>

2. RELATED LITERATURE

There are several studies conducted in Turkey in different categories concerning tax consciousness. A substantial part of these studies intended to analyze the level of tax consciousness, especially among university students and other academic institutions. There are studies that aimed to determine the level of tax consciousness among accounting professionals, taxpayers and farmers. In addition, there are some other studies that aimed at measuring the level of tax consciousness, as part of technological advances.

Firstly, we focus on existing studies intended to reveal the level of tax consciousness among accounting professionals, taxpayers and farmers. Secondly, we review the studies that aimed at showing how technological advances may affect the level of tax consciousness. We finally highlight the studies conducted to explain the level of tax consciousness among students attending universities and other academic institutions.

A survey conducted by Ömürbek et al (2007), which focused on the tax consciousness of students of the Economic and Administrative Sciences Faculty of Süleyman Demirel University showed that tax consciousness among these students was average. The outcome of this survey also indicated that male students perceive that paying taxes is a civic duty more than female students. In his survey which was conducted by Taytak (2010) announced results of the survey regarding tax consciousness among students of primary schools in Uşak. Family has a key role in the perception of the term “tax”, according to the results of the survey. Also, according to the outcome of this study, the students expressed that they needed to be informed by the tax office and the school regarding tax. The survey results also revealed that the students of primary education established a satisfactory link between public services and tax.

A further survey conducted by Organ and Yeğen (2013) focused on the revealing of accountants’ behaviors regarding tax consciousness and tax ethics in the central region of Adana. According to the outcome of this study, most accounting professionals had tax payment consciousness. They did not also endorse tax evasion. Unlike other studies, Birinci (2010) conducted a survey focusing on farmers’ behavior regarding tax consciousness in the central region of Tekirdağ. Results of this study showed that there was a strong positive relationship between tax consciousness and the frequency of tax audits. For example, 41.9 % of the producers regarded that high tax rates to be one of the fundamental reasons prompting people to evade taxation. In addition to these results, the survey data revealed that 93 % of the farmers believed that unpaid taxes would cause future generations to assume a burden. However, 49 % of the farmers expressed that they had insufficient information about agricultural taxes.

Ay et al (2010) conducted a survey to examine the relationship between taxpayers in Karaman, Turkey and the tax office. According to results of this survey, 58.2 % of the respondents believed that the government informs citizens sufficiently. Çiçek and Bitlisli (2017) conducted a survey on tax consciousness among 414 students of Mehmet Akif Ersoy University. According to results of the assessment of items regarding factors affecting creation and enhancing tax consciousness and averages of responses, tax consciousness of students receiving training on taxes might be higher than those who do not.

Mert (2009) conducted a study focusing on Turkey to examine if computer and Internet technology affected tax audits. The results of this study indicated that an autonomous tax organization could establish trust in the government and hence tax consciousness may increase accordingly. According to this study, lack of tax consciousness is viewed as one of the factors undermining the efficiency and effectiveness of tax audit. Biniş carried out a survey in Izmir, Turkey to reveal behavior of the accountants and the employees of the tax office in 2012. This study showed that 42 % of accounting professionals who took part in the survey and 38 % of the employees of the tax office regarded improvement of tax consciousness as a key factor for the reduction of tax implementation errors.

In 2013, Sağlam conducted a survey, which aimed at analyzing the tax compliance of students of Economic and Administrative Sciences Faculty of Hitit University. In this context, the study aimed to reveal tax consciousness and tax perceptions of students. According to the results of this survey, the university students believed that increased levels of education and culture, concept of transparent government and sanctions to be imposed on tax evaders could be influential on enhanced tax consciousness.

Cansız (2006) carried out a study in Afyonkarahisar, Turkey, which focused on taxpayers' perception of taxes. This study also reveals taxpayers' opinions regarding tax consciousness. Interviews were conducted with 816 people as part of this study. More than half of the respondents (57.4%) said that tax consciousness was not high in society. Demir and Ciğerci conducted a survey targeting the students of primary schools in Afyonkarahisar, Turkey in 2016 to verify the role of education in the development of tax consciousness. The findings of this study indicated that public service announcements could be influential on students' mind for generating a correct perception regarding tax phenomenon and tax consciousness.

Yeşilyurt (2015) conducted a survey on tax consciousness and tax ethics among students of departments of the finance and theology of Bülent Ecevit University in Zonguldak, Turkey. The study aimed at comparing the opinions expressed by the students of the related departments regarding tax consciousness and tax ethics. According to the findings of this survey, compared to the students of the finance department, the students of the theology faculty had more a supportive attitude that the paying of taxes is an ethical situation and they feel more responsible themselves towards society. Also, this study revealed that compared to students in the department of finance, students of the department of theology supported more that knowledge about areas where taxes would be spent could create a positive effect on the enhancement of tax consciousness.

A study conducted by Egeli and Diril in 2014 in Izmir, Turkey intended to analyze the importance of technology for tax consciousness. A total of 322 independent accountants and financial advisers were interviewed as part of the survey. According to findings of the study, 82% of the respondents shared the opinion that tax consciousness would be raised if the tax administration announces potential changes through social media in advance. Most of the independent accountants and financial advisers stated that without requiring the payment of a fee, appointment of a tax consultant by the government had a positive effect on tax consciousness.

Teyyare and Kumbaşlı (2016) conducted a survey comparing students' attitudes of the first and fourth years of the finance department of Bülent Ecevit University, Eskişehir Osmangazi University and Abant

İzzet Baysal University which are located in Turkey. The students in the fourth year were more supportive of the attitudes toward tax consciousness as compared to those in the first years. Akkara and Gencil (2016) conducted a survey revealing the students' attitudes of Çanakkale Onsekiz Mart University in the context of assessing tax perception. Its findings showed that training and education could make an increasing in tax consciousness.

The results of a study based on an econometric model conducted by Kucherova et al (2019) regarding tax consciousness reveal that the most crucial elements of determination of tax consciousness are reliability of taxation system, re-trainability, and socio-economic role concerning taxation. Lestari and Wicaksono (2017) conducted a survey study for the taxpayers registered in Boyolali, Indonesia. The conclusions of this study demonstrated that tax consciousness has a decisive role in explaining attitudes regarding tax compliance. The survey conducted about tax awareness⁴ in Malaysia by Palil and Akir (2013) showed that if undergraduate and graduate students receive tax education, it will contribute to tax compliance by increasing their potential for tax understanding. The results of the study conducted by Nguyen et al. (2020) within the scope of structural equation modeling about tax compliance on taxpayers in Vietnam revealed that tax-related educations to be included into the educational programs will contribute to tax consciousness of taxpayers.

3. METHODOLOGY OF THE RESEARCH

This survey was conducted involving in students who were studying in the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Hitit University in April of 2018. The population of this research comprised of 1857 students who were receiving daytime education at this Faculty. The data was obtained from 385 of 1857 students through questionnaires. The collected data were analyzed by using the Statistical Package for Social Science (SPSS) version 19. The confidence interval concerning the study was determined as 95%. Acceptance and reject hypotheses were separately shown in each result tables. The survey form includes 28 Attitude items and 7 demographic and other questions. These questions and items were prepared by being taken into consideration a survey study conducted by Gergerlioğlu and McGee (2017).

3.1 The Cronbach's Alpha Value

The Cronbach's Alpha coefficient regarding 28 attitude items is 0.845. This coefficient is high for the survey studies conducting in social science (İslamoğlu and Alnıaçık, 2014: 283).

3.2 The Margin of Sampling Error and The Percentage of Confidence Level

The population size is 1857 and the sample size is 385. Based on these data and in the 95% of confidence level, the margin of sampling error for this survey is 4.31%. This margin of sampling error in the 95% of confidence level for the sample size of 385 is enough (Dantzker and Hunter, 2012: 118).

⁴ It is closely related to tax consciousness (Buehler, 1940:237).

3.3. Sampling Quota

The sampling of this study was selected according to stratified random sampling quota. The data of gender and faculty departments were determined by means of stratified random sampling quota technique. Detailed information regarding this approach is shown in (Table 1) below. If a population regarding the research is split into subgroups, it is possible to mention stratified random sampling phenomenon. After subgroups are specified, sampling is randomly chosen from these subgroups (Fink, 2003: 11). Because this sampling type makes representation ability within the sample, it is more effective in comparison to simple random sampling method (Schutt, 2006: 146). Within the scope of this literature, stratified random sampling was implemented for the data regarding faculty departments and gender. Firstly, the percentage rates within total population of the variables were determined. Then, stratified random sampling quota (Table 1) was prepared according to this system.

Department	Total Student Number	Percentage Rate Of Total Student Number	Quota	Female	Male	Total
Department of Public Finance	450	24,2	93	56	37	93
Department of Political Science And Pubccc Administration	481	25,9	100	52	48	100
Department of Economics	447	24,1	93	51	42	93
Department of Business	479	25,8	99	48	51	99
Final Total	1857	100,0%	385	207	178	385

Table 1. Stratified Random Sampling Quota

Source: Prepared by the authors

3.4. The Demographic and Other Data

As shown in Table 2, when data of the gender and the department are reviewed, it is seen that these data are close to the quota figures in Table 1. Unfortunately, due to the sampling inadequacy, some data including (Married, over 25 aged, over 10.001TL) of marital status, age status and household income status within Table 2 were not able to take into consideration.

3.5. The Data Regarding Frequency Analysis

Results of frequency analysis related to attitude items are shown in two different tables. The percentage proportions of frequency analysis regarding 14 attitude items within the scope of factors, which influence tax consciousness, are demonstrated in Table 3. The percentage proportions of frequency analysis concerning 10 attitude items for the factors which are influenced by tax consciousness are indicated in Table 4.

DEMOGRAPHIC DATA	FREQUENCY	VALID PERCENTAGE
Gender		
Male	184	47,8
Female	201	52,2
Marital Status		
Married	2	,5
Single	373	96,9
Engaged	10	2,6
Household Income Status		
1.000TL and Below	48	12,5
1.001-3.000TL	213	55,3
3.001-5.000TL	90	23,4
5.000-10.000TL	33	8,6
Over 10.001TL	1	,3
Working Status		
Part Time	34	8,8
Full Time	6	1,6
Student does not work	345	89,6
Department		
Public Finance	103	26,8
Economics	98	25,5
Business	84	21,8
Political Science and Public Administration	100	26,0
Year of the Study		
First	81	21,0
Second	98	25,5
Third	98	25,5
Fourth	108	28,1
Age Status		
17-20 age range	133	34,5
21-25 age range	248	64,4
Over 25 age	4	1,0
Has the student taken any scholarship until now?		
Yes	286	74,3
No	99	25,7

DEMOGRAPHIC DATA	FREQUENCY	VALID PERCENTAGE
OTHER DATA		
Has the student ever heard concept of tax consciousness until now?		
Student has heard it first time	60	15,6
Student has heard it before	325	84,4
Has the student ever taken lesson concerning tax until now?		
Yes	148	38,4
No	237	61,6
How does the student evaluate his/her tax consciousness?		
Low	49	12,7
Middle	240	62,3
High	96	24,9

Table 2. Demographic and Other Data Regarding the Students

Source: Prepared by the authors

Attitude Statements within the scope of Factors which Influence on Tax Consciousness	Percentage of Frequency Analysis
If the tax system is not understandable, tax consciousness in society may weaken	78,2
I believe that tax injustice can weaken tax consciousness	76,1
Negative approaches of the tax administration can weaken tax consciousness	73,0
I think that education in the family has an important role in the development of tax consciousness	67,0
I believe that "tax consciousness development training" initiated by the state will increase tax consciousness in the society	66,5
The frequency of tax audits can increase tax consciousness	65,5
Increased informal economy can reduce tax consciousness in society	64,4
I predict that as the level of education rises, tax consciousness will increase	63,6
The frequency of tax amnesty can reduce tax consciousness	57,4
High tax rates can weaken tax consciousness	56,6
Low tax penalties can reduce tax consciousness	51,2
I estimate that the consciousness of the poor people is lower	33,5
Individuals with strong religious beliefs may have more tax consciousness	32,2
As individuals' financial incomes rise, I believe that tax consciousness will fall	24,2

Table 3. Percentage Figures of Frequency Analysis Regarding Attitude Items within the Scope of Factors Which Influence on Tax Consciousness

Source: Prepared by the authors

According to Table 3, many students who responded to the questionnaire believe that if the present tax system is complex, unfair, and the tax administration has negative attitude, the tax consciousness is likely to weaken. On the other hand, the same table showed that few students thought that strong religious beliefs may influence the tax consciousness. According to Table 4, more than 60% of students who participated in the survey believed that tax consciousness may likely have a positive influential on social welfare and tax compliance.

Attitude Statements within the context of Factors which Influenced by Tax Consciousness	Percentage of Frequency Analysis
I believe that individuals with low tax consciousness may not be willing to pay taxes	69,6
As the tax consciousness increases, I think that the tax evasion tendencies will decrease	69,1
I believe that individuals with high tax consciousness will regularly fulfill their tax obligations	67,8
I believe that societies with improved in tax consciousness have a high welfare level	67,3
With the increase of tax consciousness, the tax revenues of the state may increase	66,5
If tax consciousness increases in our society, I can get better health care	64,2
If our society had higher tax consciousness, I could get better education	61,6
I believe that the individual with a high tax consciousness is a good citizen	50,9
I think that countries with low tax consciousness are undeveloped countries	45,2
I think that individuals with high tax consciousness love their country more	43,6

Table 4. Percentage of Frequency Analysis of Attitudes Within the context of factors That Influenced by Tax Consciousness

Source: Prepared by the authors

4. THE RESULTS OF NON-PARAMETRIC TEST

Data, which has nominal and ordinal characteristic, should be analyzed by way of Non-Parametric Tests (Craig, 2009: 109). Likert scales show ordinal characteristic (Gibbons, 1993: 1). On the other hand, data, which have nominal characteristic like gender variable in demographic structure, are analyzed within the context of Non-Parametric tests (Suter, 2012: 401). It is known that there are a large number of non-parametric tests. It is possible to rank Non-Parametric Tests as Kruskal-Wallis, Mann-Whitney U, Friedman, Wilcoxon (MacKenzie, 2013: 225). Within the scope of Non-Parametric Tests, Chi-Square Test is also used (Urdu, 2005: 161). Accordingly, the Non-Parametric Tests were used to analyze the relations among attitude items, demographic data, and other data in this study.

Since the structure of questionnaire regarding this study is based on Likert scale, we benefited from Non-Parametric Tests. But, significant results in terms of statistical concerning these tests were taken into consideration. Within the scope of Non-Parametric Tests, Kruskal-Wallis H and Mann-Whitney U Tests were only used. Due to the risk of inadequate sampling number, we were not able use Chi-Square Test. In this context, firstly, the results of non-parametric tests for attitude items regarding factors influencing tax consciousness are assessed. After that, the results of non-parametric tests for attitude items within the context of factors, which are influenced by tax consciousness, are dealt.

4.1. Results of Non-Parametric Test regarding Attitude Items Within The Scope of Factors which Influence Tax Consciousness

The results of the testing of relationships among different variables (gender, university student's department, student's own tax consciousness) and attitude items concerning factors influencing tax consciousness are shown below.

The Attitude Item	Gender	Sample	Mean Rank	Sum of Ranks
I think that individuals with high tax consciousness love their country more	Male	184	206,51	37997,00
	Female	201	180,64	36308,00
	Total	385		
Mann-Whitney U Significance P Value: ,020				

Table 6. Testing of Relation between the Gender and Related Attitude Item Variable

Source: Prepared by the authors

Table 6 shows that male students are more likely to support the attitude item of “I think that individuals with high tax consciousness love their country more” than female students. This conclusion is compatible to the result of research, which was conducted by Gergerlioğlu and McGee (2017), within the scope of Faculty of Economics at Istanbul University. Also, this result partially coincides with the outcomes of research which were conducted by (Ayyıldız et al, 2014: 55) and (Ömürbek et al, 2007: 118).

The Attitude Item	University Student's Department	Sample	Mean Rank
I believe that individuals with high tax consciousness will regularly fulfill their tax obligations	Department of Public Finance	103	217,78
	Department of Economics	98	196,27
	Department of Business	84	175,88
	Political Science and Public Administration	100	178,66
	Total	385	
Kruskal-Wallis H Significance P Value: ,020			

Table 7. Testing of Relationship between the University Student's Department and Related Attitude Item Variable

Source: Prepared by the authors

According to Table 7, among all department students who study at Faculty of Economics and Administrative Science of Hitit University, the students of the Department of Public Finance support the attitude item of “I believe that individuals with high tax consciousness will regularly fulfill their tax obligation” the most. Gergerlioğlu and McGee (2017) have revealed that the students of the Department of Public Finance support to activities regarding increasing of tax consciousness more compared to students who study in other departments in Faculty of Economics at Istanbul University. As it is seen, results of this study show consistency with outcome of the relevant research which was conducted before.

The Attitude Item	Own Tax Consciousness Assessment Status	Sample	Mean Rank
I believe that the individual with a high tax consciousness is a good citizen	Low	49	165,07
	Middle	240	191,25
	High	96	211,62
	Total	385	
Kruskal-Wallis H Significance P Value: ,045			

Table 8. Relationship between The University Student's Self Tax Consciousnesses Assessment Status and Related the Attitude Item Variable

Source: Prepared by the authors

According to table 8, students who evaluate own tax consciousness as high, are more likely to support the attitude item of “I believe that the individual with a high tax consciousness is a good citizen” than students who evaluate own tax consciousness as low and middle. This conclusion is consistent with the result of a research, which was conducted by (Gergerlioğlu and McGee, 2017: 403).

4.2. Results of Non-Parametric Test and Attitude Items of Factor Influenced by Tax Consciousness

Conclusions of the testing of relation among different variables (gender, university students’ department, students’ own tax consciousness) and attitude items within the context of factors, which are influenced by tax consciousness, are demonstrated below.

The Attitude Item	Working Status	Sample	Mean Rank
Negative approaches of the tax administration can weaken tax consciousness	I work part-time	34	162,24
	I work full time	6	286,67
	I don't work	345	194,40
	Total	385	
Kruskal-Wallis H Significance P Value: ,020			

Table 9. Testing of Relation between the University Students’ Working Status and Related Attitude Item Variable
Source: Prepared by the authors

Table 9 shows that students who work full time are more likely to support the attitude item of “Negative approaches of the tax administration can weaken tax consciousness” than students who do not work and students who work part-time. The conclusion of a previous research, which was conducted by Gergerlioğlu and McGee (2017), has revealed that compare to students who do not work and students who work part-time, the students who work full time are more likely to support the attitude item of “I think that countries with low tax consciousness are undeveloped countries”. When these results are assessed together, it can be said that students who work full time are more likely to know the importance of tax consciousness than students who do not work and students who work part-time.

The Attitude Item	Self Tax Consciousness Assessment Status	Sample	Mean Rank
I think that education in the family has an important role in the development of tax consciousness	Low	49	154,79
	Middle	241	192,15
	High	95	214,88
	Total	385	
Kruskal-Wallis H Significance P Value: ,005			

Table 10. Testing of Relation between the University Students’ Self Tax Consciousness Assessment Status and Related Attitude Item Variable
Source: Prepared by the authors

Table 10 demonstrates that students who assess own tax consciousness as high, are more likely to corroborate the attitude item of “I think that education in the family has an important role in the development of tax consciousness” than students who assess own tax consciousness as low and middle. This conclusion is consistent with the result of research, which was conducted by (Gergerlioğlu and McGee, 2017: 403).

The Attitude Item	Gender	Sample	Mean Rank	Sum of Ranks
Individuals with strong religious beliefs may have more tax consciousness	Male	184	208,88	38433,50
	Female	201	178,47	35871,50
	Total	385		
Mann-Whitney U Significance P Value: ,006				

Table 11. Testing of Relation between Gender and Related Attitude Item Variable

Source: Prepared by the authors

Table 11 indicates that compare to female students, male students have more supportive attitude regarding item of "Individuals with strong religious beliefs may have more tax consciousness". This result is in harmony with the conclusion of survey, which was conducted by Gergerlioğlu and McGee (2017), in the Faculty of Economics at Istanbul University. In this context, McGee and Benk (2011) reveal that men are more sensitive than women regarding tax evasion. This result has parallels with outcome of testing of relation between gender and related attitude item variable.

4.3. Results of Non-Parametric Test Concerning Attitude Items within the context of Independent Factors Connected with Tax Consciousness

Three different items were used to test the attitude items regarding tax consciousness in this study. These are sorted in the form of "I believe that the training on tax consciousness should start from primary education", "I believe that 'tax consciousness development training' initiated by the state will increase tax consciousness in the society" and, "I would like the conference of "How can my tax consciousness increase?" to be held at my school". The non-parametric test results for these attitude items are as the following. However, the second attitude items among these did not show statistically significant results. Therefore, the test results for this are not considered here.

The Attitude Item	University Student's Department	Sample	Mean Rank
I would like the conference "How can my tax consciousness increase?" to be held at my school.	Department of Public Finance	103	217,33
	Department of Economics	98	208,52
	Department of Business	84	175,61
	Political Science and Public Administration	100	167,34
	Total	385	
Kruskal-Wallis H Significance P Value: ,001			

Table 12. Testing of Relation between the University Students' Department and Related Attitude Item Variable

Source: Prepared by the authors

The Attitude Item	University Student's Department	Sample	Mean Rank
I would like to have an elective course related to tax consciousness in our curriculum.	Department of Public Finance	103	229,84
	Department of Economics	98	182,09
	Department of Business	84	188,19
	Political Science and Public Administration	100	169,79
	Total	385	
Kruskal-Wallis H Significance P Value: ,000			

Table 13. Testing of Relation between the University Students' Department and Related Attitude Item Variable
 Source: Prepared by the authors

Table 12 shows that among all students studying in Faculty of Economics and Administrative Science at Hitit University, the students of the Department of Public Finance promoted the attitude item of "I would like the conference 'How can my tax consciousness increase?' to be held at my school" the most. On the other hand, Table 13 demonstrates that among all students studying in Faculty of Administrative and Economics Science at Hitit University, the students of the Department of Public Finance promoted the attitude item of "I would like to have an elective course related to tax consciousness in our curriculum" the most. These Results show consistency with outcome of the relevant research, which was earlier conducted by Gergerlioğlu and McGee (2017).

5. HYPOTHESES REGARDING NON-PARAMETRIC TESTS

The Attitude Item	The Test Type	The Result of Test	H ₀	H ₁	The Position of Hypothesis
The Attitude Item In Table 6 (<i>I think that individuals with high tax consciousness love their country more</i>)	Mann-Whitney U	.020	There is no meaningful variation between the interested attitude item and gender variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and gender variable	H₁ (Accept)
The Attitude Item In Table 7 (<i>I believe that individuals with high tax consciousness will regularly fulfill their tax obligations</i>)	Kruskal-Wallis H	.020	There is no meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Department variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Department variable	H₁ (Accept)
The Attitude Item In Table 8 (<i>I believe that the individual with a high tax consciousness is a good citizen</i>)	Kruskal-Wallis H	.045	There is no meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Self Tax Consciousness Assessment Status variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Self Tax Consciousness Assessment Status variable	H₁ (Accept)

The Attitude Item	The Test Type	The Result of Test	H ₀	H ₁	The Position of Hypothesis
The Attitude Item In Table 9 (<i>Negative approaches of the tax administration can weaken tax consciousness</i>)	Kruskal-Wallis H	.020	There is no meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Working Status variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Working Status variable	H₁ (Accept)
The Attitude Item In Table 10 (<i>I think that education in the family has an important role in the development of tax consciousness</i>)	Kruskal-Wallis H	.005	There is no meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Self Tax Consciousness Assessment Status variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Self Tax Consciousness Assessment Status variable	H₁ (Accept)
The Attitude Item In Table 11 (<i>Individuals with strong religious beliefs may have more tax consciousness</i>)	Mann-Whitney U	.006	There is no meaningful variation between the interested attitude item and gender variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and gender variable	H₁ (Accept)
The Attitude Item In Table 12 (<i>I would like the conference "How can my tax consciousness increase?" to be held at my school</i>)	Kruskal-Wallis H	.001	There is no meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Department variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Department variable	H₁ (Accept)
The Attitude Item In Table 13 (<i>I would like to have an elective course related to tax consciousness in our curriculum</i>)	Kruskal-Wallis H	.0007	There is no s meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Department variable	There is a meaningful variation between the interested attitude item and University Student's Department variable	H₁ (Accept)

Table 14. Hypotheses Related to Non-Parametric Tests within the Context of Attitudes and Demographic Variables

Source: Prepared by the authors

Table 14 shows the hypotheses relevant to non-parametric tests within the context of attitudes and demographic variables. In this respect, the Table presents the non-parametric test types used in the study and their significance values separately. Within the scope of the test results, values below the .050 level of significance were taken into consideration. Also, in Table 14, there are H0 and H1 hypotheses, which are prepared in terms of attitude items and demographic variables.

6. CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Tax consciousness and voluntary compliance regarding paying of taxes are important factors for increasing tax revenues, which constitute the main source of public revenues. Tax consciousness means that individuals should follow changes made in tax legislation and have essential information about tax practices. In this context, the tax consciousness acquired by today's university students as taxpayers of the near future may affect tomorrow's voluntary tax compliance behavior. In this study, a conclusion confirming the said interaction has been reached, and it has been determined that tax consciousness is relatively higher in the departments where public finance courses are included in the curriculum.

In conclusion of this study, we revealed that the students of the Department of Public Finance who study in the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Hitit University supported tax-based education more than the students of other departments of the same faculty. The conclusions of the research conducted by (Çiçek and Bitlisli, 2017: 275) and (Akkara and Gencel, 2016: 44) are consistent with this result for the students of Public Finance. In regard to the study of Çiçek and Bitlisli (2017), education related to tax may have a positive effect on tax consciousness. This result is consistent with the survey study conducted by Palil and Akir (2013) and Nguyen et al. (2020). Also, Akkara and Gencel (2016) revealed that university students believed in the power of education on tax consciousness. This finding regarding the study supports the proposal to add public finance courses to the curriculum in higher education and at all stages of education for a society with high tax awareness.

This research revealed that most of students who study in Faculty of Economics and Administrative Sciences at Hitit University do not support the idea of "individuals with strong religious beliefs may have more tax consciousness". This outcome is consistent with the results of the study conducted by Gergerlioğlu and McGee (2017). In addition to this, a study done by Said (2018) showed that religious education can positively impact on tax consciousness. Therefore, this study also supports the results of our research. However, it is not consistent with the conclusion of the research conducted by Yeşilyurt (2005).

With reference to this study, 67% of students who participate in the survey believed that education in the family has a substantial role in the improvement of tax consciousness. In addition to this, 63.6% of the students who participate in the survey thought that as the level of education increases, tax consciousness will go up.

In this framework, the study, which was conducted by Sağlam (2013) regarding tax consciousness and tax perception in the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Hitit University, is important in terms of comparison. The survey which was conducted by Sağlam (2013) included two items based on education and family phenomenon with the scope of tax consciousness. Furthermore, 51.2% of students

who participated in the survey thought that family is an important factor in the sense of increasing of tax consciousness. 59.4% of students who participate to related survey believed when the level of education of individual goes up, tax consciousness will increase. When two studies are considered in the context of common items, in comparison to old term students, which were studied in Faculty of Economics and Administrative Sciences at Hitit University, new term students have more supportive attitudes regarding important of family and education on the tax consciousness.

When all these results are considered together, it is thought that it may be beneficial to provide relevant educational courses on raising awareness of tax in both family and school. In this context, more comprehensive tax consciousness activities can be realized for families and schools. On the other hand, in further and future studies on tax consciousness, a related item can be added to the questionnaire forms in order to reveal a clearer picture regarding whether religious beliefs will affect tax consciousness. Finally, it may be useful to conduct surveys at different periods in the same university in order to see possible difference in the tax consciousness.

7. REFERENCES

- Ağcakaya, S. & Yıldırım Y.** (2015). "Vergi Bilinci ve Vergi Uygulamaları Karşısında Mükelleflerin Davranışları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 85-96.
- Akkara, Ö. & Gencil, U.** (2016). "Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Vergiye Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi Örneği", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8 (1), 28-48.
- Ay, H. M. Şahin, Ü. & Soylu, H.** (2010). "Mükellef Ve Vergi Dairesi İlişkilerinde Yönetişimin Rolü ve Karaman İli Örneği", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11 (1), 271-288.
- Ayyıldız, Y. Vural, T. & Demirli, Y.** (2014). "Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler 'Bolu İli Alan Çalışması", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları, 1.
- Biniş, M.** (2012). "Vergi Hatalarının Mükellef Ve İdare Açısından Sonuçları Ve Bu Sonuçları Saptamaya Yönelik Yapılan Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17 (2) 485-508.
- Birinci, E.** (2010). "Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi ve Vergi Bilinci: Tekirdağ İli Merkez İlçe Örneği", T.C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Buehler, A.G.** (1940). "The Tax System And Tax Consciousness", *The Bulletin of the National Tax Association*, 25(8), 237-246.
- Buyrukoğlu, S. & Erasa, I.** (2012). "Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi", *Vergi Dünyası*, Sayı:375, 116-127.
- Cansız, H.** (2006). "Vergi Mükelleflerinin Vergiyi Algılama Hakkındaki Görüşleri: Afyonkarahisar İli Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.VIII, S.2. 115-138.

Cherry, K. (09.09.2018). "Consciousness: The Psychology of Awareness, verywellmind", <https://www.verywellmind.com/what-is-consciousness-2795922>.

Craig, D. V. (2009). "Action Research Essentials", Jossey Bass, US.

Çiçek, U. Bitlisli, F. (2017). "Vergi Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilinci ve Farkındalığı Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 10 (2), 261-278.

Dantzer, M. L. & Hunter, Ronald D. (2012). Research Methods. 3. Edition. Jones & Bartlett Learning, USA.

Demir, İ. C. & Cigerci, İ. (2016). "Vergi Bilincinin Oluşumunda Eğitimin Rolü: İlköğretim Öğrencileriyle Ampirik Bir Çalışma", *Yönetim ve Ekonomi*, 23(1), 127-143.

Dornstein, M. (1987). "Taxes: Attitudes and Perceptions and Their Social Bases", *Journal of Economic Psychology*, 8, 55-76.

Edizdoğan, N. & Gümüş, E. (2013). "Vergi Afları Ve Türkiye'de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi", *Maliye Dergisi*, Sayı 164, 99-119.

Egeli, H. & Diril, F. (2014). "Vergi Bilincinin Oluşumunda Bilişim Teknolojilerinin Rolü: İzmir İli İçin Bir Uygulama", *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, Sayı 2, 33-56.

Fink, A. (2003). "How To Sample in Surveys", 2. Edition, Sage Publications, USA.

Gergerlioğlu, U. & McGee, R. W. (2017). "University Students' Attitudes Towards Tax Consciousness: A Case Study of The Faculty of Economics At Istanbul University", *researcher: social science studies*, 5(10), 383-407.

GİB (2018), 2018 Yılı Performans Program, http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/yayinlar/Gib_2018_Performans_Programi.pdf

Gibbons, J. D. (1993). "Non-Parametric Statistics: An Introduction", Sage University Paper, USA.

Graziano, M. S.A. (2013). "Consciousness and The Social Brain", Oxford University Press, USA.

Güner Ü. (2008). "Türkiye'de Vergi Bilincinin ve Vergi Ahlakının Oluşmasında Gelir İdaresinin Rolü", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İslamoğlu, H. & Alniaçık, Ü. (2014). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri", 4. Basım, Beta, İSTANBUL.

Korlu, R. K. Çetinkaya, Ö. & Gerçek, A. (2016). "Yerel Vergi Bilincinin Faktör Analizi ile Değerlendirilmesi: Bursa Örneği", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (28), 443- 465.

Kucherova, H., Pokataieva, O. & Bilka, O. (2019). "Modelling Tax Consciousness Evaluation in the context of Economic Development Uncertainty", *Periodical of Engineering and Natural Sciences*, 7(2), 567-579.

- Lestari, T. & Wicaksono, M.** (2017). "Effect of Awareness, Knowledge and Attitude of Taxpayers Tax Compliance for Taxpayers in Tax Service Office Boyolali", *International Journal of Economics, Business and Accounting Research*, 1(1), 12-25.
- MacKenzie, I. S.** (2013). "Human-Computer Interaction", Morgan Kaufmann, USA.
- McGee, R.W. & Benk, S.** (2011). "The Ethics Of Tax Evasion: A Study Of Turkish Opinion", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 248-262.
- Mert, C.** (2009). "Bilgisayar İnternet Teknolojisinin Vergi Denetimi Üzerine Etkisi", Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi .
- Nguyen, T. T. D., Pham, T. M. L., Le, T. T., Truong, T.H.L, and Trang, M. D.** (2020). Determinants Influencing Tax Compliance: The Case of Vietnam, *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(2), 65-73.
- Organ, İ. & Yegen, B.** (2013). "Vergi Bilinci Ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 241-269.
- Ömürbek, N. Çiçek, H.G. & Çiçek S.** (2007). "Vergi Bilinci Üzerine Bir İnceleme: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Yapılan Anketin Bulguları", *Maliye Dergisi*, Sayı: 153, 102-122.
- Palil, M.R., Akir, M.R, Ahmad, W.F.** (2013). " The Perception of Tax Payers on Tax Knowledge and Tax Education with Level of Tax Compliance: Astudy The Influences of Religiosity", *ASEAN Journal of Economics, Management and Accounting*, 1(1), 118-129.
- Sağlam, M.** (2013). "Vergi Algısı Ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı Ve Vergi Bilinci", *Sosyoekonomi*, 19(19), 316-334.
- Said, L.** (2018). "Inclusion of Tax Awareness on Higher Education", *South East Asia Journal of Contemporary Business, Economics and Law*, 16(1), 1-5.
- Schutt, R.** (2006). "Investigating the Social World". 5. Edition, Sage Publications. USA.
- Sparks, W.H.** (2011). "The Nature of Experience", IUniverse, Inc. Bloomington, USA.
- Suter, W. N.** (2012). "Introduction to Educational Research", 2. Edition, Sage, USA.
- Taytak, M.** (2010). "İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Vergi Bilincinin Tespiti: Ampirik Bir Araştırma". *Maliye Dergisi*, 158 (1), 496-512.
- Teyyare, E. & Kumbaşlı, E.** (2016). "Vergi Bilinci Ve Vergi Ahlakının Gelişiminde Maliye Bölümü Eğitiminin Rolü", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (4), 1-29.
- Urdan, T. C.** (2005). "Statistics in Plain English", Second Edition, Lawrence Erlbaum Associates, USA.
- Wang, C.** (1993). "Individual Behaviour and Tax Consciousness The Experience of the Republic of China", *Revista De Admistracion Tributaria*, 12, 105-112.

Yeşilyurt, Ş. (2015). "Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Maliye Ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Örneği", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (32), 36-56.

Yurdakul, A. (2013). "Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği". Dora Yayınları, Bursa.

<https://www.bir.gov.ph/index.php/legal-matters/guide-to-philippines-tax-law-research.html>

RESEARCH ARTICLE/ ARAŞTIRMA MAKALESİ

ULUSLARARASI PAZARLARDA TARİFE DIŞI ENGELLER

Dr. Öğr. Üyesi Merve YANAR GÜRCE
American International University, Kuveyt
m.gurce@aiu.edu.kw ORCID No: 0000-0002-9616-1815

Geliş Tarihi/Received Date: 02.05.2021 Kabul Tarihi/Accepted Date: 19.06.2021

Yanar Gürce, M. (2021). Uluslararası Pazarlarda Tarife Dışı Engeller.
Aurum Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 79-90

Özet

Küresel ticaret politikalarında tarifelerin önemli ölçüde azaltılmaya başlanmasıyla, uluslararası ticaret maliyetlerinde önemli role sahip olan tarife dışı engeller daha fazla tartışılmaya başlamıştır. Tarife dışı engeller, geleneksel gümrük tarifelerinden farklı olarak uluslararası ticarete konu olan ürünlerin miktarlarında, fiyatlarında veya bunların her ikisinde ekonomik etkiye sahip olabilmektedirler. Bu çalışmada, uluslararası ticarete korumacılık kavramı çerçevesinde, tarifeler ve tarife dışı engeller değerlendirilip, uluslararası pazarlardaki yerleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Ticaret, Uluslararası Pazarlama, Tarife, Tarife Dışı Engel, Korumacılık

NON-TARIFF BARRIERS IN INTERNATIONAL MARKETS

Abstract

With the significant reduction in tariffs in international trade policies, non-tariff measures, which have an important role in international trade costs, are discussed more. Non-tariff barriers can impact international trade in quantities, prices, or both rather than traditional customs tariffs. In this study, tariffs and non-tariff barriers are evaluated within the framework of protectionism, and their place in international markets is emphasized. Implications for practices are offered.

Keywords: International Trade, International Marketing, Tariffs, Non-Tariff Barriers, Protectionism

1.GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte, ülkeler arasındaki coğrafi mesafeler daha az önem arz ederken, serbest bir ticaret ortamının yaratılması, uluslararası pazarların entegrasyonunda önemli bir yer tutmaktadır. Ulaşım ve haberleşmede meydana gelen hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte ülkeler, uluslararası pazarlardan aldıkları payları artırmak istemektedirler (Ghosh ve Moon, 2010). Özellikle, son dönemlerde sayıları hızla artan tercihli ve çok taraflı ticaret anlaşmaları, dünya ticaretinin şekillenmesinde önemli rollere sahip olmaktadır. Bu durumda, yeni pazarlara ulaşmak isteyen ülkeler, uluslararası ticarete konu olan engelleri

ortadan kaldırabilmek ve daha az etkilenebilmek için ikili ya da bölgesel serbest ticaret anlaşmalarına başvurmaktadırlar.

Uluslararası ticaret alanındaki engeller genel olarak, tarifeler ile gümrük tarifeleri ve gümrük tarifeleri dışındaki tarife dışı engeller olarak sınıflandırılmaktadır. Günümüzde sayıları artan serbest ticaret anlaşmaları aracılığıyla gümrük tarifelerinin azaltılması sonucunda, ülkeler gizli korumacılık politikaları uygulamakta ve yerli üretimi korumak amacıyla tarife dışı engellere başvurarak uluslararası ticarete müdahale etmektedirler (Özer vd., 2019). Tarife dışı engeller, yerel sanayileri korumak amacıyla uygulamaya konulmuş olsalar da uluslararası arenada sıklıkla tartışılmaktadır (Yue ve Beghin, 2009; Bianco, 2014). Gümrük tarifeleri ile kotalar, ithalat yasakları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, damping uygulamaları ve yurt içi katkı zorunluluğu gibi politikalar bu engeller arasında yer almaktadırlar (Krugman ve Obsteld, 2003).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından gerçekleştirilen müzakerelerin, geleneksel ticaret engeli olarak görülen gümrük tarifelerinde indirimler getirmesiyle birlikte, tarife dışı engellerin önemi her geçen gün artmaktadır ve bu engeller ticaret politikası araçları olarak kullanılmaktadır (Ghodsi vd., 2016; Arslan, 2020).

Tarife dışı engellerin uluslararası ticarete olan etkilerinin, tarifeler gibi hesaplanması kolay olmadığından görünmez engeller olarak da ifade edilmektedir. Söz konusu görünmez engeller, ürün ve hizmetlerin, şekil, tasarım, fonksiyon, performans ve içerik gibi özellikleri değerlendirilerek oluşturulan uygulamaları içermektedir (Özer vd., 2019).

Bu çalışmada, uluslararası pazarlara konu olan tarife dışı engeller değerlendirilmektedir. Buna göre, uluslararası ticarete korumacılık politikaları ele alındıktan sonra uluslararası ticaretin önündeki tarife ve tarife dışı engellerden bahsedilmekte ve ardından tarife dışı engellerin dünya ticaretine olan etkileri üzerinde durulmaktadır.

2. KORUMACILIK

Korumacılık, bir ülkenin yerli üreticilerinin, her türlü engelleyici veya yok edici nitelikteki dış rekabet karşısında, ekonomik araçları kullanarak, korunmasını savunan görüşlere dayanan bir uluslararası ticaret politikasıdır (Kalaycı, 2011; Hemphill, 2010). Uluslararası pazarlarda uygulanan korumacılık politikalarının nedenleri aşağıda belirtilmektedir (Gegez, 2008).

-Ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi ve işsizliğin önlenmesi: buna göre, ithal edilen ürünlerin ithalatının kısıtlanması veya engellenmesi diğer ülkelere yapılan ödemelerin azalmasını sağlayacağı için, ödemeler bilançosundaki açıkların kapanmasına yardımcı olur. İthalatın azalması, harcamaları, benzer olan yerli ürünlere doğru kaydıracağından yerel üretimin artmasına, böylelikle de istihdamın artmasına katkıda bulunur.

-Ulusal güvenliğin sağlanması: ulusal savunma ile doğrudan ilgili olan endüstrilerin kurulmasında ve geliştirilmesinde dış koruma gerekli olmaktadır. Savaşta dayanma gücünü artıran ve askeri-siyasal nedenlerle kurulmasına karar verilen endüstrilerin uluslararası rekabette korunması zorunluluk olarak görülmektedir.

-Yavru sanayi tezi: buna göre, bir ülke, belirli bir ürünün üretiminde potansiyel bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu halde, bilgi yetersizliği ve başlangıçta üretim kapasitesinin düşük olması gibi nedenlerle ürün üretimini başlatamıyor ya da başlatmış olsa dahi daha deneyimli yabancı rakipleri ile rekabet edemiyor olabilir. Bu durumda ürünü üreten endüstriyi kurmak ve bebeklik döneminde yabancı rekabetin olumsuz etkilerine karşı korumak amacıyla, korumacı politikalara başvurabilmektedir.

Uluslararası pazarlarda artan rekabet karşısında ülkeler, kalkınma politikaları ve sanayi stratejileri ile paralel olarak pazara giriş engellerini uygulamaktadırlar (Baytar, 2011). Tüm dünyayı etkileyen büyük buhranla birlikte petrol fiyatlarındaki hızlı artış, özellikle gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme hızlarında azalma meydana getirmiştir. Bu dönemde, uluslararası ticarete yeni tarife dışı engellerle birlikte, korumacılık politikalarında artışlar gözlemlenmiştir. Buna göre, özellikle gelişmiş ülkeler, işsizlik, büyüme ve gerileyen endüstri sorunlarını, ithalat kısıtlamaları ve ihracat sübvansiyonları aracılığıyla hafifletme veya çözme girişiminde bulunmuşlardır (Baytar, 2011).

En geleneksel amacı yerel sanayilerin dış rekabete karşı korunması olan bu engellerin uygulamada farklı türleri bulunmaktadır. Tüketicilerin korunması, kamu sağlığı, doğal çevrenin korunması gibi nedenlerle getirilen, paketlenme ve etiketlemeye ilişkin ilişkin düzenlemeler, kalite standartları, sağlıkla ilgili kurallar görünmeyen uluslararası ticaret engellerinin bazılarıdır (Karluk, 2007).

1990'ların sonlarına doğru gelişmiş ülkeler tarafından, DTÖ'nün etkisiyle dış ticaret engellerinin azaltılmasının uluslararası pazarlarda etkinliği sorgulanarak, ikili ya da çok taraflı anlaşmalar yoluyla tarife ve koruma oranlarını indirme yöntemleri de tercih edilmeye başlanmıştır. Buna göre, uluslararası pazarlarda serbest ticaret anlaşmaları da tarife dışı önlem olarak önem kazanmaya başlamıştır (Yanar, 2012). Buna göre, serbest ticaret anlaşmaları ile uluslararası pazarlarda, diğer ülke pazarlarına daha rahat erişim sağlanmakta, gümrük duvarlarının ötesine geçilmekte, hizmetler ya da kamu alımları gibi tam anlamıyla serbestleşme gösterememiş sektörlere ulaşım imkânı sağlanmakta ya da uluslararası ticaret sisteminin düzenlemediği konularda ikili ya da bölgesel düzeyde ilerleme sağlanmaktadır (Ziegler, 2010).

3. ULUSLARARASI PAZARLARDA TARİFELER VE TARİFE DIŞI ENGELLER

3.1. Tarifeler

Bilgi, iletişim teknolojileri ve taşımacılığın hızla gelişmesi uluslararası ticaret uygulamalarını kolaylaştırmaktadır. Uluslararası ticaretin, yerel ticaret uygulamalarından en temel farkı daha fazla maliyet içermesidir. Söz konusu maliyetler, uluslararası pazarlarda faaliyet gösterirken karşılaşılan tarife ve tarife dışı engellerden kaynaklanmaktadır. Buna göre, uluslararası pazarlama açısından mal, hizmet ve girdilerin önündeki en önemli engel tarife ve tarife dışı engellerdir. Tarife temel olarak, bir ürünün ülkeye girişi esnasında uygulanan vergidir. İthal edilen ürünlerin maliyetini artırarak, devletlere önemli gelirler sağlamaktadırlar (Gökmen, 2013).

Tarifeler, yerel üretilen ürünlere, ithal edilen benzer ürünlere nazaran fiyat avantajı sağlayarak ülkelerin gelirlerini artırır (DTÖ, 2014). Aynı zamanda, ithal edilen ürünlerin yerel pazardaki fiyatlarını da artırarak, ithal edilen ürün miktarını da azaltıp, ithalat ile rekabet eden yerel ürün üreticileri de korurlar (Bacchetta, 2009).

Uluslararası pazarlarda, gümrük tarifeleri en geleneksel ticaret engeli olarak kabul edilmektedir. Bunlar, ithal edilen ürünlerin ülkeye girişinde alınan vergi oranlarının gösterildiği cetvellerdir. Gümrük tarifeleri tek taraflı olarak devletler tarafından belirlenebildikleri gibi, ülkeler arasındaki karşılıklı anlaşmalarla da belirlenebilmektedir. Tek taraflı olarak belirlenen tarifelere “otonom tarife”, ülkeler arasındaki anlaşmalarla belirlenen tarifelere ise “akdi tarife” denilmektedir. İthal edilen ürün birimi başına sabit bir oran şeklindeki gümrük tarifelerine ise “spesifik gümrük tarifeleri” denilmektedir (Öztürk, 2013).

3.2. Tarife Dışı Engeller

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle gelişmekte olan ülkeler, kendilerini uluslararası rekabetten korumak ve sanayileşmelerini hızlandırmak amacıyla korumacı politikalar uygulamaya başlamışlardır (Aydın, 2010). En basit ve geleneksel koruma politikası aracı olarak gümrük tarifeleri yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, küreselleşmeyle birlikte serbest ticaretin gelişmesi, bu müdahale araçlarında farklılıklar meydana getirmeye başlamıştır. Uluslararası ticaret üzerinde önemli bir engel oluşturan tarifeler, DTÖ kapsamında çok taraflı anlaşmalar sistemi ile birlikte yavaş yavaş indirilmeye başlanmıştır. Özellikle, 1990’lı yıllardan sonra çok taraflı tarife indirimlerinin yerini ikili anlaşmalar ile sağlanan tarife indirimleri almaya başlamıştır (Aydın, 2010).

Gümrük tarifeleri dışında, uluslararası ticarete müdahale etmek amacıyla kullanılan araçlar, tarife dışı engeller olarak adlandırılmaktadırlar. Tarife dışı engeller; gümrük tarifelerinden farklı olarak, uluslararası mal ve hizmet akımlarını etkileyen her türlü politika ve uygulamalardır. Bu uygulamalar, ürünlerin fiyatını, işlem hacimlerini ya da her ikisini birden etkileyebilen politika araçlarıdır (UNCTAD, 2015). Tarifeler, tek bir oran şeklinde belirlendiklerinden tüm ülkelere aynı seviyede bir engel oluştururken, tarife dışı engellerin bir kısmı ülkelere göre farklı uygulanmaktadır (Seyidoğlu, 2003).

Tarife dışı engeller, uluslararası ticaretin serbest akışını kontrol etmek amacıyla, korumacı ve düzenleyici ticari araçlar olarak günümüzde daha fazla kullanılmaya başlamış ve sayılarında önemli bir artış görülmüştür (Basu vd., 2012). Küresel tedarik zincirleri ve hizmet sektörünün öneminin dünya genelinde her geçen artması, tarife dışı engellerin sayısının artmasında önemli bir rol oynamaktadır (Dhingra, 2021).

Uluslararası rekabete karşı koruma amacıyla kullanılmaya başlanan, tarifelere göre daha heterojen bir yapıya sahip olan tarife dışı engellerin belirlenmesi ve ölçülmesi tarifelere göre daha zor olup, özellikleri de zaman ve şarta bağlı olarak değişebilmektedir (Aydın, 2010).

Buna göre, uluslararası pazarlara konu olan ürün ve hizmetlere yönelik düzenleyici tedbirler olarak ele alınan tarife dışı engeller, doğrudan ya da dolaylı olarak maliyetler içermektedirler ve yaygın olarak kullanılmakla birlikte, dünya ticareti üzerindeki etkileri henüz kesin olarak belirlenmemektedir (Melo ve Nicita, 2018; Arslan, 2020).

Dünya genelinde güncel olarak yüz kırktan fazla ülke tarafından iki yüz seksen civarında tarife dışı engel uygulanmaktadır. Bu tarife dışı engellerin büyük bir çoğunluğu gıda ve tıbbi malzemelerin yeterli tedarik edilip edilmediği, tıbbi ürünlerin ithalat ya da ihracatı sırasında kalite ve güvenlik koşullarına uyulup uyulmadığı ile ilgilenen politika araçlarıdır. Diğerleri ise, yerel endüstrileri ve iş imkanlarını güvence altına

almak gibi ekonomik amaçlarla tasarlanan politikalar (UNCTAD, 2020). Tarife dışı engeller, UNCTAD tarafından, ithalata ya da ihracata yönelik olmalarına göre sınıflandırılarak; teknik ve teknik olmayan engeller olarak belirtilmiştir. Aşağıda, bu tarife dışı engellere örneklerine yer verilmektedir.

3.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Tarife dışı engellerin büyük bir çoğunluğunu miktar kısıtlamaları oluşturmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'ne göre kısıtlamalar ve kotalar geniş bir şekilde uygulanmakta ve ithalat üzerinde de direkt bir etkiye sahip olmaktadır (Czaga, 2005). Kotalar, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve ithalat yasakları bu kısıtlamalar içerisinde yer almaktadır.

Kotalar

En basit anlamda kota, ülkelerin ithal edilecek olan ürünlere belirli miktarda getirdikleri sınırlandırmalardır (Cadot vd.,2012). İthalat kotaları, yurt içi sanayi ya da tarım kesimini korumak veya ödemeler bilançosu açıklarını önlemek gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Kotaların en çok uygulandığı ülkeler genellikle az gelişmiş ülkelerdir. Hükümetlerin sadece mal hacmini belirlemekle yetindiği, ithalatın hangi ülkeden ya da kimler tarafından yapıldığına müdahale etmediği kotalara "global kota" denilmektedir. Kotaların özel ithalatçılar arasında belirli kurallara göre dağıtılmasına ise "tahsisli ithal kotası" denilmektedir. "Gümrük tarife kotaları" ise ikili tarife sistemlerinin uygulandığı kotalardır. Burada belirli bir ithalat miktarına kadar olan ürünler, normal gümrük vergisi ödenerek ithal edilir ve belirlenen miktar tamamlandığında ise tarifeler yükseltilir (Seyidoğlu, 2003). En yaygın olarak kullanılan türleri, ithalat kotalarıdır. Buna göre, devletler ithalatı kısıtlarken, kotaları gümrük tarifelerine tercih ederler. Bunun en önemli sebeplerinden biri, kotaların gümrük tarifelerine göre daha katı olmaları ve yerel firmalarla ticaret yaparken kotaların hükümetlere güç ve esneklik sağlamalarıdır (Lindert ve Kindleberger, 2012).

Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ithalatçı durumundaki bir ülke ile ihracatçı durumunda ve genellikle emeğe dayalı az gelişmiş bir ülke arasında yapılan anlaşma kapsamında ihracata dayalı bir kota olarak tanımlanmaktadır. Gönüllü ihracat kısıtlamaları ithalat kotalarına benzemekle birlikte, uygulamayı ithalatçı değil, ihracatçı konumunda olan ülke yapmaktadır. Bu kısıtlamalar ithalatçı konumundaki sanayileşmiş ülkelerle, ihracatçı konumundaki az gelişmiş ülkeler arasında yapılan ikili ya da çok taraflı görüşmelere dayanmaktadır. Bu tür kısıtlamalarda ithalatçı konumundaki sanayileşmiş ülkenin, karşı taraftaki az gelişmiş ülkeye siyasi ve ekonomik baskı uygulayabilmektedir (Seyidoğlu, 2003).

İthalat Yasakları

İthalat yasakları, bazı ürün ya da hizmetlerin belirli bir ülkeye girişinin engellenmesidir. İthalatı kotalarla kısıtlamanın bir uygulaması olan ithalat yasaklarına ülkeler; ekonomik, politik, sağlık ve ahlaki nedenlerle başvurulabilmektedirler. Ayrıca, yerli sanayinin korunması en önemli amaçları arasında yer almaktadır. Politik yasaklamalarda, bazı ülkelerin ürün ya da hizmetlerinin ülkeye girişine engel koyulabilmektedir. Bazı durumlarda, sağlık nedenleriyle bazı ürünlerin ülkelere girişi yasaklanabilmektedir (Han ve Kaya, 2012).

3.2.2. Mali Engeller

Mali engeller ithalata fiyat yoluyla müdahale eden engeller olarak bilinmektedir. Bunlar arasında, anti-damping vergileri, ihracat sübvansiyonları, ithalat ve ihracat vergileri ile yurtiçi katkı zorunlulukları bulunmaktadır.

Anti-Damping Vergileri

Herhangi bir ürünün ihracatçı ülkede, benzer bir ürünün fiyatından daha düşük bir fiyatla ihraç edilmesine damping denilmektedir. Damping, bazı ülke pazarlarını elde etmek, mevcut pazarı genişletmek ya da çeşitli nedenlerle pazarın küçülmesini önlemek, rakibi pazar dışında bırakmak, üretim fazlasını elden çıkarmak ve yerel pazarı bozmadan nakit sıkıntısını ortadan kaldırılmak gibi nedenlerle uygulanabilmektedir. Damping üçe ayrılmaktadır (Gümrük Kontrolleri Derneği) Bunlar;

Arada bir yapılan damping: ekonomik nedenler, talebin düşük olması, pazarda zevk ve tercihlerin değişmesi gibi nedenlerden dolayı satışları azalan üreticilerin, artan stoklarını eritmek amacıyla ürünlerini daha düşük fiyattan uluslararası pazarlara satmak istemeleri durumunda ortaya çıkmaktadır.

Yıkıcı damping: büyük ve güçlü firmaların uluslararası rakiplerini elemek için fiyatlarını onların dayanamayacağı kadar aşağı çekmeleri şeklinde yapılmaktadır.

Sürekli damping: firmaların sürekli olarak ürünlerini uluslararası pazarlarda daha düşük fiyattan satmaları durumunda ortaya çıkmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü, ülke dışında daha ucuza satılan ürünlere anti-damping vergileri uygulanmasına ya da yerel üreticilerin zarar görmeleri durumunda üretim maliyetlerinin düşürülmesine izin vermektedir. DTÖ Anti-Damping Anlaşması'na göre, bir ürünün ihraç fiyatının, ihracatçı ülkede benzer bir ürünün karşılaştırılabilir fiyatından daha düşük olması durumunda mevcut ürünün dampingli olduğu kabul edilmektedir (WTO, 2020).

İhracat Sübvansiyonları

Devletlerin uluslararası ticarete müdahale etmelerindeki amaçlar arasında, ihracatın özendirilmesi yer almaktadır. Buna göre, ihracat sübvansiyonu, belli bir ürünün ihracatı karşılığında devletin ihracatçı firmaya yaptığı bir ödeme olarak tanımlanmaktadır. Bunlar, ihraç edilen ürünlere verilen dolaysız üretim sübvansiyonları şeklinde olduğu gibi, ihracatçılara veya yabancı ithalatçılara piyasadaki faiz oranlarından daha düşük faiz oranlarında kredi sağlanması veya ihracatçıların vergi muafiyetlerinden yararlandırılması şeklinde de olabilmektedir (Engin, 1992).

İthalat ve İhracat Vergileri ile Yurtiçi Katkı Zorunluluğu

Uluslararası pazarlarda, yerel üreticileri korumak için uygulanan yöntemlerden arasında fark giderici vergi uygulamaları yer almaktadır. Bunlar, ithalat kotalarına benzemektedirler ancak çoğunlukla, tarım sektörü için kullanılmaktadırlar. Buna göre, korunmak istenen sektördeki üreticiler için yüksek iç fiyatlar belirlenir ve bunlar minimum ithalat fiyatını oluştururlar. Yerel pazarda, bu yüksek fiyatları geçerli yapmak için fark giderici vergiler uygulanır. İhracat vergileri ise ihracatı kısıtlamaya yönelik olan vergilerdir ve gelişmekte

olan ülkelerde daha fazla kullanılmaktadır. Devlete gelir sağlamak, hammaddelerin yurtiçinde işlenmelerini özendirmek, ülkenin ticaret hacmini olumlu yönden etkilemek gibi amaçlara sahiptirler. Yurtiçi katkı zorunluluğunda ise, bir ürünün belirli bir ülkede üretilmiş sayılabilmesi için, o ürüne ait yurtiçi katkı payının ödenmesi gerekmektedir (Seyidoğlu, 2003).

3.2.3. İdari ve Teknik Engeller

Gümrük değerlendirme prosedürü ve sevk öncesi inceleme, ithalat lisansları ve menşei kuralları gibi idari ve teknik engellerin, uluslararası ticaret üzerindeki etkileri dolaylıdır (Engin, 1992).

Gümrük Değerleme Prosedürü ve Sevk Öncesi İnceleme

Gümrük değerlendirme prosedürleri, uluslararası ticarete konu olan ürünlerde, teknik düzenlemelere veya standartlara uyumu değerlendirmek amacıyla numune alma, test etme, denetleme, değerlendirme, tescil ve akreditasyon gibi doğrudan veya dolaylı olarak kullanılan prosedürleri içermektedir. Logo, ambalajlama, işaretleme veya etiketleme şartlarını ya da bunlardan sadece birini içeren uyulması zorunlu olan durumları belirtmektedir (teknikengel.gov.tr).

İthalat Lisansları

İthalat lisansı bir ülkede ithalat yapmak için, yetkili birimlere başvuru yapılmasını veya bazı belgelerin temin edilmesini zorunlu tutan uygulamalardır. İthalat Lisansları Anlaşması, lisans uygulayan ülkeler tarafından söz konusu uygulamaların tarife dışı engel olarak kullanılmaması ve şeffaflığı artırıcı maddeler taşımaktadır. Bu bağlamda ithalat lisansları; basit, şeffaf ve öngörülebilir olmalıdır (DTÖ, 2020).

Menşei Kuralları

Menşei, uluslararası pazarlarda ürünlerin hangi ülkeye ait olduğunu belirlemede oldukça önemlidir (Kapil, 2009). Menşei temel olarak, bir ürünün ulusal kaynağını belirlemek için uluslararası pazarlarda gerçekleştirilen ticaretlerde ihtiyaç duyulan bir kriterdir (Baghasa, 2006).

Uluslararası ticarete eşyanın menşei kavramı, ithalata ilişkin gümrük vergilerinin hesaplanması, kota, anti-damping ve benzeri araçların uygulanmasının takibiyle ticareti kontrol etmek amacıyla kullanılmaktadır (Bozkurt, 2011). Serbest ticaret alanlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, menşei kuralları daha çok önem kazanmaya başlamıştır ve bazı özellikli durumda bulunan ürünlere bu serbest ticaret alanları içerisinde tarife uygulanmaması söz konusu olmaya başlamıştır (Krishina, 2003). DTÖ, üye ülkelerin söz konusu ürünlerinin menşei ülkelerini belirtmeleri için hukuki ve idari birtakım genel uygulamalar belirlemiştir. Menşei kurallarının, uluslararası ticaret kapsamında uygulandığı yerler aşağıdaki gibidir (Baghasa, 2006).

- Ticari kurallarda anti-damping ve koruyucu önlemler gibi ölçütlerin uygulanabilmesi için kullanılmaktadır.
- İthal edilen ürünün en çok kayırılan ülke ya da tercihli kurallardan birine tabi tutulup tutulmayacağına belirlenmesine karar vermek amacıyla kullanılmaktadır.
- Ticari istatistikler amacıyla kullanılmaktadır.
- Kamu alımları ve marka uygulamaları amacıyla kullanılmaktadır.

4. TARİFE DIŞI ENGELLERİN ULUSLARARASI PAZARLARDAKİ KONUMU

Hem tarife hem de tarife dışı engeller uluslararası ticaret uygulamalarında önemli yere sahiptirler. Tarifeler, ithalatçı ülke açısından, vergi gelirlerini artıracakı için ülke refahına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, maliyetler yapay olarak arttırdığı için yerel sanayi alanları da rekabetten korunmuş olmaktadır. Farklı bir açıdan bakıldığında ise, girdi maliyetlerinde ortaya çıkabilecek artışlar, yerel firmaların üretim masraflarına ek maliyetler olarak yansımaktadır. Bu ek maliyetler tüketici talebini de ilk zamanlarda azaltacak, fakat arz ve talep bir süre sonra yeniden dengeye gelecektir. Uluslararası pazarlarda, tarife dışı engeller dikkatli bir biçimde uygulanmalıdır, tarife dışı engellerin arzulanmayan ve ortaya çıkması muhtemel bir sonucu, rekabetin azalmasıyla birlikte ürün ve hizmetlerde kalitenin düşmesi olmaktadır (Gökmen, 2013).

Tarifelerden farklı olarak tarife dışı engeller, ülkelere ve sektörler göre çeşitlilik göstermektedirler. Ayrıca, uluslararası pazarlarda, tarife dışı engellerin etkilerinin hesaplanması, politika araçlarının homojen olmaması ve sistematik veri eksikliğinden dolayı da oldukça zordur (Beghin, 2006). Uluslararası pazarlarda, farklı tarife dışı engellerin etkilerini kıyaslayabilmek ve hesaplayabilmek için "ad valorem tarife denkliği" (AVE) kullanılmaktadır. Burada, tarife dışı engellerin denkliklerinin yarıya düşürülmesi, örneğin, %10'dan %5'e düşürülmesi, ticareti %2'den %3'e artırmaktadır (DTÖ, 2012).

Tarife dışı engellerin, tarım sektöründe üretim sektörüne göre daha yaygın ve kısıtlayıcı oldukları görülmektedir. Hizmet sektörü açısından, OECD ülkelerine kıyasla gelişmekte olan ülkelerde daha yaygındırlar (DTÖ, 2012). Uluslararası pazarlarda tarife dışı engellerin türleri ve etkileri genel olarak, firmanın büyüklüğüne, sektöre ya da ithalat veya ihracat yapılan ülkenin durumuna göre farklılık göstermektedir (Hermelink ve Knebel, 2012). Beghin vd. (2012)'ye göre, tarife dışı engellerin maliyet etkinlikleri, refah etkilerinden daha az belirgin olarak görülmektedir (Beghin, vd., 2012). Özer vd. (2019) yaptıkları çalışmada, tarife dışı engellerin Türkiye'nin tarım ürünleri dışı ticaretinde olumsuz sonuçlar yarattığını belirlemiŐlerdir. Tarife dışı engellerin, küresel boyuttaki tarım-gıda sektörüne etkileri de net olarak bilinmemektedir (Santeramo, 2019).

Elitaş ve Şeker (2017) Türkiye tekstil sektörü üzerinde yaptıkları araŐtırmalarında, Türkiye'nin ithalatında en çok paya sahip olan yirmi ülkeye uyguladığı kota önlemlerini araŐtırmıŐlardır. Kota önlemlerinin Türkiye'nin ithalata üzerinde dönemler itibariyle kısıtlayıcı olduğu bulunmuştur. Bu etkiye göre, Türkiye'nin tekstil sektöründe yerli sanayiye koruma amacıyla kota önlemleri uygulamasının, yerel pazarı rekabetten koruyarak, tekstil sektöründe uluslararası pazarlar da hem de yerel pazarda etkin bir sonuç vereceği bulunmuştur.

5. SONUÇ

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasına/azaltılmasına çalışılmasıyla birlikte, ülkeler uzmanlaŐarak verimliliğe, maliyetleri azaltmaya, rekabete ve teknoloji transferine daha çok yođunlaŐmakta, uluslararası pazarlara daha hızlı ulaŐmaktadır.

Uluslararası ticaret sisteminde tarifelerin azaltılması ile birlikte dünya ticaret sistemi önemli gelişmeler yaşamaktadır. Günümüzde, ikili ya da çok taraflı olarak uygulanan serbest ticaret anlaşmalarının sayılarının hızla artması ile dünya ticaretinin önündeki engeller azalmakta, ülkelerin uluslararası ticaret hacimlerini artmaktadır ve küresel boyutta ticaret serbestleşmektedir. Bunlarla birlikte, tarifeler azaltılırken tarife dışı engeller de oldukça önemli hale gelmektedir ve sayıları her geçen gün artmaktadır (Cippolina, 2020).

Ülkeler, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadıkları alanlarda ekonomilerindeki olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için tarifelere ve hızla artan bir biçimde tarife dışı engellere başvurumaktadırlar. Bu durum, daha az gelişmiş ülkelerin ürün ve hizmetlerinin, gelişmiş ülke pazarlarında yer almalarında engellere neden olabilmektedir. Gelişmiş ülkeler finansal yapıları ile teşvik ve sübvansiyon gibi araçlara öncelik verirken, gelişmekte olan ülkeler ise finansal yetersizlikleri nedeniyle daha çok teknik engeller ya da kotalar gibi politika araçlarına yönelmektedir.

Son dönemlerde DTÖ tarafından, uluslararası ticarette tarifelerin aşamalı olarak azaltılmasıyla birlikte, uluslararası rekabete karşı yerel ekonomilerin korunması amacıyla, belirlenmesi ve ölçülmesi tarifelere oranla daha da zor olan tarife dışı engellerin sayıları hızlı bir şekilde artmaktadır. Uygulanan bu politikalar ticareti serbestleştirme çabalarını zorlaştırırken, etkinliklerinin de açık bir biçimde ölçülememesi nedeniyle uluslararası ticaret uygulamalarında pek çok ülkenin başvurduğu bir yöntem olmaktadır. Bu kapsamda, taraf ülkeler avantaj sağlarken, tarife dışı engellerin artan kullanımları daha az şeffaf bir ticaret politikası çevresine de öncülük edebilmektedir (Santeramo, 2018).

Tarifeler, uluslararası ticaretin önünde önemli bir engel olarak görülürken, tarife dışı engellerin etkileri belirsizdir. Kotalar ve gönüllü ihracat kısıtlamalarının etkileri açık bir biçimde ticari engel olarak görülebilirken, sağlık, bitki sağlığı ya da teknik engellerin etkileri daha az belirgindir. Bunun nedeni teknik engellerin ya da sağlık ile ilgili engellerin üreticilere ek maliyetler getirmesi ya da yüksek nitelikteki ithalatlar nedeniyle tüketimi teşvik etmesidir (Niu vd. 2019).

Uluslararası ticaretin her geçen gün daha fazla bölgeselleşmesi ve tarife dışı engellerin dünya ticaretinde daha fazla yer alması, serbestleşmenin etkin bir şekilde gerçekleşmemesine de neden olabilmekte, ürün ve hizmetlerin de uluslararası pazarlarda yer almalarını ciddi bir biçimde etkileyebilmektedir.

Tarife dışı engellerin sayılarının her geçen gün artmasına rağmen, tartışmalar da devam etmektedir. Küresel boyutta, ülkeler tarafından uluslararası ticaretten daha fazla kazanç elde etmek için ürün standartlarında uyum artırılmaya çalışılırken, Büyük Buhran'dan beri dünya genelinde devam eden korumacılık endişesi ile bu tarife dışı engelleri yakından denetleme ya da müdahale etme isteği ortaya çıkmaktadır (Grundke, 2019). Ayrıca, tarife dışı engel türlerinden hangilerinin (örn. teknik düzenlemeler), ihracatçı ya da ithalatçı konumunda olan ülkelerin davranışlarını nasıl etkileyebilecekleri de halen tartışmalıdır (Timini ve Conesa, 2019).

Sonuç olarak, tarife dışı engellerin, uluslararası ticaret üzerindeki etkilerinin yanı sıra, ülkeler arası mesafe, sınır komşuluğu ve lojistik performansları ile bölgesel ticaret anlaşmalarının da uluslararası ticarette önemli bir rol oynadıkları görülmektedir. Politika yapıcılarının, yerel piyasa ve üreticilerini korumaya yönelik olarak tarife dışı engellerle ilgili düzenlemelerin yanı sıra, bu tarife dışı engel olarak sayılabilecek faktörlere de dikkat etmeleri gerekmektedir.

6. KAYNAKÇA

Arslan, İ. K., & Bozkurt, O. (2020). Tarife dışı önlemlerin ticaret akışına olan etkilerinin çekim modeliyle incelenmesi, *Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(56), 1-15.

Aydın, F., Saygılı, H., Saygılı, M., & Yılmaz, G. (2010). Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği*, No:10/01.

Bacchetta, M. (2009). Tariffs, *The Princeton Encyclopedia of the World Economy*, Princeton University Press, 2, 1063-1067.

Baghasa, H. (2006). Rules of Origin. *National Agricultural Policy Center (NAPC)*, Policy Brief, 19.

Basu, S. R., Kuwahara, H. Dumensil, F. (2012). Evolution of Non-Tariff Measures: Emerging Cases from Selected Developing Countries. UNCTAD, Geneva.

Beghin, J.H. (2006). Non-tariff Barriers. *Center for Agricultural and Rural Development Iowa State University*, Working Paper 06-WP 438.

Beghin, J., Disdier, A.C., Marette, S. & Tongeren, F. (2012). Welfare Costs and Benefits of Non-Tariff Measures in Trade: A Conceptual Framework and Application, *World Trade Review: Cambridge Journals*, 11(3), 356-375.

Bianco, A., Boatto, V. L., Caracciolo, F., & Santeramo, F. G. (2016). Tariffs and non-tariff frictions in the world wine trade. *European Review of Agricultural Economics*, 43(1), 31-57.

Bozkurt, C. (2011). Menşei Kavramı ve Menşei Kazanma Kriterlerinin İlgili Mevzuat Işığında Değerlendirilmesi. *İSMMM Mali Çözüm Dergisi*, 149-160.

Cadot O. (2012). Streamlining Non-Tariff Measures. *A Toolkit for Policy Makers*, The World Bank, 152-160.

Czaga, P. (2005). Import Prohibitions and Quotas in The Role of Non-Tariff Barriers in World Trade, OECD Publishing.

Cipollina, M., & Demaria, F. (2020). The Trade Effect of the EU's Preference Margins and Non-Tariff Barriers. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(9), 203.

Cipollina, M., & Salvatici, L. (2020). On the effects of EU trade policy: agricultural tariffs still matter. *European Review of Agricultural Economics*, 47(4), 1367-1401.

De Melo, J., & Nicita, A. (2018). Non-Tariff Measures: Scope and Overview. *Non-Tariff Measures*, 1.

Dhingra, S., Freeman, R., & Huang, H. (2021). The impact of non-tariff barriers on trade and welfare (No. dp1742). *Centre for Economic Performance*, LSE.

Eglin, M. (2004). The Development of Multilateral Trade Agreements, in *A Handbook of World Trade*, 2nd Edition, London: ICC Publishing, Eds: Reuvid, J.

Elitaş, B. L., & Şeker, A. (2017). Uluslararası ticarete tarife dışı önlemlerin rolü: Türkiye tekstil sektörü üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (74), 51-74.

Engin, N. (1992). Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 1992-4.

Gegez, A.E. Küresel Pazarlama Yönetimi, Beta Yayıncılık: İstanbul, 2008.

Ghosh, A., & Moon, D. (2010). Corporate debt financing and earnings quality. *Journal of Business Finance & Accounting*, 37(5-6), 538-559.

Gökmen, A. (2013). Tarife ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler ve Türkiye. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-18.

Grundke, R., & Moser, C. (2019). Hidden protectionism? Evidence from non-tariff barriers to trade in the United States. *Journal of International Economics*, 117, 143-157.

Han, E., & Kaya, A. (2012). İktisadi Kalkınma ve Büyüme, Anadolu Üniversitesi Yayını No.1575.

Hemphill, T.A. (2010). The New Protectionism: Industrial Policy Barriers to Cross Border Mergers and Acquisitions. *Competition and Change*, 14(2), 124-129.

Hermelink, U., & Knebel, C. (2012). Surveying the Scope of Non-Tariff Measures. *ITC Specials Forum*, 3, 14-25.

Kalaycı, İ. (2011). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Dış Ticarete Korumacılık: Paradigma Kayması (mı?), *Maliye Dergisi*, 161, 80-92.

Kapil, K. (2009). ABC of Preferential Trade Agreements: Frequently Asked Questions, India: Cuts International.

Krishna, K. (2003). Understanding Rules of Origin. *Pennsylvania State University and NBER Working Papers*, 1-3.

Lindert., P.H. & Kindleberger, C.P. (2012). *International Economics*. University of California: Irwin, 154-156

Mendes, K., & Luchine, A. (2020). Non-tariff barriers removal in the Brazilian coffee industry. *Journal of International Trade Law and Policy*.

Niu, Z., Liu, C., Gunessee, S., & Milner, C. (2019). Non-tariff and overall protection: evidence across countries and over time. *Review of World Economics*, 154(4), 675-703.

Öztürk, N. (2013). Dış Ticaret: Kuram, Politika, Uygulama, Bursa: Ekin Basım.

Santeramo, F. G., & Lamonaca, E. (2019). On the impact of non-tariff measures on trade performances of the African agri-food sector. *Agrekon*, 58(4), 389-406.

Santeramo, F. G., & Lamonaca, E. (2019). The effects of non-tariff measures on agri-food trade: A review and meta-analysis of empirical evidence. *Journal of Agricultural Economics*, 70(3), 595-617.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat*, İstanbul.

Tariffs, http://www.wto.org/english/tratop_e/tariffs_e/tariffs_e.htm, 27 Nisan 2021

The Political Economy of International Trade, <http://highered.mcgraw-hill.com/sites/dl/free/0070984115/666419/ch06.pdf>, 21 Nisan 2021

Timini, J., & Conesa, M. (2018). Chinese exports and non-tariff measures: testing for heterogeneous effects at the product level.

Walther, T. (2002). *The World Economy*, (Çev) Ünal Çağlar, İstanbul: Alfa Yayıncılık.

WTO. (2021). http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm.

WTO: World Trade Report (2012). Trade and Public Policies: A Closer Look at Non-Tariff Measures in the 21st Century, 136-137.

Yanar, M. (2012). Avrupa Birliği'nin tercihli ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının incelenmesi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yue, C. and Beghin, J. C. (2009). Tariff equivalent and forgone trade effects of prohibitive technical barriers to trade. *American Journal of Agricultural Economics* 91(4), 930 – 941.

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm, 22 Nisan 2021

www.teknikengel.gov.tr/ktmllite/files/uploads/TBT-Yonetmelik.DOC, 27 Nisan 2021

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm9_e.htm#import, 27 Nisan 2021

<http://www.teknikengel.gov.tr/index.cfm?action=icerik&id=12>, 21 Nisan 2021

SANAT ELEŞTİRİSİ/ART CRITICISM

SANATTA AKTÜEL GÜNDEM: KRIPTO SANAT (NFT)

Dr. Öğr. Üyesi Fırat ARAPOĞLU¹¹Altınbaş Üniversitesi, İstanbul

firat.arapoglu@altinbas.edu.tr ORCID No: 0000-0003-0312-6920

Geliş Tarihi/Received Date: 31.05.2021 Kabul Tarihi/Accepted Date: 10.06.2021

Arapoğlu, F. (2021). Sanatta Aktüel Gündem: Kripto Sanat (NFT).
Aurum Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1), 91-93.

Özet

Kripto sanat ve etkisi nasıl değerlendirilebilir? Sanatçıların dijital üretimleri ve bu üretimlerin sistemle olan ilişkisi sanat tarihi bağlamında nasıl yorumlanabilir? Bu denemede kripto sanat ve NFT konusuna dair bazı parametreler ele alınmakta ve bunlara dair sorular sorulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kripto Sanat, NFT, Sanat Tarihi

ACTUAL AGENDA IN ART: CRYPTO-ART AND NFT

Abstract

How can crypto-art and its effect in art be considered? How can the artists' digital productions and their relation to the system be interpreted in the context of art history? In this essay, some parameters on the crypto-art and NFT as a subject-matter in art and some questions related to this issue are explored.

Keywords: Crypto-Art, NFT, Art History

Sanat yapıtlarına değerini veren niteliklerin başında "biricik" olması gelmektedir ve son zamanlarda gündeme gelen "kripto sanat" konusu da ilk bakışta belirli bir toplumsal sınıf için, dijital-temelli olarak üretilen sanat yapıtlarına değer kazandırılmasının bir yöntemi olarak görünmektedir. Kripto sanatın en temel özelliği ise dijital dosyaları eşsiz, biricik bir hale getirmesidir (**Görsel 1**). Kripto sanat, bir yanıyla, elbette, kopyalanamaz değildir, ama NFT (Non-fungible token, değişimi-olanaksız çip) yapıta atanan, bir tür vatandaşlık numarası gibi bir işleve sahiptir. Bu numara, blockchain olarak adlandırılan veri tabanında yer alır ve bu veri tabanı, bir dizi veri bloğu içerisinde bu numaraları tasniflemektedir.

Blockchain, belirli bir zaman süresince, sadece bir hesabın bir NFT'ye sahip olabileceğini doğrulama işlevini üstlenmektedir ve mülkiyet, yani sanat yapıtına sahip olma burada devreye girmektedir. Bu nedenle dijital-temelli iş üreten bir sanatçının özgün ya da daha önce üretilen bir yapıtın .jpeg uzantılı röprodüksiyon dosyası, iki kişiye birden satılamamaktadır. Elbette bir kimsenin bir yapıtın .jpeg uzantılı dijital görüntüsüne sahip olması, dünyada başka kimsenin de aynı .jpeg dosyasını görmesini engelleyemez. Kripto sanat, aslında,

bir üretime dair dosyanın benzersiz olduğunu imlemekte ve bunu da küresel ölçekte onaylamaktadır. Bu durumda, sanata dair konvansiyonel eşsiz/ biricik/tek olma halesi nerededir?

Nihayetinde sanatın halesi bir yere gitmemektedir. Çünkü, örneğin, bir müzeden bir Pablo Picasso ya da Vincent Van Gogh baskısı yüksek çözünürlüklü olarak satın alınabilir ve bu baskı çok kaliteli de olabilir ama, yapıt hala müzenin mülkiyetinde kalmaya devam etmektedir. Burada önemli olan “değer” kavramıdır ve değer, bir kimsenin ödemeye hazır olduğu bir şey olarak görülürse, günümüzde birçok kimsenin neden oldukça yüksek miktarda parayı bu alana yatırdığı anlaşılır. Ama, bu olgu, bu piyasaya giren herkesin hızlıca para kazanacağı anlamına gelmez. Sanat gibi spekülâtif bir ekonomi içinde para kazanmak kolay olmadığı gibi kripto para değerinin paritesi, harcanan enerji ve maliyet ve kripto piyasasının büyüklüğü düşünüldüğünde bu kolay bir süreç değildir. Dikkat edilirse, aslında halihazırda var olan piyasanın benzeri görülmektedir; yani, binlerce işlem aynı anda yapılmaktadır.

Sanat tarihinde yapıtlar birçok türde üretilir ve bu dijital-temelli sanat üretimleri için de geçerlidir. Bu bağlamda, örneğin, günümüzde dijital sanatta “glitch”ler çok sevilmektedir. Kripto sanat, hareketli grafik tasarımlar ve etkileşimli monitörler gibi konvansiyonel sanat formlarının dışında yapıtlar üreten sanatçılar için uygun bir platform olarak görünmektedir. Ama geleceği konusunda emin olmak, şu aşamada, çok da mümkün değildir. Neticede dijital sanat üretimleri gelecekte nesne-temelli yapıtlar kadar beğenilebilir ya da tam tersi de olabilir. Günbegün dijital sanata yönelen sanatçı sayısı artmaktadır, ama bunun arzı yükselterek, fiyat düşüşünü getireceği de bir hakikat olarak, şimdilik, tarihe not olarak düşülebilir.

Görsel 1.

KİTAP İNCELEMESİ/ BOOK REVIEW

MICHAEL E. O'HANLON, BEYOND NATO: A NEW SECURITY ARCHITECTURE FOR EASTERN EUROPE, BROOKINGS INSTITUTION PRESS: WASHINGTON D.C., 2017, PP.171, ISBN: 9780815732587.

A.Veronika İNAN¹

¹PhD Candidate, Institute of European Studies, Marmara University, Istanbul
veronikainan@gmail.com ORCID 0000-0003-2740-6775

Geliş Tarihi/Received Date:31.03.2021 Kabul Tarihi/Accepted Date: 07.06.2021

İnan, A. Veronika. (2021). Michael E. O'Hanlon, Beyond Nato: A New Security Architecture for Eastern Europe, Brookings Institution Press: Washington D.C., 2017, pp.171, ISBN: 9780815732587. *Aurum Journal of Social Sciences*, 6(1), 95-97.

Since the creation of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in 1949, NATO's relations with the Soviet Union and then with the Russian Federation might be characterized as a hostile one based on a reciprocal distrust. The tensions between NATO and Russia that increased after Russia's illegal annexation of Crimea and Russia's involvement in the Ukrainian crisis prompted a debate on whether NATO should further expand. O'Hanlon in his book proposes an alternative solution for a current security system. He argues that such a new approach could improve U.S. – Russia relations, preserve the sovereignty of neutral countries in Eastern Europe and provide stability in the region.

The book is composed of an introduction and four chapters. The main aim of the book is to evaluate the current geopolitical situation in the Eastern European region within the context of NATO – Russia relations and to present an innovative idea about a new security architecture for Eastern Europe (EESA). The new security architecture is foreseen for independent states of Eastern Europe, namely Finland, Sweden, Georgia, Ukraine, Moldova, Belarus, Armenia Azerbaijan, Cyprus, Serbia and the Balkan states. The territory that would be covered by the new security system stretches from “the Nordic region down through the Balkans and into the Mediterranean” (p.35), namely Finland, Sweden, Georgia, Ukraine, Moldova, Belarus, Armenia, Azerbaijan, Cyprus, Serbia and possibly also other independent Balkan states (p.3). The new security architecture offered in the book would guarantee the aforementioned states' sovereignty and security without membership in NATO. At the same time, the EEAS would ensure the states' freedom to decide on political leadership, on a form of their government, and on economic associations (p.4). The negotiation of the agreement on the rules of the new security architecture should be conducted between NATO member states and the neutral states considered to be included in the new security architecture. The EEAS could be successful in a case where states considered as neutral would support the idea and believe that they would benefit from this new security order (p. 36). Any violation of the agreed conditions would put the agreement in jeopardy and eventually could result in the countries' entry into NATO in the future.

The first chapter of the book depicts the historical context of NATO enlargement after the Cold War, U.S. relations with Russia, and factors pulling both countries apart. NATO intervention in Kosovo was interpreted by Russia as aiming at the expansion of NATO's influence in the Balkans (p.14). Similarly, the U.S. intervention in Iraq assured Putin "that the U.S. was looking for a pretext to act hegemonically" (p.18). A lack of U.S. support for Russia in Chechnya and "color revolutions" that took place respectively in Georgia in 2003, Ukraine in 2004–05, Kyrgyzstan in 2005 (p.17) can be cited as other serious issues of contention between Russia and the U.S. Furthermore, the Ukrainian crisis that began in November 2013 brought a further deterioration in U.S.- Russia relations.

The second chapter of the book explains national security policies in the neutral states considered for the new security architecture. In this endeavor, the context of the relations of the neutral states of the region with the U.S. and Russia are elaborated. Thus subsequently Finland's, Sweden's, Georgia's, Ukraine's, Moldova's, Belarus', Armenia's, Azerbaijan's, Cyprus', Serbia's relations with the U.S. and Russia are elaborated. The analysis offered in this chapter enables a better understanding of the orientation of these countries, their strategic environments, and their stance towards the two great powers. This chapter's major aim is to comprehend the interests and opinions of neutral countries of the region. Such an analysis allows us to grasp the concept of the neutral states in the region within the new security architecture proposed in the book.

The third chapter evaluates factors exhibiting the necessity for a new security paradigm for the neutral states situated in the Eastern European region. It points out that NATO expansion in the region might undermine the alliance's "integrity and credibility" (p.73), further deteriorate U.S. – Russia relations, and put the stability and security of the Eastern European region into jeopardy.

The last chapter presents the framework and characteristics of the proposed new security architecture. This architecture is based on "the concept of sustained neutrality" (p.90) for the countries considered to be included in the project. The new security architecture could be treaty-based and ratified by the legislative bodies of the countries in question. NATO on its part would not offer a membership perspective for any of the neutral states from the region and the countries would agree to neither join NATO in the future nor be covered by the European Union's (EU) security provisions. However, this situation could change in case Russia does not object to further NATO expansion or the conditions of the agreement on EESA are violated. Moreover, the EEAS idea presupposes that the issues as conflicts in Transnistria (Moldova), South Ossetia and Abkhazia (Georgia), Ukraine, and the status of Kosovo would be negotiated and resolved.

O'Hanlon's study contains many useful insights to understand the current security matters in Eastern Europe and to look at it from a different and novel perspective. The author is able to demonstrate that a holistic approach is the key in designing the new security architecture. The analysis of such factors as the countries' location, relations with each other, historical background, and political context enable the readers to gain a broader perspective on the issue. The book is a useful tool for students, scholars, governing elites, and the general reader who is interested in the subject. It offers a comprehensive and objective overview and evaluation of the current situation in the Eastern European region and explains the background and context of the current U.S./NATO-Russia relations. However, the situation where Russia, NATO members, and neutral states of Eastern Europe would agree to the conditions of the EEAS seems

to be rather difficult to come true. So, the new security paradigm is well designed but challenging to be put into practice. Even if the parties act in accord at the beginning, this kind of project does not seem to have the potential to be sustainable in the ever-changing world. Therefore it is questionable that such a new security paradigm would stave off the rivalry between the U.S. and Russia. The author does not explain in detail how the EEAS would exactly operate, so the book offers an innovative approach that necessitates further development.

All in all, the book is a well-researched and interesting source to gain insight into the situation in the Eastern Europe and offers an alternative solution for current security architecture. This book narrows the gap in the existing literature and might prompt further research in the field.

YAZIM KURALLARI

(Aurum Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları Yaz 2021 sayısı itibariyle revize edilmiştir.)

Kelime sınırı

- **Araştırma makaleleri:** AURUM SBD'nin formatına, amaç ve kapsamına uyan ve en fazla 8.000-10.000 kelimedenden (özet, notlar, referanslar ve kaynakça *dahil*) oluşan makaleler.
- **Kitap eleştirisi:** En fazla 1.000 kelime.
- **Derleme makale:** En fazla 2.000-2.500 kelime.

Makale formatı

Makalelerde Times New Roman karakteri ve 12 punto kullanılmalı, ana metin ve dipnotlar çift satır aralıklı olarak ve sola dayalı şekilde yazılmalıdır. AURUM SBD hem dipnotlar hem de referans listesi kullanmaktadır. Yazarın atıf stiline düzenlenmesi editörlerin sorumluluğunda değildir. Bu rehberde belirtilen yönlendirmelere uyulmadığı takdirde, yazardan makalesini editör incelemesine sunulmadan önce yeniden biçimlendirmesi istenecektir. Bu tarz durumlar makalenin yayım tarihinde gecikmeye neden olabilir.

Kısa özgeçmiş

Yazarlar makalelerinde yaklaşık 100 kelimedenden oluşan kısa özgeçmişlerine yer vermelidir. Özgeçmişin devamında ayrı bir paragrafta olacak şekilde teşekkür bölümü yazılabilir.

YAZIM VE REFERANS KILAVUZU

AURUM SBD'ye gönderilen makaleler APA yazım ve referans formatına uygun hazırlanmalıdır.

BAŞLIKLAR

Başlıklar hem Türkçe hem de İngilizce olarak verilmelidir.

[Başlık]

(Başlık ortaya hizalanmış ve kalın, kelimelerin sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır.)

TEK YAZARLI ÇALIŞMALAR:

Yazar Adı ve SOYADI¹

(Yazar adı küçük, soyadı büyük harflerle ortaya hizalanarak yazılmalıdır.)

¹Üniversite, Fakülte, Bölüm ve Şehir

(Bilgiler ortaya hizalanarak ve her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır)

E-posta

(Aktif bir e-posta adresi verilmelidir)

ÇOK YAZARLI ÇALIŞMALAR

Yazarın adı ve SOYADI¹, Yazarın adı ve SOYADI²

(Yazar adı küçük, soyadı büyük harflerle ortaya hizalanarak yazılmalıdır. Birden fazla yazar varsa, yazar adları virgülle ayrılmalı ve numaralandırılmalıdır)

¹Üniversite, Fakülte, Bölüm ve Şehir

(Bilgiler ortaya hizalanarak ve her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır)

²Üniversite, Fakülte, Bölüm ve Şehir

(Ardışık numaralandırılmalı, bilgiler ortaya hizalanarak ve her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır)

E-posta, E-posta

(Aktif e-postalar sırası ile yazılmalı ve araya virgül konulmalıdır.)

ÖZ (ABSTRACT)

Öz Başlığı (Kalın karakterlerle, kelimelerin baş harfleri büyük, diğer harfler küçük olacak şekilde yazılmalıdır.)

Öz, 200 kelimeyi geçmeyecek şekilde yazılmalı, çalışmada ele alınan ana kavramı ve çalışmanın genel amacını, araştırmanın ilgili alana yaptığı katkıları ve araştırmada kullanılan yöntemi kısaca aktarmalıdır. Makalenin özü şimdiki zamanda yazılmalı, üçüncü tekil şahıs ve edilgen fiiller kullanılmalıdır. Birinci tekil/çoğul şahıs kullanımı önerilmez.

Makalenin başında Türkçe ve İngilizce öz olmalıdır.

ANAHTAR KELİMELE

Anahtar kelimeler: [En çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimelerin ilk harfi büyük yazılmalı, virgülle ayrılmalıdır.]

BAŞLIKLAR

APA formatında 5 başlık düzeyi vardır. Düzey numaralarına bakılmaksızın, başlıklar 1. Düzey ile başlayarak sıralı bir biçimde verilmelidir. APA başlıklandırma düzeyleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

APA Başlık Düzeyi	
Başlıklar	Format
1. düzey	Ortaya hizalı, Kalın ve Kelimelerin İlk Harfleri Büyük Olacak Şekilde Yazılır. Metin yeni paragrafla başlar.
2. düzey	Sola Yaslanmış, Kalın ve Kelimelerin İlk Harfleri Büyük Olacak Şekilde Yazılır. Metin yeni paragrafla başlar.
3. düzey	Sola Yaslanmış, İtalik, Kalın ve İlk Kelime Büyük Olacak Şekilde Yazılır Metin yeni paragrafla başlar.
4. düzey	Girintili ve Kalın Yazılır. Başlığın sonuna nokta konur. Paragraf başlığın hizasından devam etmelidir.
5. düzey	Girintili, Kalın ve İtalik Yazılır. Başlığın sonuna nokta konur. Paragraf başlığın hizasından devam etmelidir.

METİN İÇİ ATIFLAR**Tek Yazarlı**

Jones (2008)'a göre...
(Jones, 2008)

İki Yazarlı

Wegener ve Petty (1994)'ye göre...
(Wegener & Petty, 1994)

Üç veya Daha Fazla Yazarlı

(Kernis vd., 1993)
Kernis vd. (1993)'nin ifade ettiği üzere...

Vd. yazarken *v*'den sonra nokta kullanılmaz. Sadece "*d*"den sonra nokta konulur.

Benzer yazarların birden fazla eserine atıf yapılacaksa, "*vd*" kısaltması atıf yapılacak her kaynak için aynı şekilde kullanılmalıdır. Daha fazla yazar ismi belirtmek belirsizliğe neden olacaktır. Örneğin, aşağıdaki yazarların çalışmalarına atıf yapıldıysa,

Jones, Smith, Liu, Huang ve Kim (2020)

Jones, Smith, Ruiz, Wang ve Stanton (2020)

Anlam karmaşasından kaçınmak için adı geçen yazarlara metin içinde atıfta bulunulmalıdır:

(Jones, Smith, Liu, vd., 2020)

(Jones, Smith, Ruiz, vd., 2020)

Vd. kısaltması çoğul anlam içerdiğinden dolayı her zaman birden fazla ismin yerine kullanılmalıdır. Vd.'nin yalnızca bir yazarı işaret ettiği durumlarda, vd. kullanmak yerine yazarın adı yazılmalıdır.

Yazarı Bilinmeyen Eser

Yazar adının bilinmediği ya da belirtilmediği durumlarda, kaynağa cümle içinde atıf yapılmalı veya parantez ve tırnak içinde metindeki ilk ya da iki kelime kullanılmalıdır.

Kitap ve rapor isimleri italik yazılmalı; makale, kitap bölümü, ve web sayfalarının isimleri ise tırnak içinde verilmelidir. Başlıklardaki önemli kelimeler metinde de kullanılacaksa ilk harfleri büyük yazılmalıdır (Kaynakçada büyük yazılmasına gerek yoktur).

Araştırma makalesi biçimlendirmeyi öğrenen öğrencilerle ilgili benzer bir çalışma yapılmıştır ("Using Citations," 2001).

Yazar bir organizasyon veya kurum ise;

Amerikan Psikoloji Derneği'ne (2000) göre,...

İlk atıf: (Mothers Against Drunk Driving [MADD], 2000)

İkinci atıf: (MADD, 2000)

Aynı parantezde birden fazla esere atıfta bulunulduğunda;

(Berndt, 2002; Harlow, 1983)

(Smith, t.y, 1995, 2002, baskıda)

REFERANS LİSTESİ

KİTAPLAR

Tek Yazarlı

Yazarın soyadı ve eserin yayımlandığı tarih verilir. Yazarın ön adının baş harfi belirtilir.

Ahmed, S. (2012). *On being included: Racism and diversity in institutional life*. Duke University Press.

İki Yazarlı

Yazar isimleri arasına virgöl konularak her iki yazarın da soyadı ve ön adlarının baş harfi alfabetik sırayla verilir. "ve" yerine "&" işareti kullanılır.

Soto, C. J., & John, O. P. (2017). The next big five inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 facets to enhance bandwidth, fidelity, and predictive power. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(1), 117-143. <http://dx.doi.org/10.1037/pspp0000096>

Üç ile yirmi yazar arası

Yazar isimleri arasına virgöl konularak tüm yazarların soyadları ve ön adlarının baş harfi alfabetik sırayla verilir. "ve" yerine "&" işareti kullanılır.

Nguyen, T., Carnevale, J. J., Scholer, A. A., Miele, D. B., & Fujita, K. (2019). Metamotivational knowledge of the role of high-level and low-level construal in goal-relevant task performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 117(5), 879-899. <http://dx.doi.org/10.1037/pspa0000166>

Yirmi ve daha fazla yazarlı

Yazar isimleri arasına virgöl konularak tüm yazarların soyadları ve ön adlarının baş harfi alfabetik sırayla verilir. İlk 19 yazarın adı listelendikten sonra üç nokta koyup son yazarın adı eklenir (Son yazarın adından önce '&' işareti konulmaz). Atıfta yirmi isimden fazlası yer almamalıdır.

Pegion, K., Kirtman, B. P., Becker, E., Collins, D. C., LaJoie, E., Burgman, R., Bell, R., DeSole, R., Min, D., Zhu, Y., Li, W., Sinsky, E., Guan, H., Gottschalck, J., Metzger, E. J., Barton, N. P., Achuthavarier, D., Marshak, J., Koster, R., . . . Kim, H. (2019). The subseasonal experiment (SubX): A multimodel subseasonal prediction experiment. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 100(10), 2043-2061. <https://doi.org/10.1175/BAMS-D-18-0270.1>

Grup yazarlar

Merriam-Webster. (2008). Braggadocio. In *Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary*. Merriam-Webster.

Eğer çalışma farklı kurumlardan yazarların elinden çıkmışsa, (örneğin çalışma ABD Dışişleri Bakanlığı'na bağlı ABD Tarih Ofisi tarafından basılmış ise), en alttaki resmi kuruma yazar olarak, bağlı olduğu kurum ise yayıncı olarak listelenmelidir).

Bureau of International Organization Affairs. (2018). *U.S. contributions to international organizations, 2017* [Annual report]. U.S. Department of State. <https://www.state.gov/u-s-contributions-to-international-organizations/>

Yazar adının bilinmiyor veya belirtilmemişse;

Yazar adının bilinmediği ya da belirtilmediği durumlarda, önce çalışmanın adı, arkasından basım tarihi verilir.

Merriam-Webster's collegiate dictionary (11th ed.). (2003). Merriam-Webster.

Aynı yazarın iki veya daha fazla eserine atıf yapılıyorsa;

Yazarın adı her seferinde yazılır ve yayın yılına göre sıralanır (İlk sırada tarihi belli olmayan kaynaklar verilir).

Urcuioli, P. J. (t. y.).

Urcuioli, P. J. (2011).

Urcuioli, P. J. (2015).

Bir veya daha fazla yazarlı derleme kitap

Yazar, A. A. (Basım yılı). *Eser adı: Alt başlık da büyük harfle yazılmalı* (E. Editör, Ed.). Yayıncı. DOI (varsa)

Malory, T. (2017). *Le Morte d'Arthur* (P. J. C. Field, Ed.). D. S. Brewer. (Özgün eser basım tarihi 1469-70)

Çeviri

Yazar, A. A. (Basım yılı). *Eser adı: Alt başlık da büyük harfle yazılmalı* (Ç. Çevirmen, Çev.). Yayıncı. (Özgün eser basım tarihi) DOI (varsa)

Plato (1989). *Symposium* (A. Nehamas & P. Woodruff, Trans.). Hackett Publishing Company. (Özgün eser basım tarihi ca. 385-378 BCE)

İlk basım hariç, diğer basımlar

Yazar, A. A. (Basım yılı). *Eser adı: Alt başlık da büyük harfle yazılmalı* (# basım). Yayıncı. DOI (varsa)

Belcher, W. (2019). *Writing your journal article in twelve weeks: A guide to academic publishing success* (2. basım). University of Chicago Press.

Derleme kitapta makale veya bölüm;

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (Basım yılı). Bölüm adı. In E. E. Editör & F. F. Editör (Ed.), *Eser adı: Alt başlık da büyük harfle yazılmalı* (ss. Sayfa numaraları). Yayıncı. DOI (varsa)

SÜRELİ YAYINLARDAKİ MAKALELER**Basılı dergi makalesi**

Scruton, R. (1996). The eclipse of listening. *The New Criterion*, 15(3), 5–13.

Not: APA 7. Sürümü yazarlara, basılı kaynak kullanıyorlarsa dahi, (eğer varsa) DOI numarasının belirtilmesini önermektedir. Yukarıda verilen örnekte DOI numarasının olmadığı varsayılmıştır.

Elektronik dergi makalesi

Yukarıda belirtildiği üzere, elektronik dergide yayınlanmış bir makaleye atıf yapılıyorsa, ilgili makaleye ait DOI numarası (eğer varsa) verilmelidir.

Baniya, S., & Weech, S. (2019). Data and experience design: Negotiating community-oriented digital research with service-learning. *Purdue Journal of Service-Learning and International Engagement*, 6(1), 11–16. <https://doi.org/10.5703/1288284316979>

Denny, H., Nordlof, J., & Salem, L. (2018). "Tell me exactly what it was that I was doing that was so bad": Understanding the needs and expectations of working-class students in writing centers. *Writing Center Journal*, 37(1), 67–98. <https://www.jstor.org/stable/26537363>

Mecmualardaki makaleler

Peterzell, J. (1990, April). Better late than never. *Time*, 135(17), 20–21.

Gazete makalesi

Schultz, S. (2005, December). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, 1A, 2A.

Kitap eleştirisi

Baumeister, R. F. (1993). Exposing the self-knowledge myth [Review of the book *The self-knower: A hero under control*, by R. A. Wicklund & M. Eckert]. *Contemporary Psychology*, 38(5), 466–467.

DİĞER BASILI KAYNAKLAR**Grup yazarlı sözlük/ansiklopedi maddesi**

Kurum veya kuruluş adı. (Yıl). Madde başlığı. *Referans çalışmanın/eserin adı* (basım, sayfa numaraları. Yayıncının adı.

Merriam-Webster, Incorporated. (1997). Goat. In *Merriam Webster's collegiate dictionary* (10. basım, ss. 499–500). Merriam-Webster, Incorporated.

Tek yazarlı sözlük/ansiklopedi maddesi

Yazarın soyadı, F. M. (Yıl). Madde başlığı. F. M. Yazarın Soyadı (ed.), *Referans çalışmanın/eserin adı* (basım, sayfa numaraları). Yayıncı

Tatum, S. R. (2009). Spirituality and religion in hip hop literature and culture. In T. L. Stanley (ed.), *Encyclopedia of hip hop literature* (ss. 250-252). Greenwood.

İkincil kaynaklar

Asıl yararlanılan kaynağa atıfta bulunan ikincil kaynak için referans girişi yapılmalıdır:

Nail, T. (2017). What is an assemblage? *SubStance*, 46(1), 21-37. <http://sub.uwpress.org/lookup/doi/10.3368/ss.46.1.21>

Yayımlanmış Doktora veya Yüksek Lisans Tezi

Yazar Soyadı, F. M. (Yıl). *Tez başlığı* (Yayım No.) [Doktora Tezi/Yüksek Lisans Tezi, Kurum Adı]. Veritabanı veya Arşiv Adı.

Angeli, E. L. (2012). *Networks of communication in emergency medical services* (Yayım No. 3544643) [Doktora tezi, Purdue University]. ProQuest Dissertations Publishing.

Yayımlanmamış Doktora veya Yüksek Lisans Tezi

Yazar Soyadı, F. M. (Yıl). *Tez başlığı* [Yayımlanmamış doktora/yüksek lisans tezi]. Kurum Adı.

Samson, J. M. (2016). *Human trafficking and globalization* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Virginia Polytechnic Institute and State University.

Resmi Mevzuat

Kanun Adı, Kanun No. (Yıl). URL

The Patient Protection and Affordable Care Act, Publ. L. No. 111-148, 124 Stat. 119 (2010). <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-111publ148/pdf/PLAW-111publ148.pdf>

Resmi Raporlar (Devlet Kurumları, Diğer Örgütler)

Kurum/Örgüt Adı. (Yıl). *Rapor adı*. URL

Birleşik Devletler Hükümeti Sayıştayı. (2019). *Performans ve hesap verebilirlik raporu: 2019 mali yılı*. <https://www.gao.gov/assets/710/702715.pdf>

Resmi Raporlar (Devlet Kurumları veya Diğer Örgütlere Bağlı Tek Yazar)

Yazar Soyadı, F. M., & Soyadı, F. M. (Yıl). *Rapor adı*. Kurum Adı. URL

Palanker, D., Volk, J., Lucia, K., & Thomas, K. (2018). *Mental health parity at risk: Deregulating the individual market and the impact on mental health coverage*. National Alliance on Mental Illness. <https://www.nami.org/About-NAMI/Publications-Reports/Public-Policy-Reports/Parity-at-Risk/ParityatRisk.pdf>

Konferans Bildirileri

APA elkitabının 7.basımı konferans bildirilerine atıfta bulunmayla ilgili yönlendirme sağlamamaktadır. Dolayısıyla, bildirilere yapılan atıflarda benzer bir formata sahip olan editlenmiş koleksiyon model alınmaktadır.

Soyad, F. M., & Soyad, F. M. (Editörler). (Yıl). *Bildiri başlığı*. Yayıncı. URL (varsa)

Huang, S., Pierce, R., & Stamey, J. (Editörler). (2006). *Proceedings of the 24th annual ACM international conference on the design of communication*. ACM Digital Library. <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=1166324&picked=prox>

ELEKTRONİK KAYNAKLAR**Websayfası veya Çevrimiçi İçerik**

Websayfasında tek bir yazarın adı geçiyorsa, yazarın ön adı verilmelidir:

Soyad, F. M. (Yıl, Ay, Tarih). *Sayfanın adı*. Site adı. URL

Price, D. (2018, March 23). *Laziness does not exist*. Medium. <https://humanparts.medium.com/laziness-does-not-exist-3af27e312d01>

Alıntılar ve Atıflar**a. Alıntılar**

Üç satırdan az veya yaklaşık 40 kelimedenden oluşan alıntılar için çift tırnak işareti kullanılır. Alıntı içindeki alıntılar ise tek tırnak içine alınır. Dipnot numarası tırnak işaretinden sonra gelir.

La Baronne Durand De Fontmagne, who lived in Istanbul during and after the Crimean War, writes that "Turks adore children and when they do not have their own, they willingly adopt an 'enfant l'âme."³³

Üç satırdan veya 40 kelimedenden uzun alıntılar tırnak işareti olmadan, bir blok halinde ana metinden daha içerde biçimlendirilir. Blok alıntılar içindeki alıntılar çift tırnak içine alınır. Dipnot numarası son cümlelin sonundaki noktadan sonra gelir.

b. Dipnotlar

Dipnotlar yalnızca okuyucuya elzem bir bilgi aktarılması gerekiyorsa kullanılmalıdır. Edebiyat referansları için normalde ayrı bir dipnot gerekmez. Ancak, standart dışı referanslar (örn. basın toplantıları, siyasi söylemler, duruşmalar, röportajlar vs.) en iyi dipnot şeklinde verilebilir.

Görseller

- a. Fotoğraflar:** Dijital fotoğraflar dosyaları mümkün olan en büyük boyut ve çözünürlükte (en az 200 dpi) ve ayrı dosyalar halinde iletilmelidir. Yazarlar, gönderdikleri görsellerin izinlerini temin etmekle yükümlüdür.
- b. Çizelgeler, Şemalar, Tablolar:** Çizelgeler, şemalar ve tablolar ayrı ve düzenlenebilir belgeler (Word, excel ya da benzer formatlarda) olarak sağlanacaktır. Yazarlar veri setlerinin kullanım izinlerini temin etmekle yükümlüdürler ve kullandıkları verilerin doğruluğundan sorumludurlar.
- c. Yerleştirme ve Başlıklar:** Tüm görsellerin konulması gereken yer ana metinde belirtilmelidir. Görselin başlığı ve gerekli kaynak/izin bilgisi görselin altında bulunur.

TABLO 1 BURAYA

Table 1. Students Sent to Paris from Istanbul Industrial School (1870–1872)

Kaynak: Şişman, Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839–1876), 93–158.

FOTOĞRAF 1 BURAYA

Fotoğraf 1. Maternity Ward (*Viladethane*) of Darülaceze.

Kaynak: Fotoğrafçı bilinmiyor, İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Fotoğraf Albümler Dizini, 779-39-0023.

AUTHOR GUIDELINES

(Author Guidelines for AURUM Journal of Social Sciences have been revised as of Summer 2021 Issue.)

Word Limit

AURUM JSS accepts the following formats and limits:

- **Research articles** of 8-10,000 words (*including* abstract, notes and references) that adhere to our format, aims and scope.
- **Book reviews** of approximately 1,000 words.
- **Review articles** of 2,000-2,500 words.

Formatting the manuscript

Manuscripts should be submitted in Times New Roman size 12. The main text and footnotes should both be double-spaced and left-aligned. AURUM JSS uses both footnotes and a reference list. It is not the responsibility of the editors to convert your citation style. If you do not follow these guidelines you will be asked to reformat your paper prior to editing and this may cause publication delays.

Biographical statement

Authors should provide a brief author biographical statement of around 100 words. It can be followed by a separate paragraph with any acknowledgements the authors wish to include.

STYLE GUIDELINES

AURUM JSS uses APA formatting and style.

TITLES

Titles should be provided both in Turkish and English.

[Title]

(The title should be centered, boldface, Title Case Heading)

WORKS BY SINGLE AUTHOR:

Author's Name and LAST NAME¹

(Author's name should be centered and author's last name should be written in uppercase)

¹Name of the University, Faculty, Department and City

(The information provided should be centered and each word should be capitalized)

Email

(Provide a valid email address)

WORKS BY MULTIPLE AUTHORS

Author's name LAST NAME¹, Author's name LAST NAME²

(The name of the author should be centered and the last name should be capitalized. if multiple authors, use commas between and number the names of the authors consecutively)

¹University, Faculty, Department and City

(The information provided should be centered and each word should be capitalized)

²University, Faculty, Department and City

(Use consecutive numbering. The information provided should be centered and each word should be capitalized)

• Email, Email

(Write the valid emails consecutively and use commas in between.)

ABSTRACT

Abstract (Abstract should be bold and capitalized.)

The texts should start with an abstract which is no longer than 200 words. The abstract should clearly summarise the main argument and the contribution of the article as well as the methodology utilised. The abstract should be written in the present tense and in the third person or passive voice; use of the first person is discouraged.

Abstracts should be provided both in English and Turkish.

KEYWORDS

Keywords: [provide up to 5 keywords separated with a comma. Capitalize each word.]

HEADINGS

There are 5 heading levels in APA. Regardless of the number of levels, always use the headings in order, beginning with level 1. The format of each level is illustrated below:

APA Headings	
Level	Format
1	Centered, Boldface, Title Case Heading Text starts a new paragraph.
2	Flush Left, Boldface, Title Case Heading Text starts a new paragraph.
3	<i>Flush Left, Boldface Italic, Title Case Heading</i> Text starts a new paragraph.
4	Indented, Boldface Title Case Heading Ending With a Period. Paragraph text continues on the same line as the same paragraph.
5	<i>Indented, Boldface Italic, Title Case Heading Ending With a Period.</i> Paragraph text continues on the same line as the same paragraph.

IN-TEXT CITATION

A Work by One Author

Jones (2008) suggests that
(Jones, 2008)

A Work by Two Authors

Research by Wegener and Petty (1994) supports...
(Wegener & Petty, 1994)

A Work by Three or More Authors

(Kernis et al., 1993)
Kernis et al. (1993) suggest...

In *et al.*, *et* should not be followed by a period. Only “al” should be followed by a period.

If you’re citing multiple works with similar groups of authors, and the shortened “et al” citation form of each source would be the same, you’ll need to avoid ambiguity by writing out more names. If you cited works with these authors:

Jones, Smith, Liu, Huang, and Kim (2020)
Jones, Smith, Ruiz, Wang, and Stanton (2020)

They would be cited in-text as follows to avoid ambiguity:

(Jones, Smith, Liu, et al., 2020)

(Jones, Smith, Ruiz, et al., 2020)

Since et al. is plural, it should always be a substitute for more than one name. In the case that et al. would stand in for just one author, write the author's name instead.

Unknown Author

If the work does not have an author, cite the source by its title in the signal phrase or use the first word or two in the parentheses. Titles of books and reports are italicized; titles of articles, chapters, and web pages are in quotation marks. APA style calls for capitalizing important words in titles when they are written in the text (but not when they are written in reference lists).

A similar study was done of students learning to format research papers ("Using Citations," 2001).

Organization as an Author

According to the American Psychological Association (2000),...

First citation: (Mothers Against Drunk Driving [MADD], 2000)

Second citation: (MADD, 2000)

Two or More Works in the Same Parentheses

(Berndt, 2002; Harlow, 1983)

(Smith, n.d., 1995, 2002, in press)

REFERENCE LIST

BOOKS

Single Author

Last name first, followed by author initials.

Ahmed, S. (2012). *On being included: Racism and diversity in institutional life*. Duke University Press.

Two Authors

List by their last names and initials. Separate author names with a comma. Use the ampersand instead of "and."

Soto, C. J., & John, O. P. (2017). The next big five inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 facets to enhance bandwidth, fidelity, and predictive power. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113(1), 117-143. <http://dx.doi.org/10.1037/pspp0000096>

Three to Twenty Authors

List by last names and initials; commas separate author names, while the last author name is preceded again by ampersand.

Nguyen, T., Carnevale, J. J., Scholer, A. A., Miele, D. B., & Fujita, K. (2019). Metamotivational knowledge of the role of high-level and low-level construal in goal-relevant task performance. *Journal of Personality and Social Psychology*, 117(5), 879-899. <http://dx.doi.org/10.1037/pspa0000166>

More Than Twenty Authors

List by last names and initials; commas separate author names. After the first 19 authors' names, use an ellipsis in place of the remaining author names. Then, end with the final author's name (do not place an ampersand before it). There should be no more than twenty names in the citation in total.

Pegion, K., Kirtman, B. P., Becker, E., Collins, D. C., LaJoie, E., Burgman, R., Bell, R., DelSole, R., Min, D., Zhu, Y., Li, W., Sinsky, E., Guan, H., Gottschalck, J., Metzger, E. J., Barton, N. P., Achuthavarier, D., Marshak, J., Koster, R., . . . Kim, H. (2019). The subseasonal experiment (SubX): A multimodel subseasonal prediction experiment. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 100(10), 2043-2061. <https://doi.org/10.1175/BAMS-D-18-0270.1>

Group Author

Merriam-Webster. (2008). Braggadocio. In *Merriam-Webster's Advanced Learner's English Dictionary*. Merriam-Webster.

When a work has multiple layers of group authorship (e.g. The Office of the Historian, which is a part of the Department of State, publishes something), list the most specific agency as the author and the parent agency as the publisher.

Bureau of International Organization Affairs. (2018). *U.S. contributions to international organizations, 2017* [Annual report]. U.S. Department of State. <https://www.state.gov/u-s-contributions-to-international-organizations/>

Unknown Author

When the work does not have an author move the title of the work to the beginning of the references and follow with the date of publication.

Merriam-Webster's collegiate dictionary (11th ed.). (2003). Merriam-Webster.

Two or More Works by the Same Author

Use the author's name for all entries and list the entries by the year (earliest comes first). List references with no dates before references with dates.

Urcuioli, P. J. (n.d.).

Urcuioli, P. J. (2011).

Urcuioli, P. J. (2015).

Edited Book with an Author or Authors

Author, A. A. (Year of publication). *Title of work: Capital letter also for subtitle* (E. Editor, Ed.). Publisher. DOI (if available)

Malory, T. (2017). *Le morte darthur* (P. J. C. Field, Ed.). D. S. Brewer. (Original work published 1469-70)

A Translation

Author, A. A. (Year of publication). *Title of work: Capital letter also for subtitle* (T. Translator, Trans.). Publisher. (Original work published YEAR) DOI (if available)

Plato (1989). *Symposium* (A. Nehamas & P. Woodruff, Trans.). Hackett Publishing Company. (Original work published ca. 385-378 BCE)

Edition Other Than the First

Author, A. A. (Year of publication). *Title of work: Capital letter also for subtitle* (# edition). Publisher. DOI (if available)

Belcher, W. (2019). *Writing your journal article in twelve weeks: A guide to academic publishing success* (2nd ed.). University of Chicago Press.

Article or Chapter in an Edited Book

Author, A. A., & Author, B. B. (Year of publication). Title of chapter. In E. E. Editor & F. F. Editor (Eds.), *Title of work: Capital letter also for subtitle* (pp. pages of chapter). Publisher. DOI (if available)

ARTICLES IN PERIODICALS

Article in Print Journal

Scruton, R. (1996). The eclipse of listening. *The New Criterion*, 15(3), 5–13.

Note: APA 7 advises writers to include a DOI (if available), even when using the print source. The example above assumes no DOI is available.

Article in Electronic Journal

As noted above, when citing an article in an electronic journal, include a DOI if one is associated with the article.

Baniya, S., & Weech, S. (2019). Data and experience design: Negotiating community-oriented digital research with service-learning. *Purdue Journal of Service-Learning and International Engagement*, 6(1), 11–16. <https://doi.org/10.5703/1288284316979>

Denny, H., Nordlof, J., & Salem, L. (2018). "Tell me exactly what it was that I was doing that was so bad": Understanding the needs and expectations of working-class students in writing centers. *Writing Center Journal*, 37(1), 67–98. <https://www.jstor.org/stable/26537363>

Article in a Magazine

Peterzell, J. (1990, April). Better late than never. *Time*, 135(17), 20–21.

Article in a Newspaper

Schultz, S. (2005, December). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, 1A, 2A.

Review

Baumeister, R. F. (1993). Exposing the self-knowledge myth [Review of the book *The self-knower: A hero under control*, by R. A. Wicklund & M. Eckert]. *Contemporary Psychology*, 38(5), 466–467.

OTHER PRINT SOURCES**Entry in a Dictionary, Thesaurus, or Encyclopedia with a Group Author**

Institution or organization name. (Year). Title of entry. In *Title of reference work* (edition, page numbers). Publisher name.

Merriam-Webster, Incorporated. (1997). Goat. In *Merriam Webster's collegiate dictionary* (10th ed., pp. 499–500). Merriam-Webster, Incorporated.

Entry in a Dictionary, Thesaurus, or Encyclopedia with an Individual Author

Lastname, F. M. (Year). Title of entry. In F. M. Lastname (ed.), *Title of reference work* (edition, page numbers). Publisher.

Tatum, S. R. (2009). Spirituality and religion in hip hop literature and culture. In T. L. Stanley (ed.), *Encyclopedia of hip hop literature* (pp. 250–252). Greenwood.

Work Discussed in a Secondary Source

Provide the source in which the original work was referenced:

Nail, T. (2017). What is an assemblage? *SubStance*, 46(1), 21-37. <http://sub.uwpress.org/lookup/doi/10.3368/ss.46.1.21>

Dissertation or Master's Thesis, Published

Lastname, F. M. (Year). *Title of dissertation/thesis* (Publication No.) [Doctoral dissertation/Master's thesis, Name of Institution Awarding the Degree]. Database or Archive Name.

Angeli, E. L. (2012). *Networks of communication in emergency medical services* (Publication No. 3544643) [Doctoral dissertation, Purdue University]. ProQuest Dissertations Publishing.

Dissertation or Master's Thesis, Unpublished

Lastname, F. M. (Year). *Title of dissertation/thesis* [Unpublished doctoral dissertation/master's thesis]. Name of Institution Awarding the Degree.

Samson, J. M. (2016). *Human trafficking and globalization* [Unpublished doctoral dissertation]. Virginia Polytechnic Institute and State University.

Federal or State Statute

Name of Act, Public Law No. (Year). URL

The Patient Protection and Affordable Care Act, Publ. L. No. 111-148, 124 Stat. 119 (2010). <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-111publ148/pdf/PLAW-111publ148.pdf>

Report by a Government Agency or Other Organization

Organization Name. (Year). *Title of report*. URL

United States Government Accountability Office. (2019). *Performance and accountability report: Fiscal year 2019*. <https://www.gao.gov/assets/710/702715.pdf>

Report by Individual Authors at Government Agency or Other Organization

Lastname, F. M., & Lastname, F. M. (Year). *Title of report*. Organization Name. URL

Palanker, D., Volk, J., Lucia, K., & Thomas, K. (2018). *Mental health parity at risk: Deregulating the individual market and the impact on mental health coverage*. National Alliance on Mental Illness. <https://www.nami.org/About-NAMI/Publications-Reports/Public-Policy-Reports/Parity-at-Risk/ParityatRisk.pdf>

Conference Proceedings

The 7th edition of the APA manual **does not provide guidance on citing conference proceedings**. Therefore, this citation models that of an edited collection, which is similar in format.

Lastname, F. M., & Lastname, F. M. (Eds.). (Year). *Title of Proceedings*. Publisher. URL (if applicable)

Huang, S., Pierce, R., & Stamey, J. (Eds.). (2006). *Proceedings of the 24th annual ACM international conference on the design of communication*. ACM Digital Library. <https://dl.acm.org/citation.cfm?id=1166324&picked=prox>

ELECTRONIC SOURCES

Webpage or Piece of Online Content

If the page names an individual author, cite their name first:

Lastname, F. M. (Year, Month Date). *Title of page*. Site name. URL

Price, D. (2018, March 23). *Laziness does not exist*. Medium. <https://humanparts.medium.com/laziness-does-not-exist-3af27e312d01>

Quotations and Citations

a. Formatting Quotations

For quoted material of less than three lines or ~40 words, AURUM JSS uses double quotes. Quotes within quotes are enclosed in single quotation marks. The footnote number comes after the closed quotation marks.

La Baronne Durand De Fontmagne, who lived in Istanbul during and after the Crimean War, writes that "Turks adore children and when they do not have their own, they willingly adopt an 'enfant l'âme."³³

For quoted material of more than three lines or ~40 words, format it as a block quote inset by a tab space without any quotation marks. Quotes within block quotes are enclosed in double quotation marks. The footnote number comes after the period in the final sentence.

b. Footnotes

Footnotes should be used only where substantive information is conveyed to the reader. Literature references should normally not necessitate separate notes (see the section on References). However, non-standard references (e.g. to press conferences, political statements, hearings, interviews, etc.) are best provided as notes.

Figures

- a. Images:** Digital files of images should be of the maximum size and resolution possible, with a minimum resolution of 200 dpi, and are to be provided as separate files. Authors are responsible for acquiring their own image permissions.
- b. Graphs, Charts, Tables:** Graphs, charts and tables are to be provided in a separate, editable document (either word processor or spreadsheet). Authors are responsible for acquiring permission to use datasets and for the accuracy of the data they use.
- c. Placement and captions:** The preferred location of all figures should be indicated in the main text. A full caption and any source citation / permission should be provided beneath the location of each figure.

TABLE 1 ABOUT HERE

Table 1. Students Sent to Paris from Istanbul Industrial School (1870–1872)

Source: Table is prepared based on the data provided by Şişman, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri* (1839–1876), 93–158.

FIG 1 ABOUT HERE

Figure 1. Maternity Ward (*Viladethane*) of Darülaceze.

Source: Unknown photographer, *İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, Fotoğraf Albümler Dizini*, 779-39-0023.